

Біла книга

Крізь мінне поле
російської пропаганди

Біла книга

Крізь мінне поле
російської пропаганди

04:22 · 24/02/22

💬 112

↻ 352

❤️ 1286

ПРЯМУЄМО
РАЗОМ

← ПРОЕКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

UKRAINE
MEDIA CENTER

#Біла книга: крізь мінне поле російської пропаганди. — К., 2026. — 158 с., іл.

Посібник для політиків, громадських діячів, істориків і журналістів

Колектив експертів Медіацентру Україна:

Аліна Фролова

Василь Самохвалов

Ольга Атаманова

Євгенія Герасимчук

Юлія Ухіна

Аналітик: Євген Булавка

Літературний редактор: Отар Довженко

Коректорка: Катріна Розкладай

Дизайнер: Ігор Дунець

За фінансової підтримки Європейського Союзу

© Медіацентр Україна, 2026

Зміст

Передмова	8
-----------------	---

Вступ	9
-------------	---

I. Російська дезінформація: історія питання

1990-ті: як зароджувались наративи про «російський Крим»	10
---	----

Стовпи й підвалини російської дезінформації щодо України	12
---	----

Роль російських політтехнологів у просуванні наративів Кремля	14
--	----

Путінський реванш за Майдан: старт системної інформаційної війни	16
---	----

Інформаційний фронт гібридної війни Росії проти України	18
--	----

Війна на Донбасі: адаптація старих і поява нових наративів	20
---	----

Повномасштабна війна. Дезінформація як інструмент знищення української державності	23
--	----

Список джерел	27
---------------------	----

II. Як працює російська дезінформація.

Хто, де і як творить її сенси

Як цілі Кремля формують наративи дезінформації	29
--	----

Путін — головний архітектор і замовник дезінформаційних сенсів	32
---	----

Російське телебачення: куратори, прийоми і ключова ідея	35
--	----

Роль російських спецслужб у координації дезінформаційної війни	37
---	----

Фабрика тролів Євгенія Пригожина	38
--	----

«Роскомнагляд» як механізм цензури	40
--	----

Список джерел	41
---------------------	----

III. Канали впливу російської дезінформації

Система прямих впливів у російській дезінформаційній машині	43
--	----

Вибухове зростання й анонімність: як телеграм став головним інструментом російської дезінформації	45
---	----

Павло Дуров і його прихована співпраця з російською владою	50
Соцмережа X: зміна політики й нові можливості Росії	51
Тікток: нова й дедалі більша загроза для інформаційної безпеки України	53
Стратегія російських кампаній дезінформації через фейсбук та інстаграм	55
Російське іномовлення — інструмент інформаційних атак за кордоном	58
Штучний інтелект: нова епоха дезінформаційних загроз	61
Список джерел	64

IV. Російська дезінформація. Агенти впливу

Хто такі агенти впливу: визначення й характеристики	68
Форуми, фонди й публічні ініціативи як інструменти впливу Росії	69
Медійна екосистема Медведчука, що готувала ґрунт для вторгнення	73
Цифрові агенти впливу: ютуб-блогери, які поширюють російські наративи	76

Як працюють іноземні агенти впливу: три кейси	78
Масштаб і значення агентів впливу	84
Список джерел	86

V. Як російська дезінформація працює проти України

Чого насправді прагне Росія	88
Ключові напрямки кремлівської дезінформації щодо України	90
Як працюють дезінформаційні наративи	92
Детальніше про дезінформаційні наративи	95
Профілі аудиторій, на які спрямована дезінформація	100
Механіка впливу: приклади російських дезінформаційних кампаній	102
Список джерел	111

VI. Як російська дезінформація працює в Європі

Чого Росія хоче досягти в Європі за допомогою дезінформації	114
Ключові напрямки російської дезінформації в Європі	117

На кого спрямована російська дезінформація в Європі	122
Як змінюється російська дезінформація в Європі	127
Список джерел	129

VII. Як Україна протистоїть російській дезінформації

Основні виклики у протистоянні російській дезінформації	132
Ключові дієвці протидії дезінформації в Україні	136
Приклади системної протидії російським інформаційним операціям	141
Поки що не розв'язані проблеми у протидії дезінформації	146
Список джерел	148

VIII. Виклики боротьби з дезінформацією

Список джерел	155
---------------------	-----

Передмова

Російська дезінформація десятиліттями залишається одним із головних інструментів гібридної війни проти України. Вона еволюціонувала від поодиноких маніпуляцій до масштабних кампаній у медіа та соціальних мережах, здатних впливати на суспільні настрої, політичні процеси та національну безпеку.

Ще з перших років незалежності Україна змушена була протистояти цій загрозі, зіштовхуючись із різними викликами — політичними кризами, окупацією територій і повномасштабною війною. Кожна нова ситуація вимагала окремих рішень, і саме так поступово формувалися найкращі практики протидії російській пропаганді. Вони дозволяли розпізнавати наративи, оцінювати їхній вплив і знаходити ефективні стратегії реагування. Однак, попри багаторічний досвід, ці напрацювання довгий час існували у фрагментах. Вони розпорошені у численних звітах, дослідженнях, проєктах та ініціативах, що ускладнює їх системне вивчення та використання як методологічної основи.

Саме тому ми створили аналітичний посібник «Біла книга. Крізь мінне поле російської пропаганди», який покликаний упорядкувати український досвід та зібрати його у повний, зрозумілий і структурований огляд. За допомогою ключових кейсів він показує, як працює російська дезінформаційна машина, як змінювалися її методи та які українські підходи виявилися ефективними на різних етапах протистояння, надаючи читачам практичні орієнтири для зміцнення інформаційної стійкості.

Узагальнення цього досвіду важливе не лише для внутрішнього розуміння пройденого шляху. Україна стала країною з найбільш тривалим і глибоким досвідом протидії російській інформаційній агресії — досвідом, який сьогодні може стати цінним ресурсом для інших держав у посиленні їхньої інформаційної оборони.

Підготовка аналітичного посібника стала можливою завдяки фінансовій підтримці Європейського Союзу. Висловлюємо щире вдячність за сприяння реалізації проєкту та популяризації українського досвіду протидії дезінформації на національному та міжнародному рівнях.

Медіацентр Україна

Вступ

Бути вільним — це, зокрема, володіти реальною картиною світу. Україна — вільна.

Росії не вдалося підкорити українське суспільство ані збройним шляхом, ані шляхом інформаційної війни. Україна відстояла не лише свою незалежність, а й власну колективну свідомість. Не дозволила ворогу себе злякати, роз'єднати, позбавити волі.

Ми стали зрілими і добре вивчили російську дезінформацію. Наші знання про неї позбавляють її сили. І ми готові поділитись цими знаннями зі світом, якому російська дезінформація також завдає шкоди.

Цей посібник — частина української відповіді на російську інформаційну агресію, яка є складовою гібридної, а згодом і повномасштабної війни. Але почалася ця агресія значно раніше.

«Біла книга російської дезінформації» — це свідчення того, що Україна не є об'єктом чужої інформаційної гри, натомість була, є і буде суб'єктною. Знак, що ми до гвинтика розібрали інформаційну зброю російського режиму. Розуміємо її конструкцію і механіку дії.

Це текст для політиків, журналістів, експертів і громадян, які хотіли б розібратись у російській дезінформації. З'ясувати, хто формує сенси російської дезінформації, якими каналами вона шириться, які агенти впливу її посилюють і які аудиторії в Україні та за її межами є найвразливішими для російських інформаційних впливів. Навчитися впізнавати російську дезінформацію і протидіяти їй. І все це — на конкретних наочних прикладах.

Український досвід — унікальний. Але він може стати універсальним навчальним матеріалом для держав і націй, які прагнуть захистити цінності свободи і демократії. Цінності, які є для нас спільними і які атакує Росія.

I. Російська дезінформація: історія питання

1990-ті: як зароджувались наративи про «російський Крим»

Після розпаду СРСР Росія швидко відчула фантомні імперські болі. На цьому етапі її зусилля, спрямовані на збереження імперії, зосередились у Криму. Спершу йшлося про вигідні для колишньої метрополії умови поділу Чорноморського флоту, а далі Росія спробувала взяти півострів під інформаційний та політичний контроль. Російська машина дезінформації вже тоді формувала наративи, які використовує дотепер: що українська державність штучна, мова — вигадана, суверенітет — сумнівний.

Це викликало зворотну реакцію українських правих, частково мілітаризованих політичних груп на кшталт Української національної асамблеї — Української народної самооборони (УНА-УНСО). Такі групи

на початку дев'яностих активно діяли не тільки в Україні, а й в інших колишніх республіках СРСР, що здобули незалежність. На тлі реальної загрози для української територіальної цілісності націоналісти проводили акції, картинку з яких уміло використовували російські й підконтрольні Кремлю кримські пропагандисти.

Фейки, створені на самому початку 90-х, так часто повторювались та обігрувались у медіа, що міцно закріпилися в інформаційному просторі. І були використані знову у 2014 році, під час загарбання Криму. Наприклад, так звані потяги дружби, якими до Криму начебто мали намір їхати «українські націоналісти», щоб громити прихильних до Росії кримчан. Ці ж самі «націоналісти», згідно з кремлівською пропагандою, мали намір насаджувати в Криму українську мову, викорінювати російську, забороняти російську культуру, освіту тощо [1].

Насправді, звісно, жодних репресій проти російськомовних кримчан не було ні на початку 90-х, ні пізніше. Цією дезінформаційною кампанією Росія намагалася посіяти відчуття ворожості і страху щодо України. Хоча, нагадаємо, на референдумі в 1991 році більшість мешканців півострова підтримала українську незалежність.

Але пропагандисти мали потужні інструменти зміни сприйняття реальності. Росія справляла значний вплив на інформаційний простір Криму. Після проголошення української незалежності російські медіа вільно продавались, друкувались і мовили на території України. У Криму їм допомагали місцеві проросійські медіа. Вони повторювали, що Крим не є й ніколи не був українським, натомість завжди був і має бути російським. Карикатурне висміювання української культури і страшні історії про український націоналізм добре лягали на підготовлений ще за радянських часів ґрунт [2]. Вигідні для пропаганди інформаційні приводи створювали й російські політики, які відвідували Крим.

Все це спричинило так звану Кримську кризу, або Холодну війну за Крим — низку процесів і подій на півострові впродовж 1992–94 років.

Апогеєм кризи стали дії новообраного президента Криму (тоді така посада існувала) Юрія Мешкова. Він запросив до кримського уряду громадян Росії, запровадив на півострові московський час,

ухвалив низку проросійських рішень і планував провести референдум щодо незалежності Криму, щоби згодом приєднати його до Росії. Аби зупинити сепаратистські дії, уряду України довелося ввести у Крим внутрішні війська. Мешкова росіяни вивезли до Москви, і півострів, здавалося, повернувся під адміністративний контроль Києва.

У Росії в середині 90-х років держава ще не монополізувала інформаційний простір, а в політиці існувала конкуренція. Політичні діячі використовували ідею відновлення впливу Росії на пострадянському просторі в боротьбі за голоси виборців. І карта «повернення Криму» в цій грі була козирною. Тому, хоча формально Росія не мала територіальних претензій до України, окремі політики, як-от мер Москви Юрій Лужков, дозволяли собі провокативні заяви, зокрема під час відвідин Криму й Севастополя. Пропаганда тим часом готувала кримський інфопростір до наступної спроби загарбання.

Стовпи й підвалини російської дезінформації щодо України

Стрижневим елементом російської інформаційної політики щодо України стало створення у 1996 році Інституту країн СНД (СНД — це так звана Співдружність незалежних держав). Інститут хоча й позиціонувався як незалежний аналітичний центр, працював за підтримки адміністрації президента Росії. Він активно діяв на українському напрямку, а його керівник Костянтин Затулін формував і поширював через виступи в медіа ключові наративи російської пропаганди, спрямовані проти України. Згадаймо лише найпомітніші з них.

Ідея федералізації України. На відміну від низки європейських держав або США, де федеральний устрій сформувався історично, для України він не є природним. Росія хотіла використати штучну федералізацію для розколу держави та подальшого загарбання східних і південних українських областей [3].

Ідея подвійного громадянства. Ця практика поширена в цивілізованих державах, але Росія мала на меті експансію під приводом «захисту» мешканців України, які отримали б російське громадянство [4].

Захист прав російськомовного населення. «Утиски російськомовних» — один із найстаріших і найживучіших російських наративів. В Україні після здобуття незалежності в багатьох сферах життя десятиліттями домінувала російська. Українцям, як багатьом іншим націям, які здобули державність після століть залежності, довелося відроджувати національну мову. І хоча близько 80 % громадян України називали українську рідною, реукраїнізація відбувалася повільно і м'яко (виник навіть термін «лагідна українізація»). Проте Росія устами таких діячів, як Затулін, штучно розпалювала мовне питання, намагаючись спровокувати внутрішні конфлікти, розколоти суспільство й водночас згуртувати своїх прибічників [5].

Історична єдність України, Білорусі та Росії. Справа не лише в тому, що росіяни вірять у цю єдність. Адже історія в Росії завжди писалася як ідеологічна рамка. Тому історичні міфи, які не мають стосунку до реальності, — органічна її частина. І використовуються ці міфи, зокрема, для виправдання поточних загарбницьких дій. Водночас ця теза знаходила й далі знаходить відгук у значної частини населення Росії, тому її повторення й поширення є важливою складовою подальших реваншистських кроків.

Згодом Інститут країн СНД відкрив свою філію в Києві, й російська дезінформація почала потрапляти до українських медіа коротшим шляхом. У схожий спосіб діяли й інші російські осередки пропаганди та інформаційного впливу.

Отже, з перших днів розпаду СРСР Росія почала проти України ідеологічну інформаційну війну. А політична ситуація, яка склалась у кінці 1990-х і в першій половині 2000-х, створила передумови для спроби нового президента Росії Путіна переформатувати Україну зсередини.

Роль російських політтехнологів у просуванні наративів Кремля

Український медіаринок, особливо телебачення, що переважно належало фінансово-промисловим групам, був орієнтований на Росію. Українські телеканали транслювали вироблений у Росії продукт або виробляли власний разом із російськими компаніями «для двох ринків»; запрошували російських «зіркових» телеведучих і медіаменеджерів.

Проникненню російської «м'якої сили» сприяв політичний діалог із Москвою, політика «багатовекторності» президента Леонід Кучми, призначення на ключові державні посади в Україні політиків, які або були прямими агентами впливу, або залишалися носіями комплексу «молодшого брата» щодо Росії. Чого лише варте перебування на посаді голови адміністрації президента України Віктора Медведчука — прямої креатури Путіна [6].

Частиною цих процесів стала і своєрідна «мода» серед українських політиків на російських політтехнологів, яких залучали до проведення виборчих кампаній. Такі консультанти були у штабах більшості провідних політичних сил. У 2004 році, коли на президентських виборах змагалися тодішній прем'єр-міністр Віктор Янукович і прозахідний кандидат Віктор Ющенко, Кремль спеціально прислав в Україну команду політтехнологів [7]. Їхнім завданням було забезпечити перемогу проросійського кандидата Віктора Януковича, а також просування російських наративів, світогляду, вигідної Кремлю концепції майбутнього України.

Показово, що Тимофій Сергейцев — учасник кремлівського політтехнологічного десанту — на початку повномасштабного вторгнення у 2022 році написав статтю із закликами до геноциду українців. Її опублікували на державному російському ресурсі «РИА Новости», хоча згодом приховали [8]. Саме Сергейцева, а також Дмитра Куликова й Іскандера Валітова заведено вважати авторами фейкового рекламного плаката Віктора Ющенка, на якому українців нібито ділять на три сорти. Згідно з «картою», яка тиражувалася в медіа під час виборчої кампанії, до

першого сорту належали мешканці заходу України (де рівень підтримки Ющенка був найвищим), до другого — центру, а до третього — українці з південно-східних областей [9].

Ця дезінформація, на яку з подивом дивилися виборці у Львові або Києві, вплинула на виборців Сходу і Півдня, особливо на мешканців Донбасу — регіону, звідки походить Янукович. Істерію додатково розкачували локальні медіа, підконтрольні олігархам — прибічникам Януковича.

Проте російські політтехнологи, запустивши цю примітивну, брудну, але ефективну маніпуляцію, діяли в інтересах не Януковича, а Росії і Путіна, який уже почав втілювати план розколу України.

Виборча кампанія Януковича, яку, крім уже названих політтехнологів, провадили кремлівські консультанти Гліб Павловський і Марат Гельман, будувалася на протиставленні різних частин України, розпалюванні мовних, культурних, історичних конфліктів. Зокрема на залякуванні «українським націоналізмом» і «фашизмом». Варто згадати події 31 жовтня 2003 року під час приїзду кандидата Віктора Ющенка до Донецька. Там його зустріли не лише організованими за вказівкою влади натовпами п'яних молодиків, але й масштабною інформаційною акцією, яка зобразила Ющенка прихильником нацизму. На вуличних

Білборди у Донецьку під час приїзду Віктора Ющенка / istpravda.com.ua

Так! виглядає **їх** Україна

Україно, роззуй очі!

«Три сорти українців» — фейк російських політтехнологів / chesno.org

банерах, на плакатах, у медіа портрети Ющенка розміщували разом із портретами Гітлера, нацистською свастикою, йому приписували гасла про «чистоту нації» тощо [10].

Ця подія набула значного резонансу в межах виборчої кампанії. Але вона є однією

з ланок довгого ланцюга російських інформаційних кампаній, який тягнеться аж до сьогодні. Російські пропагандисти й офіційні особи невпинно торочать про «нацизм» в Україні. Тоді це робили, щоб дискредитувати незручного для Кремля лідера української опозиції, а тепер — щоб виправдати збройну агресію.

Схожі методички російська пропаганда використовувала і для висвітлення подій на Майдані 2004 року. Помаранчева революція поставала в них не лише як «нацистський шабаш», а як акція, організована коштам Заходу, на яку для масовки найняли за гроші маргіналів.

Революція перемогла, і штучно розколоти Україну Росії не вдалося. Хоча проведений під час Помаранчевої революції «з'їзд» проросійських і провладних депутатів південних і східних областей засвідчив, що в цьому прагненні Кремль був готовий до рішучих дій.

Майдан 2004 року позначив розрив України із пострадянським минулим. І хоча в наступні роки на країну чекало чимало політичних перипетій, зокрема й друге прем'єрство, а потім президентство Віктора Януковича, у дні Помаранчевої революції українське суспільство чітко підтвердило свій європейський вибір.

Путінський реванш за Майдан: старт системної інформаційної війни

Тим часом Росія не відмовилася від своїх намірів щодо України. І вже після Помаранчевої революції здійснила проти України низку дезінформаційних атак. Їхнім натхненником і навіть спікером став особисто Путін. Після його утвердження у владі, приручення олігархів і приборкання незалежних медіа інформаційні операції проти України набули більш системного характеру. Їхня тематика розширилася. Адресатом дезінформаційних кампаній щодо України стали також громадяни й лідери інших держав, зокрема й Заходу.

У цих кампаніях відчувався, й досі відчувається, почерк Федеральної служби безпеки Росії, вихідцями з якої є Путін і його найближче

оточення. Як приклад можна навести звинувачення на адресу України у крадіжках газу, який транспортувався українськими трубами з Росії до Євросоюзу.

У липні 2005 року Путін заявив: *«Плануємо розширювати співробітництво з Україною, якщо вона не буде тирити у нас газ»* [11]. Зневажливе слово «тирити» тут не випадкове. З одного боку, це елемент специфічного путінського лексику, близького до кримінального. З іншого боку — намагання принизити Україну, зневажити її, дискредитувати. І не в останню чергу — в очах міжнародної спільноти. Адже цій заяві Путіна передували численні виступи представників «Газпрому» з аналогічними закидами. Зрештою від тривалої штучно створеної «газової війни» між Росією та Україною потерпав європейський споживач. Тому ця дезінформація мала на меті виставити Україну як державу, що не відбулася, що не дотримується угод, із якою не потрібно мати справ, приймати до європейської родини, а надто — захищати.

Ще одне брехливе твердження Путіна, яке він просував також для міжнародних партнерів, стосувалося національного складу населення України. У 2008 році під час саміту НАТО він сказав: *«Із сорока п'яти мільйонів людей за офіційним переписом тільки сімнадцять мільйонів — росіяни. Є регіони, де мешкає виключно російське населення, скажімо, в Криму. Дев'яносто відсотків — це росіяни. Україна взагалі дуже складна держава»* [12].

Це неправда й маніпуляція. Згідно з переписом 2001 року, близько 78 % населення України були етнічними українцями. Росіян було 8,3 мільйона — 17 %.

Спотворюючи реальність, Путін намагався переконати світових лідерів, що Україна з «об'єктивних» причин належить до російської сфери впливу. Що вона, власне, також є Росією, а у своїх кордонах була створена штучно. Отже не повинна вступити до НАТО та ЄС. Цей наратив Путін просував протягом років, аж поки ситуація не змінилась і в українсько-російських відносинах не постали нові виклики.

Відколи Росії фактично зійшла з рук агресія проти Грузії у 2008 році, можна починати відлік її підготовки до застосування сили проти України.

Інформаційний фронт гібридної війни Росії проти України

У гібридній війні, яку розпочала Росія у 2014 році, дезінформація відігравала ключову роль. Можна виокремити основні наративи, на які спиралася російська пропаганда, виправдовуючи загарбання Криму і провокуючи бойові дії на Донбасі, куди Кремль відправив спершу так званих добровольців, а потім і регулярні війська.

«Державний переворот» і «нацистська хунта»: демонізація Революції гідності. Революцію гідності російська пропаганда подавала — й досі подає — як «нацистський» державний переворот, внаслідок якого влада перейшла до «самозваного» уряду. Використання іспанського слова «хунта», яке мало зневажливий відтінок у пропаганді ще радянських часів, має підкреслювати нібито незаконність нової влади. Натомість Віктора Януковича, якого самі ж росіяни вивезли з України, кремлівська пропаганда називала легітимним. Для дискредитації Революції гідності також використовували розповіді про «озброєних радикалів» із «Правого сектору» — організації, яка виникла під час Майдану, а також стверджували, що революція була профінансована Сполученими Штатами Америки.

«Потяги дружби» та загроза російськомовним: фабрикація страху. Майдан трактували як загрозу російськомовним громадянам, зокрема мешканцям Донбасу і Криму. Аби ще дужче залякати мешканців цих регіонів і спонукати їх до збройного опору новій владі, російська пропаганда реанімувала фейк дев'яностих — «потяги дружби» до Криму. Українські націоналісти начебто планували масово приїхати на півострів і влаштувати там різанину росіян. Звісно, це не мало нічого спільного з дійсністю.

«НАТО в Криму»: фейк про зовнішню загрозу. Російська пропаганда стверджувала, що нова влада України планує передати НАТО військові бази на Кримському півострові, зокрема у знаковому для Росії з історичної точки зору Севастополі. Оскільки частина місцевого населення була індоктринована пропагандою або економічно

пов'язана з російським військовим контингентом у Криму, це мало ефект [13].

«Самооборона Криму»: легенда про народний спротив. Росія подавала «проголошення незалежності» та подальше «приєднання до Росії» як ініціативу кримчан. Формувалася картинка «народного протесту» проти Києва, хоча ключові дії координували російські спецслужби, а «Самооборона Криму» складалася переважно з російських військових і місцевих колаборантів.

Заперечення російського втручання в події на півострові. Озброєні люди в уніформі без розпізнавальних знаків, які з'явилися біля державних установ і військових об'єктів у лютому 2014 року, фігурували у пропагандистських матеріалах як «ввічливі люди», «зелені чоловічки», але не російські військові. Російська пропаганда заперечувала, що це її солдати, називаючи їх частиною «самооборони». Згодом Путін визнав, що загарбання Криму відбулося силами російських військ, і навіть те, що ядерну зброю Росії тоді привели у стан підвищеної боєготовності [14].

Озброєні люди без опізнавальних знаків, Крим, 10 березня 2014 / BBC News Україна

«Референдум про повернення додому»: легітимізація анексії. Оголошений окупантами «референдум» не відповідав українському законодавству, проходив без міжнародного контролю й під тиском російської окупаційної влади. Проте пропаганда висвітлювала цей фарс як «акт народного волевиявлення» і «повернення Криму додому», «до рідної гавані» — до складу Росії.

Війна на Донбасі: адаптація старих і поява нових наративів

Навесні 2014 року Росія розпалила збройний конфлікт у Донецькій і Луганській областях України. Пропаганда відіграла важливу роль у втіленні планів Кремля. Ось ключові наративи, які використовувались у цей період.

«Нацистський переворот» та загроза російськомовним: штучне обґрунтування насильства. На відміну від Криму, на Донеччині й Луганщині Росія не мала військових баз. Тому, крім активізації насправді нечисленних і маргінальних проросійських сил регіону, на протести проти «перевороту» завозили російських громадян. Значну частину мітингарів становили напівкримінальні молодики з Росії. Вони блокували державні установи в Донецьку й Луганську, нападали на учасників проукраїнських акцій, застосовуючи зброю (зокрема 13 березня в Донецьку зарізали учасника Майдану Дмитра Чернявського). Пропаганда подавала ці дії як спротив місцевого населення «нацистам», які взяли владу в Києві [15].

«Громадянська війна»: диверсантів Гіркана видають за «ополченців». У квітні 2014 року група російських диверсантів на чолі з Ігорем Гіркиним (Стрелковим) захопила міста Слов'янськ і Краматорськ у Донецькій області. Особи терористів ще якийсь час залишались невідомими. Російська пропаганда подала це як початок збройного опору мешканців Донбасу і початок «громадянської війни». Одного з маргінальних місцевих колаборантів проголосили «народним мером» Слов'янська, розтиражувавши цю подію в пропагандистських медіа.

Відтоді й аж до 2022 року російська дезінформаційна машина просуvala наратив про «громадянську війну» і «внутрішній конфлікт», до якого нібито непричетна Росія. Хоча насправді це була класична гібридна спецоперація, спланована і контрольована Кремлем [16].

«Народні республіки»: легітимізація наративу про внутрішній конфлікт. Маховик гібридної війни розкручувався. На черзі було проголошення проксі-утворень під назвами «Донецька народна

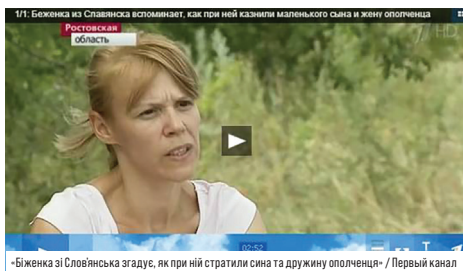
республіка» та «Луганська народна республіка». Їх очолили росіяни, кістяк бойовиків становили російські «добровольці». Росія постачала бойовикам зброю та інші ресурси. Але в інформаційній площині їхні дії подавали як опір місцевого населення. Частина мешканців Донеччини й Луганщини, піддавшись постійному впливу пропаганди, справді вступила до лав терористичних збройних формувань або почала допомагати окупантам.

У наступні вісім років метою Кремля було примусити Україну до прямих переговорів із «ДНР» та «ЛНР», інкорпорувати їх до української політичної системи й надалі переформатувати українську державність у спосіб, вигідний для Росії.

Згодом Путін вимовить відому фразу про *«шахтарів і трактористів»*, які воювали проти української армії, і що *«зброю можна купити в будь-якому воєнторзі»*. Втім участь російських регулярних військ у багатьох військових операціях, зокрема в боях за Іловайськ чи Дебальцеве, доведена [17, 18].

Україна «обстрілює Росію»: створення образу агресора. Російська пропаганда не раз заявляла, що українські війська обстрілюють територію Росії. Такі звинувачення використовували для виправдання можливого «удару у відповідь» і формування образу України як агресорки й потенційної загрози для «мирної» Росії. В реальності російська армія сама завдавала ударів із власної території, щоб допомогти бойовикам. Крім того, російські сили здійснювали провокаційні обстріли з території України, щоб створити потрібну картинку для медіа. Всі ці дії були частиною тактики гібридної війни [19].

«Розіп'ятий хлопчик» та масові поховання: шоківі фейки для демонізації української армії. У липні 2014 року на російському телебаченні вийшов сюжет про те, як українські військові нібито

розіп'яли маленького хлопчика на площі у Слов'янську. Ця історія не мала жодного підтвердження, а свідчення «очевидців» виявились фальсифікованими. Крім цього, регулярно поширювались фейки про «масові поховання» мирних жителів, яких нібито стратили українські військові. Такі голослівні, бездоказові повідомлення допомагали розпалювати ненависть і виправдовувати російську агресію [15].

Фейкові обстріли Донецька: розпалювання ненависті до України. У багатьох випадках бойовики самі обстрілювали житлові райони Донецька та інших міст регіону. Вони використовували тактику «обстрілів», щоб звинуватити українську армію у воєнних злочинах і створити вигідне тло для маніпуляцій російських медіа. Місцеві ставали заручниками цієї стратегії, а пропаганда працювала на посилення ненависті до України. Будь-які спроби довести правду окупанти ігнорували, а альтернативні джерела інформації — блокували [20].

Збиття малайзійського літака: спроба уникнути відповідальності за злочин і перекласти провину на Україну. Російська пропаганда з перших годин після катастрофи Boeing 777 рейсу MH17 17 липня 2014 року запустила масову кампанію дезінформації. Вона поширювала суперечливі версії — від тверджень, що літак збила українська протиповітряна оборона, до версії про «український винищувач», якого ніхто не бачив. Мета — заплутати аудиторію й відвернути увагу від очевидних доказів. Розслідування міжнародної слідчої групи довело, що літак був збитий російським зенітно-ракетним комплексом «Бук», який прибув із території Росії. Однак російська пропаганда далі заперечувала причетність Росії, використовуючи фейкові «експертизи» і свідчення [15].

Трагедія в Одесі: викривлення подій для мобілізації про-російських настроїв. Російські медіа висвітлювали події 2 травня 2014 року в Одесі як «масове вбивство» проросійських активістів, яких нібито свідомо спалили в Будинку профспілок. Проте пропаганда ігнорувала факт, що сутички почалися після збройного нападу проросійських сепаратистів на мирну проукраїнську ходу. Пожежа, яка виникла, була наслідком застосування обома сторонами коктейлів

Молотова, а більшість загиблих отруїлися чадним газом, а не загинули від нападу. Версію про «масове вбивство» використовували для нагнітання ненависті до України. Вона стала одним із головних міфів, які пропаганда використовувала для мобілізації підтримки бойовиків [21].

Псевдожертви війни: використання фейкових персонажів.

Один із прикладів маніпуляції — використання одних і тих самих людей у ролі «жертв війни» в різних сюжетах. Деякі з них були ідентифіковані. Марія Ципко з'являлася в численних репортажах про обстріли, кожного разу граючи нову роль. То вона була матір'ю загиблого хлопчика, то переселенкою, то дружиною «ополченця». Це був типовий метод створення потрібної емоційної картини для аудиторії [22].

Повномасштабна війна. Дезінформація як інструмент знищення української державності

Усі перелічені вище наративи російська пропаганда трансливала у 2014–2021 роках. Інтенсивність використання тих чи інших наративів залежала від динаміки політичних процесів, адже Кремль і далі намагався примусити Україну визнати й легітимізувати псевдореспубліки.

У 2021 році антиукраїнська істерія на російських телеканалах сягнула апогею. Україні присвячували левову частку токшоу. Так населення Росії готували до війни.

Тоді ж Росія вперше під приводом навчань сконцентрувала війська на українському кордоні. А Путін опублікував програмну статтю, яка стала ідеологічним обґрунтуванням майбутньої агресії, — «Про історичну єдність росіян і українців».

Центральні російські медіа опублікували цю статтю 12 липня 2021 року. Характерно, що вона вийшла також і українською мовою. Путін писав, що українці та росіяни є одним народом, Україна є штучною державою, яку створив Ленін внаслідок «пограбування» російських

територій. Український націоналізм, як стверджував Путін, імпортували з-за кордону, а українські націоналісти — це фашисти. Після 2014 року Україна перетворюється на «Анти-Росію»; не виконує Мінські домовленості, показуючи тим самим, що їй не потрібен Донбас. Відомо, що російських військових перед початком вторгнення примушували читати цей текст [23].

Ось інші дезінформаційні наративи, які Росія використовувала напередодні вторгнення та в перші дні повномасштабної війни.

Україна готується напасти на Донбас: обґрунтування casus belli. У січні — лютому 2022 року російські медіа й посадовці почали стверджувати, що українська армія планує «геноцид» мешканців окупованих територій Донеччини й Луганщини. Знімали постановочні відео з нібито українськими диверсійно-розвідувальними групами в Донецьку, здійснювали самообстріли, які видавали за обстріли з боку української армії, тощо [24]. Насправді українське командування не лише не планувало в цей час відвойовувати Донеччину й Луганщину, а й обмежувало учасників Операції об'єднаних сил у можливостях відповідати на російські провокації на лінії фронту.

19:14, 19 января 2022 Былший СССР

ДНР обвинила Украину в подготовке диверсий в Донбассе

Представитель Народной милиции ДНР Басурин обвинил ВСУ в подготовке диверсий в Донбассе

Варвара Кошечкина (редактор отдела оперативной информации)

Командование Вооруженных сил Украины (ВСУ) готовит диверсионные атаки на неподконтрольные Киеву территории Донбасса, вблизи линии соприкосновения. Об этом заявил официальный представитель Народной милиции самопровозглашенной Донецкой народной республики (ДНР) Эдуард Басурин, [сообщается](#) на сайте ведомства.

Фото: Сергей Аверин / РИА Новости

По информации разведки Народной милиции, командир сил специальных операций ВСУ генерал-майор Григорий Галаган отдал указания 8-му полку спецназначения о подготовке и проведении терактов.

«Україна готує диверсії на Донбасі» — січень 2022 року / скріншот з російського ЗМІ -РІА Новості-

Масова евакуація жителів Донбасу: створення ілюзії гуманітарної катастрофи. В середині лютого ватажки окупаційних адміністрацій оголосили про «евакуацію» людей з окупованих територій до Росії, заявляючи, що українська армія нібито готує напад. Це було постановкою, покликаною створити враження гуманітарної катастрофи.

«Росія не збирається нападати»: заперечення реальності для зовнішньої аудиторії. Попри всі ознаки підготовки до війни, Москва до останнього заперечувала свої наміри, звинувачуючи Захід у «нагнітанні істерії».

Необхідність «денацифікації»: інформаційне прикриття наміру стерти українську ідентичність. Напередодні вторгнення Путін виступив із відеозверненням, у якому повторив тези своєї програмної українофобської статті. Втім пролунали й нові слова — «демілітаризація» і «денацифікація» України. Саме їх у ніч на 24 лютого 2022 року Путін назвав цілями «спеціальної воєнної операції». Очевидно, що за цими словами стояло прагнення знищити Україну як державу і українців як націю. Проте аудиторія російської пропаганди, яку роками переконували в існуванні в Україні «нацистів» і «нацистського режиму», могла повірити, що Путін допомагає сусідній державі позбутися політичних хвороб.

Блискавичний наступ і капітуляція Києва: перебільшення успіхів задля деморалізації. У перші дні вторгнення російська дезінформація мала не лише політичний, але й суто військовий характер. Результати дій російської армії перебільшували, намагаючись деморалізувати українську армію та суспільство. До того ж російська пропаганда досить довго стверджувала, що російським військовим на шляху вторгнення протистоять не Збройні сили України, а «нацистські батальйони», намагаючись створити видимість того, що спротив регулярної армії зламаний.

Біологаторії в Україні: фейки про біологічну загрозу. Російська пропаганда поширювала фейки про «американські біологаторії» в Україні, які нібито розробляли біологічну зброю. Серед численних варіацій були, наприклад, твердження, що збудник COVID-19

розробили в Україні, а також що в біолабораторіях створили зброю, яка вибірково впливає на етнічних росіян.

Україна бомбить свої міста: спотворення фактів для прикриття агресії і дискредитації української армії. Україна зазнала й далі зазнає численних руйнувань та жертв серед цивільного населення внаслідок авіаційних та ракетних ударів. Тим часом російська пропаганда стверджувала, що Україна обстрілює сама себе.

Україна мала намір завдати «ядерного удару» по Брянську. Кремлівській пропаганді вдалося переконати значну частину росіян у тому, що Україна планувала напад на Росію. Якісних соціологічних досліджень, які б засвідчили, яка частина тамтешнього суспільства купилася на ці фейки, немає. Але побіжно про це свідчать численні інтерв'ю, зокрема розмови з російськими військовополоненими, вуличні опитування тощо. Одним із найбільш кричущих фейків було твердження, що Україна — яка, нагадаємо, віддала свою ядерну зброю Росії ще в дев'яності — планує завдати ядерного удару по російському Брянську [25]. Попри абсурдність звинувачень, російське суспільство призвичаїлось думати про українців тепер уже не як про «братній народ», а як про загрозу, яку потрібно ліквідувати в ході так званої спеціальної воєнної операції.

Список джерел

1. «УНСО в Криму, 1992 р. Сторінки історії», фейсбук-сторінка УНА-УНСО, 18.05.2015. URL: <https://www.facebook.com/una.unso.vin/posts/c1128108767215342>
2. «Пропагандистська кампанія Росії у підготовці до анексії кримського півострова», Вісник Інституту історії України, 04.10.2017. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/04.10.2017/pdf/VIM_17_2017-67-80.pdf
3. «Схід і Захід України об'єднає ідея федералізму, — Затулін», Zaxid.net. URL: https://zaxid.net/shid_i_zahid_ukrayini_obyednaye_ideya_federalizmu__zatulin_n1123560
4. «Росія повинна почати переговори з Україною про подвійне громадянство, — Затулін», BBC News Україна, 08.05.2013. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2013/05/130521_ek_zatulin_citizenship
5. «В случае непринятия закона об основах языковой политики Украину ждет раскол, — Институт стран СНГ», РБК-Україна, 06.06.2012. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/v-sluchae-neprinyatiya-zakona-ob-osnovah-yazykovoy-politiki-06062012123500>
6. «Доктрина Кучми», Wikipedia. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Доктрина_Кучми
7. «Кремлівські політтехнологи в Україні: Як Росія нищила українську політику», ютуб-канал Сергій Руденко. URL: <https://youtu.be/mdGpRM-Ashg?si=1I3gm1h1-sRfSp05>
8. «Что Россия должна сделать с Украиной», Wikipedia, 03.04.2022. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Что_Россия_должна_сделать_с_Украиной
9. Кібкало О. «Як російські політтехнологи роками вивчали Україну при різних політиках», 24 канал, 01.12.2023. URL: https://24tv.ua/yak-rosiyski-politтехнологи-rokami-vivchali-ukrayinu-zseredini_n2443487
10. «Зал Ющенко в Донецьку зайняли невідомі, а по місту розклеєні плакати з фашистами», Українська правда, 31.10.2003. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/10/31/2996226/>
11. «Путин ставит ультиматум, чтобы Украина не “тырила” газ», Українська правда (рос.), 08.06.2005. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2005/07/8/4389987/>
12. «Путин насчитал в Украине 17 миллионов русских», Обозреватель, 31.08.2010. URL: <https://www.obozrevatel.com/news/2010/8/31/387816.htm>
13. «РФ роками поширювала фейки про НАТО в окупованому Криму», АрміяInform, 03.08.2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/08/03/rf-rokami-poshyryuvala-fejky-pro-nato-v-okupovanomu-krymu/>
14. «Крым. Путь на Родину», Wikipedia. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Крым._Путь_на_Родину
15. «Фейки, спростовані проєктом StopFake в 2014–2017 роках: наративи та джерела», Справді.gov.ua, 28.05.2021. URL: <https://spravdi.gov.ua/fejky-sprostovani-proektom-stopfake-v-2014-2017-rokah-naratyvy-ta-dzherela/>
16. «Як росія 10 років створювала фейки про війну в Україні», Варіант, 22.02.2024. URL: <https://v-variant.com.ua/article/fejky-pro-viynu/>
17. «Путін назвав своїх військових на Донбасі “шахтарями” і “трактористами”», ТСН, 17.02.2015. URL: <https://tsn.ua/politika/putin-nazvav-svoyih-viyskovih-na-donbasi-shahtaryami-i-traktoristami-410005.html>

18. «7 доказів присутності військових Росії на Донбасі», Радіо Свобода, 26.10.2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29565423.html>
19. «РФ обвинила в обстріле своїх територій Нацгвардію и Правый сектор», BBC Україна, 14.07.2014. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2014/07/140714_ru_s_russian_troops
20. «Обстріли мирних мешканців сходу України як цар-фейк Путіна», Укрінформ, 19.12.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3637147-obstrili-mirnih-meskanciv-shodu-ukraini-ak-carfejk-putina.html>
21. «2 травня в Одесі: як Кремль розпалював війну в Україні», Укрінформ, 01.05.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3703137-2-travna-v-odesi-ak-kreml-rozpaluvav-vijnu-v-ukraini.html>
22. «Гастролерша”Ципко назвалась донецким юристом и рассказала о”расстрела” семьи в Краматорске», StopFake, 06.08.2014. URL: <https://www.stopfake.org/ru/gastrolersha-tsipko-nazvalas-donetskim-yuristom-i-rasskazala-o-rasstrele-semi-v-kramatorske/>
23. «Об историческом единстве русских и украинцев», Wikipedia, 12.07.2021. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Об_историческом_единстве_русских_и_украинцев
24. «Спецоперація Росії на Донбасі. Що таке “бросок мангуста”?», Главком, 19.02.2022. URL: <https://glavcom.ua/news/specoperaciya-rosiji-na-donbasi-shcho-take-brosok-mangusta-823299.html>
25. «Україна планувала ядерний удар по Брянську”. Російські ЗМІ запустили новий фейк», Главком, 26.05.2022. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/ukrajina-planuvala-yaderniy-udar-po-bryansku-rosiyski-zmi-zapustili-noviy-feyk-848545.html>

II. Як працює російська дезінформація. Хто, де і як творить її сенси

Як цілі Кремля формують наративи дезінформації

Як народжується російська дезінформація? Хто формулює її сенси? Чи існує мозковий центр, який їх генерує? І хто той злий геній, якого, як Гіббельса в гітлерівській Німеччині, можна назвати «батьком» пропаганди?

Ми, звичайно, ніде не побачимо вивіски «Міністерство брехні Росії». Люди, які відповідають за пропаганду, не роздають інтерв'ю про свою роботу. Але, аналізуючи й зіставляючи факти, можемо скласти доволі цілісне уявлення.

Російська дезінформація має довгостроковий характер і спрямована на зміну сприйняття реальності. Цілі, які ставлять перед нею, впливають зі стратегічної мети Путіна: взяти реванш за поразку в Холодній війні й відновити сферу впливу СРСР. Що ж до України, то тут стратегічна мета — знищити, стерти саме поняття. Це патологічне бажання посилюють численні невдачі Росії на українському напрямку й розуміння небезпеки, яку становить вільна демократична Україна для путінського проєкту [26].

Усі «великі» наративи чи стратегічні рамки кремлівської дезінформації скеровані на досягнення цих цілей. Зокрема «Захід прагне знищити Росію», «українці і росіяни — один народ», «Україна — держава, що не відбулася» тощо.

Яскрава ілюстрація роботи «кухні» російської дезінформації — сюжет, який вже завершився, бо не виправдав очікувань російського керівництва. Проте, без сумніву, за потреби його можуть оживити. Це просування ідеї так званої Новоросії.

Символіка «Новоросії» / джерело – wikipedia.org

17 квітня 2014 року Володимир Путін згадав це слово під час своєї багатогодинної «прямої лінії»: «Нагадаю, користуючись термінологією царських часів, це “Новоросія”, і Харків, Луганськ, Донецьк, Херсон, Миколаїв, Одеса не входили до складу України в царські часи. Це все території, які були передані в Україну у 20-ті роки радянським урядом. Навіщо вони це зробили, Бог їх знає» [27].

Путін збрехав. Історична Новоросія, тобто Новоросійська губернія, яка існувала недовго у вісімнадцятому столітті, мала інші межі. Вона включала нещодавно захоплений Росією південь сучасної України. І, звісно, не включала Харківщину й Донбас. До того ж, Новоросія не була «нічиєю землею», яку відкрила й заселила Російська імперія: тут здавна жили різні народи, насамперед кримські татари й українці [28].

Коли Путін, по суті, сформулював територіальні претензії до України, обґрунтувавши їх брехнею про «Новоросію», дезінформаційна машина запрацювала на повну потугу.

У той час група Ігоря Гірка-Стрелкова на Донеччині вже захопила Слов'янськ і Краматорськ. 7 квітня в Донецьку проголосили так звану Донецьку народну республіку, а 27 квітня в Луганську — відповідно, Луганську. Проросійські виступи почалися і в інших східних та південних регіонах. Псевдореспубліки мали стати ядром «Конфедерації Новоросії», до якого — якби росіянам вдалося масштабувати свої донецькі й луганські успіхи — згодом долучалися б інші «народні республіки».

Проте спроби проголосити «народні республіки» або організувати значні проросійські виступи в Херсоні, Миколаєві, Запоріжжі, Дніпрі та Харкові провалилися, а зіткнення між проукраїнськими і проросійськими силами в Одесі 2 травня 2014 року закінчилося поразкою останніх. Після цього рух за «народну республіку» в Одесі поступово зійшов нанівець, поставивши хрест на російських зазіханнях на область.

Попри це, у травні представники сепаратистських рухів із кількох областей підписали «угоду» про утворення «держави Новоросії». Псевдо-держава навіть мала — щоправда, недовго — свій «парламент», а також спеціально розроблені прапор і герб. Російські найманці використовували цю символіку під час бойових дій проти української армії [29].

В інформаційній площині «Новоросія» подавалась як те, що справді існує й має історичне минуле. Про «населення Новоросії» говорили як про таке, що має свої особливі інтереси. Це населення, згідно з російською пропагандою, складалося з етнічних росіян або, принаймні, стовідсотково російськомовних людей. Це, звісно, не відповідає дійсності: у всіх цих регіонах, згідно з переписом 2001 року, кількісно переважають люди, які ідентифікують себе як українці, і рідною мовою більшість із них називають українську [30].

До розкрутки ідеї «Новоросії» були залучені всі рівні пропаганди — від центрального російського телебачення до дрібних блогерів, від ватажків бойовиків на окупованих територіях до маловідомих «експертів» і «громадських діячів». Вони фальсифікували факти, ігноруючи українську історію цих країв, і вибудовували ілюзію, що люди, які мешкають на півдні і сході України, — росіяни, які прагнуть відокремитись через утиски за мовною й культурною ознакою.

Ось кілька повідомлень того періоду:

- *«Академічна спільнота швидко відреагувала на завдання, поставлене політичним керівництвом. У липні керівництво Інституту російської історії РАН заявило про намір написати історію Новоросії. Проєкт отримав схвалення спікера Держдуми Сергія Нарішкіна, який також очолює Російське історичне товариство»* [31];
- *«“Якщо вона буде підтримана тільки на Південному Сході, то, очевидно, це буде нове федеративне утворення Новоросія. Якщо її підтримають по всій Україні, то це буде нова федеративна республіка”, — заявив екскандидат у президенти України Олег Царьов. За його словами, “Новоросія” розташується в межах Новоросійської губернії»* [32];

- «У Російській Федерації встановили меморіальну дошку “загиблomu герою Новоросії”. Вона з’явилася в Алтайському краї на честь восьми уродженців регіону, які воювали на боці проросійських бойовиків і загинули в зоні АТО» [33];
- «Створення так званої Армії Новоросії — об’єднання бандформувань під управлінням Генштабу ЗС РФ за підтримки ФСБ — призвело до зіткнень між озброєними угрупованнями. За даними групи військових експертів “Інформаційний спротив”, зафіксовані випадки арештів представників окремих терористичних груп» [34].

Коли російським спецслужбам не вдалось організувати в південних і східних областях масові виступи прибічників «Новоросії», вони почали здійснювати теракти, аби дестабілізувати ситуацію й налякати проукраїнських громадян. 22 лютого 2015 року в Харкові під час мітингу, присвяченого пам’яті Небесної сотні — активістів, убитих режимом Януковича під час Революції гідності, — спрацював вибуховий пристрій: загинуло четверо людей, один із них неповнолітній.

Проект «Новоросія» був фактично згорнутий навесні 2015 року, адже плани Путіна провалились. Росії вдалося втримати окупованими частину Донецької і Луганської областей з обласними центрами, а також Крим. Термін «Новоросія» поступово вийшов з активного вжитку.

Путін — головний архітектор і замовник дезінформаційних сенсів

Занурення в цю історію десятирічної давнини потрібне, щоб побачити, як розгортається наратив і хто за ним стоїть.

Тоді куратором більшості процесів на окупованій території і загалом відповідальним за українську лінію у Кремлі був помічник президента Росії Владислав Сурков. Згодом його вплив дещо послабився. В останні роки перед повномасштабним вторгненням медіа

називали особливо близьким до Путіна його друга — олігарха Юрія Ковальчука. До найближчого кола можна було також віднести до-недавна секретаря російського Радбезу Миколу Патрушева. Важливу роль у творенні кремлівської політики відігравав перший заступник керівника адміністрації президента Росії Сергій Кирієнко [35; 36].

Звісно, є й чимало менш значущих людей, які творять сенси і скеровують потоки дезінформації. Наприклад, «ідеологом Новоросії» у російських джерелах називали ультраконсервативного політолога Сергія Кургіняна. Втім усі вони — виконавці, публічні спікери або радники, а не ті, хто ухвалює ключові рішення [37]. Завдання пропагандистській машині ставить Путін. Усі остаточні рішення щодо стратегічних ідей ухвалює особисто він. Він же зазвичай транслює їх публічно, не покладаючись у цьому на своїх поплічників.

Ці рішення загалом відображають внутрішній світ російського диктатора. Окрім досвіду роботи в радянському Комітеті державної безпеки (КГБ) і російській ФСБ, на формування світогляду Путіна мали вплив праці Івана Ільїна — теоретика російського фашизму [38]. До того ж, варто врахувати враження про Путіна, якими у 2014 році ділилась тогочасна канцлерка Німеччини Ангела Меркель із американським президентом Бараком Обамою. Вона сказала, що Путін «втратив зв'язок із реальністю» і живе «в іншому світі» [39].

У випадку з «Новоросією» Путін під час «прямої лінії» по суті сказав небагато. Але ці слова змусили коліщата всього великого механізму російської державної і пропагандистської машини рухатися.

Ще одна ілюстрація — розгортання наративу «Українці і росіяни — один народ», не раз повторюваного Путіним. Він це, звісно, не сам вигадав: цю ідеологему використовували ще в Російській імперії. Цей наратив можна розкласти на частини, кожна з яких має власне наповнення, але всі вони підводять до думки про «один народ».

Це й тези про «спільну історичну колиску — Київську Русь» («*Киев — мать городов русских*»), і теза, що українська мова — це спотворена російська, і твердження про православ'я як конфесію, яка назавжди об'єднала українців і росіян.

На нижчому рівні ці тези підкріплюються інформаційно-пропагандистськими операціями, які мають засвідчити, що з ідеєю «одного народу» згодні самі українці. Наприклад, заходами до «Дня Перемоги», які донедавна проходили в Україні з використанням імперсько-радянської символіки — так званої георгіївської стрічки [40]. Цей штучний символ, вигаданий російською владою, мав би засвідчити спільне минуле українців і росіян, пов'язане з перемогою над нацизмом. А насправді він нав'язує російське тлумачення історії й позбавляє українців знання й розуміння подій Другої світової війни.

Показово: коли російська армія зазнала перших великих невдач під час повномасштабного вторгнення, деякі російські коментатори пояснили це тим, що окупанти наразились на «російського солдата — найкращого у світі». Тобто здатність українців чинити спротив росіянам, за їхньою логікою, підтверджує, що українці є... росіянами.

У найбільш радикальній формі цей наратив проявляється заявами про необхідність «вилікувати» українців, які забули, що вони росіяни. Під «лікуванням» мається на увазі вбивство всіх, кого росіяни вважають носіями «українства».

«Жерців культу "українства" треба знищувати як скажених тварин. Без будь-якої поблажливості. Це — з очевидного. Але ще один висновок не такий очевидний. Українство як система має повністю викорінюватись на звільнених територіях. Повна та тотальна деукраїнізація», — говорив у грудні 2022 року російський пропагандист Сергій Мардан [41]. Щось подібне можна прочитати у вже згадуваній статті Тимофія Сергійцева.

Оскільки про знищення українців говорять не якісь маргінали, а провідні журналісти й експерти федерального рівня, яких запрошують виступати в ефірі державних телеканалів, можна не сумніватися, що ця риторика схвалена згори. Й відповідає реальним цілям Кремля.

Твердження про «один народ» абсурдне й багато разів спростоване численними науковими публікаціями. Цією тезою Росія проявляє свою імперську сутність, намагаючись спотворити дійсність дезінформацією, адже реальних підстав для такої політики — заперечення

права іншої нації на самостійне існування, суверенітет і державність — у сучасному світі не існує.

Отже, концепції майбутніх дезінформаційних кампаній формуються в Кремлі — в адміністрації російського президента і в головах його неформальних радників та ідеологів. Проте саме Путін є персонально відповідальним за спотворення реальності й наповнення її облудними сенсами.

Далі починає діяти розгалужена, багаторівнева система поширення пропагандистських наративів і створення дезінформаційних кейсів. Вона має свої управлінські й координаційні центри, які діють у тісній спайці з Кремлем.

Російське телебачення: куратори, прийоми і ключова ідея

Телеканали, друковані видання, онлайн-медіа й навіть пресслужби силових відомств Росії курує перший заступник голови адміністрації президента Росії Олексій Громов. Це колишній керівник пресслужби президента Бориса Єльцина, який із 2008 року працює в адміністрації Путіна. Громов проводить щотижневі наради з керівниками провідних російських медіа, зокрема й тих, що формально перебувають у приватній власності.

Із початком повномасштабного вторгнення в Україну інформаційне поле Росії було повністю зачищене від залишків незалежної і не цілком лояльної до влади журналістики. Це значить, що через Громова російська влада повністю контролює інформаційний простір країни.

*«Якщо хтось думає, що будь-який чиновник може за-
телефонувати керівникам
державних каналів і дати*

Олексій Громов, 2024 рік, фото з російських пропагандистських ЗМІ / 1sn.ru

глядача, щоб він відчув, що я говорю саме з ним. Головна мета, звісно ж, проникнути в його свідомість, в його душу», — відверто зізнавався один із провідних російських телепропагандистів Дмитро Кисельов [45]. Риторика, образи й сюжети пропагандистів звертаються до страхів, агресії, патріотичних почуттів. Внаслідок цього для глядачів, слухачів і читачів російських медіа емоції стають важливішими за раціональне сприйняття ситуації, і це дозволяє скеровувати суспільні настрої в потрібне русло.

Роль російських спецслужб у координації дезінформаційної війни

У 2024 році тогочасний секретар Ради національної безпеки і оборони України Олексій Данілов озвучив кількість пропагандистських публікацій про Україну, які вкидаються в інформаційний простір щотижня, — 166 мільйонів. Із часом інтенсивність інформаційних атак Росії на Україну лише зростає. Така продуктивність можлива завдяки активній участі спеціальних служб Росії у плануванні, координації і втіленні інформаційних операцій.

За даними Центру протидії дезінформації, куратором пропаганди у Кремлі є перший заступник голови адміністрації президента Росії Сергій Кірієнко. Він же координує роботу спецслужб — Федеральної служби безпеки, Головного розвідувального управління і Служби зовнішньої розвідки — за цим напрямком [46]. Отже, спецслужби, прямо узгоджуючи свої дії з Кремлем, ведуть масштабну й організовану дезінформаційну війну проти України. В ній використовуються:

- інформаційно-психологічні операції;
- масове поширення фейків через соцмережі;
- масове використання ботів у соцмережах;
- підкуп громадян України для поширення дезінформації;
- підкуп блогерів, журналістів, відомих людей для проведення операцій з інформаційного впливу;
- терористичні акти для підкріплення пропагандистських тез.

Наприклад, тезу, що українцям варто уникати мобілізації, російські спецслужби доводять реальними терористичними актами в будівлях територіальних центрів комплектації і соціальної підтримки, вербуючи виконавців в інтернеті. Вибухові пристрої часто активують дистанційно, й виконавці гинуть разом із іншими людьми — військовими й цивільними [48].

В інформаційній сфері російські спецслужби діють динамічно й адаптивно. З одного боку, вони працюють над досягненням довгострокових, стратегічних військових і політичних цілей Росії. З іншого — миттєво використовують будь-яку нагоду для досягнення тактичного успіху. Наприклад, вкидання фейків або роздмухування ворожнечі в українському суспільстві.

Росіяни намагаються проникнути в український інформаційний простір у різний спосіб. Зокрема в соцмережах, особливо в телеграмі, створили розгалужену систему сторінок і каналів українських міст, містечок і селищ — особливо на прифронтових територіях, де Росії важливо дестабілізувати ситуацію.

Фабрика тролів Євгенія Пригожина

Прикладом гібридної інформаційної зброї, яка напряду не належить Кремлю, але діє в його інтересах, є фабрика тролів «Агентство інтернет-досліджень», створена засновником приватної військової компанії «Вагнер» Євгенієм Пригожиным. Цей чоловік досить довго був наближеним до Путіна й виконував особливо делікатні доручення російського диктатора.

Ботоферма, як і компанія «Вагнер», формально була приватною, однак обидві виконували завдання Кремля й реалізовували державну політику Росії як всередині країни, так

Фабрика тролів, ілюстративне зображення / detector.media

і за її межами. Однак їхній статус завжди дозволяв Путіну відхреститися від їхніх дій.

«Агентство інтернет-досліджень» було створено 2013 року. Спершу воно базувалось у районі Ольгіно в Санкт-Петербурзі — звідси неофіційна назва «ольгінські тролі» [49]. З 2014 року ця структура відігравала важливу роль у гібридній війні проти України як дієвий інструмент маніпулювання громадською думкою. В Україні «ольгінці» намагались розхитати політичну ситуацію, просувати тезу про «громадянську війну» й легітимізувати маріонеткову «владу» окупантів у Донецьку й Луганську.

Найскандальніша історія «ольгінців» пов'язана зі втручанням у президентські вибори у США 2016 року. Коли розслідування довело факт втручання, Пригожин потрапив під американські санкції, і його оголосили в розшук [51]. Структури Пригожина були задіяні й у дезінформаційних і пропагандистських кампаніях, що передували і супроводжували повномасштабне вторгнення в Україну 2022 року.

Після загибелі Пригожина в серпні 2023 року «Агентство» і пов'язані з ним структури зникли з інформаційного простору. Але це не значить, що їхні ресурси не використовуються або не будуть використані згодом. Як залишки «Вагнера» після невдалого заколоту Пригожина інкорпоровали до регулярної російської армії, так і працівники ботоферми навряд чи залишилися на вулиці. «Фахівці» такого ґатунку необхідні російським спецслужбам. Є інформація, що над фабрикою тролів встановив контроль близький друг Путіна Юрій Ковальчук [50].

Отже, залучені до дезінформаційних кампаній приватні структури діють під безпосереднім патронатом Кремля, використовують емоційні маніпуляції для поляризації суспільства та підриву довіри до традиційних медіа, а також спрямовують свої дії проти конкретних держав, політиків та інституцій. Вони постійно розвивають методи своєї роботи: від мережі інтернет-ботів, які імітували громадську думку в коментарях, еволюціонували до складних інформаційно-психологічних операцій.

«Роскомнагляд» як механізм цензури

Без Федеральної служби з нагляду у сфері зв'язку, інформаційних технологій і масових комунікацій (у просторіччі — «Роскомнагляд») опис дезінформаційної політики Росії був би неповним. Адже поширення пропаганди й фейків не буде ефективним, якщо не позбавити аудиторію альтернативних джерел інформації. Блокуванням таких джерел і цензуруванням контенту якраз і займається «Роскомнагляд».

Формально це відбувається під приводом боротьби з екстремізмом. Насправді ж ідеться про важливу частину гібридної війни проти України, а тепер і проти Заходу.

«Роскомнагляд» блокує доступ росіян до українських чи іноземних інформаційних ресурсів, до повідомлень громадських чи правозахисних організацій із правдою про російську агресію. Відомство тисне на великі технологічні платформи, як-от гугл, вимагаючи від них цензурувати на території Росії контент, який суперечить російським наративам [53]. Ті платформи, які не погоджуються співпрацювати, блокують: зараз у Росії недоступні фейсбук та інстаграм, а доступ до ютубу та ікс (твітеру) обмежений. Питання повної заборони ютубу періодично порушують, але російська влада поки що не наважилась на цей крок, адже росіяни споживають на найпопулярнішому відеосервісі багато неполітичного контенту. Доступ до платформ, які Кремль не наважується заблокувати повністю, уповільнюють.

Список джерел

26. «Українська ідентичність — головна мішень російської військової агресії», Національний інститут стратегічних досліджень, 19.05.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska-identychnist-holovna-mishen-rosiyskoyi-viyskovoyi-ahresiyi>
27. «Путін заявив, що хоче гарантій для “ мешканців Новоросії” — Харкова, Донецька...», Українська правда, 17.04.2014. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/17/7022779/>
28. «Проект “Новоросія”: народження, смерть та історичні міфи», StopFake, 01.10.2021. URL: <https://www.stopfake.org/uk/proyekt-novorosiya-narodzhennya-smert-ta-istorichni-mifi/>
29. «У Луганську запрацював “парламент Новоросії”», ZAXID.NET. URL: https://zaxid.net/u_lugansku_zapratsyuvav_parlament_novorosiyi_n1315044
30. «Донбасс такая же Новороссия, как Сибирь — Новокитай», LB.ua, 09.09.2014. URL: https://rus.lb.ua/news/2014/09/09/278832_nazivat_donbass_novorossiey.html
31. «Альтернативная история. Что напишут о “Новороссии” в учебниках», The Insider, 01.10.2014. URL: <https://theins.ru/history/1547>
32. «Царьов уже розписує російським ЗМІ майбутню “Новоросію”», Українська правда, 06.05.2014. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/05/6/7024559/>
33. «На Алтае установили мемориал погибшему герою “Новороссии”», Gordonua.com, 11.11.2014. URL: <https://gordonua.com/news/worldnews/Na-Altae-ustanovili-memorial-pogibshemu-geroya-Novorossii-99694.html>
34. «Попытки создать армию “Новороссии” привели к столкновениям между боевиками», Новое Время, 01.12.2014. URL: <https://nv.ua/ukraine/poputki-sozdat-armiyu-novorossii-priveli-k-stolknoveniyam-mezhdu-boevikami-is-21830.html>
35. «Железные маски, ч. 3. Портрет Юрия Ковальчука, второго человека в стране», Проект Медиа. URL: <https://maski-proekt.media/yury-kovalchuk/>
36. «Куратор окупованої частини Донбасу. Що змінить відставка Суркова?», Радіо Свобода, 16.05.2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29221980.html>
37. «Ідеолог “Новоросії” звинуватив Стрелкова-Гірка у зраді (відео)», Факти, ICTV, 07.07.2014. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/polituka/20140707-1520446/amp/>
38. «Хто зробив Володю фашистом. Філософ, на якого молиться Путін», Главком, 06.09.2023. URL: <https://glavcom.ua/publications/khto-zrobiv-volodju-fashistom-filosof-na-jakoho-molitsja-putin-885339.html>
39. «Меркель сказала Обамі, що Путін втратив зв'язок з реальністю — The New York Times», ТСН, 03.03.2014. URL: <https://tsn.ua/svit/merkel-skazala-obami-scho-putin-vtrativ-zv-yazok-z-realnistyu-the-new-york-times-337671.html>
40. «За що в Україні заборонили георгіївську стрічку (ФОТО)», Діло.Донбас, 17.05.2017. URL: <https://dn.depo.ua/ukr/dn/za-scho-v-ukrayini-zaboronili-georgiyivsku-strichku-foto-20170517572682>
41. «Російський пропагандист відзначився дикими висловлюваннями про українців та їхню мову», УНІАН, 25.09.2023. URL: <https://www.unian.ua/russianworld/roziyskiy-propagandist-vidznachivsia-dikimi-vislovlyuvannyami-pro-ukrajinciv-tajihnyu-movu-12077970.html>

42. «Повелитель кукол. Портрет Алексея Громова, руководителя российской государственной пропаганды», Проект Медиа. URL: <https://www.proekt.media/portrait/alexei-gromov/>
43. «Кремлівський Геббельс: Подоляк назвав автора концепції “Україна — держава, якої не існує”», Детектор медіа, 07.04.2022. URL: <https://detector.media/infospace/article/198206/2022-04-07-kremlivskyy-gebbels-podolyak-nazvav-avtora-kontseptsii-ukraina-derzhava-yakoi-ne-isnuie/>
44. «Скандал на “РосТБ”: сповнений люті Соловйов вигнав українського експерта», Главред, 01.03.2023. URL: <https://glavred.net/world/skandal-na-rostb-spovneniy-lyuti-solovyov-vignav-ukrajinskogo-eksperta-10167137.html>
45. «Дмитрий Киселев заявил о желании проникнуть в сознание и душу зрителей», Агентство Медиа. URL: <https://www.agents.media/dmitrij-kiselev-zayavil-o-zhelanii-proniknut-v-soznanie-i-dushu-zritelej/>
46. «Як організована робота пропаганди в рф», Центр протидії дезінформації, 24.02.2025. URL: https://cpd.gov.ua/international-direction/yevropa/yak-organizovana-robot-propagandy-v-rf/?utm_source=chatgpt.com
47. «Данілов: Росія щотижня поширює 166 мільйонів фейкових постів про Україну», Детектор медіа, 28.02.2024. URL: <https://detector.media/infospace/article/223574/2024-02-28-danilov-rosiya-shchotyzhnya-poshyryuie-166-milyoniv-feykovykh-postiv-pro-ukrainu/>
48. «21-річний житомирянин став виконавцем теракту в рівненському ТЦК», Полісся Today, 05.02.2025. URL: <https://polissya.today/article/21-richnyy-zhytomyryanyn-stav-vykonavcem-teraktu-v-rivenskому-tck>
49. «Пригожин підтвердив, що заснував “фабрику тролів”», Українська правда, 14.02.2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/14/7389312/>
50. «Фабрика тролів: у Росії почали шукати нового власника — ЗМІ», Новое Время, 15.07.2023. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/fabrika-troliv-u-rosiji-pochali-shukati-novogo-vlasnika-novini-rosiji-50335345.html>
51. «США висунули звинувачення “кухарю Путіна” і співробітникам “фабрики тролів” у втручанні у вибори», ТСН, 16.02.2018. URL: <https://tsn.ua/svit/ssha-visunuli-zvinuvachennya-kuharyu-putina-i-spivrobitnikam-fabriki-troliv-u-vtruchanni-u-vibori-1111116.html>
52. «Росія використовує “фабрику тролів” для поширення в соцмережах дезінформації про війну в Україні», Hromadske, 21.04.2022. URL: <https://hromadske.ua/posts/rosiya-vikoristovuye-fabriu-troliv-dlya-poshirennya-u-socmerezah-dezinformaciyi-pro-vijnu-v-ukrayini>
53. «Google грає в Бога і сприяє запитам Росії та Китаю щодо цензури — розслідування», Дзеркало тижня, 29.01.2025. URL: <https://zn.ua/ukr/TECHNOLOGIES/google-hraje-v-boha-i-sprijae-zapitam-rosiji-ta-kitaju-shchodo-tsenzuri-rozsliduvannja.html>

III. Канали впливу російської дезінформації

Система прямих впливів у російській дезінформаційній машині

У Росії Путіна, яка веде повномасштабну війну проти України і гібридну війну проти Заходу, в поширенні фейків, пропаганди, інформаційного впливу задіяні не лише медіа, а й державні та чимало формально недержавних структур та організацій.

Поширенням фейків нерідко займаються російські дипломатичні представництва за кордоном. Заяви міністра закордонних справ Росії Сергія Лаврова — це здебільшого трансляція пропагандистських наративів, а не дипломатія. Регулярні брифінги речниці російського МЗС Марії Захарової сповнені маніпуляцій і перекручувань фактів [54].

Глава ФСБ обвинил военную разведку Украины в причастности к теракту в «Крокусе»

Директор ФСБ Александр Бортников сообщил, что подготовку, финансирование, нападение и отход напавших на «Крокус Сити Холл» «координировали» члены «Вилаят Хорасана» (филиал запрещенной в РФ террористической организации ИГ. При этом он подчеркнул, что хотя следствие еще идет, можно уверенно сказать, что военная разведка Украины причастна к теракту.

Звинувачення на адресу України з боку керівництва ФСБ /скріншот з російського ЗМІ «Коммерсантъ»

Вагому роль у створенні й поширенні дезінформації відіграє і російська правоохоронна система. Від найвищого рівня — наприклад, коли голова ФСБ Олександр Бортніков звинуватив Україну в організації теракту у «Крокус Сіті Голлі» у Красногорську під Москвою — і до нижчих ланок, які звинувачують українських військовополонених у вигаданих злочинах, що передбачають тривалі терміни ув'язнення [55]. Полонених при цьому змушують обмовляти себе, а їхні «зізнання» транслюють у центральних медіа [56].

Гуманітарна освіта й наука фактично стали частиною дезінформаційної машини. Зокрема, створено єдину концепцію викладання історії у школах, що закладає імперське тлумачення подій минулого в голови дітей. У провідних російських університетах запроваджуються курси ідеологів «русского мира» й курси «вестернології» — дисципліни, яка розповідає про «сатанинський Захід». Ця система не просто промиває росіянам мізки, а готує агентів впливу, в тому числі на міжнародній арені [57].

Російська православна церква підтримує агресію проти України, а її предстоятель патріарх Кирило не раз озвучував дезінформаційні меседжі, зокрема використовуючи для їхнього поширення церковні інформаційні ресурси та канали зв'язку. Такі канали сягають України й інших країн, у яких є громади РПЦ (наприклад, європейських країн із великими російськими діаспорами) [58].

Підтримувати наративи щодо протистояння з Європою й необхідності продовжувати війну проти України покликані навіть спортивні змагання, культурні заходи чи комедійні шоу. Відомі російські актори присягнули владі й теж стали частиною пропаганди. Театри розміщують на своїх будівлях банери на підтримку війни і ставлять вистави про «героїв СВО». Культурні діячі, які не хотіли таким займатись, мусили емігрувати.

Допомагають російській дезінформації й союзники Путіна в інших країнах. Приміром, риторика самопроголошеного президента Білорусі Олександра Лукашенка щодо України повторює російську дезінформацію [59].

Словом, ідеться про всеохопну, за невеликими винятками, систему, окремі частини якої мають самостійні канали прямої комунікації як із внутрішньою, так і з зовнішньою аудиторіями. Це варто пам'ятати, розглядаючи головні канали впливу — медіа й соціальні платформи.

Вибухове зростання й анонімність: як телеграм став головним інструментом російської дезінформації

Почнімо не з медіа, а саме із соціальної платформи, яка за час великої війни стала головною проблемою й викликом для України у протидії російському дезінформаційному впливу. Це телеграм.

«Це соцмережа, яка не йде на жоден контакт із нашими державними регуляторними органами. Це підтверджують члени Національної ради з питань телебачення і радіомовлення. Належить вона росіянину Дурову. Практично ніхто з медіаекспертів не сумнівається, що телеграм контролюється ФСБ. Та ми й так бачимо: фейсбук та інстаграм Росія заборонила, вхід лише через VPN. Ютуб ось-ось заборонить. Телеграм — квітне», — говорила голова громадської організації «Детектор медіа» Наталія Лигачова [60].

«Телеграм — це шкідливо. Я ніколи не боявся цього казати. Це загроза нашій національній безпеці», — коментував керівник Головного управління розвідки України Кирило Буданов [61].

Ця платформа має особливості, які зумовили її популярність і перетворили її на серйозну загрозу для інформаційної безпеки України [62].

Анонімність: телеграм не вимагає верифікації особи, що дає змогу створювати канали та групи без жодного зв'язку з реальними організаціями чи людьми, зокрема спецслужбами.

Відсутність модерації: на платформі немає системного контролю контенту, тому пропагандистські наративи, фейки й навіть заклики до насильства можуть поширюватися безперешкодно.

Швидкість поширення: телеграм забезпечує миттєве розповсюдження дезінформації через систему форвардингу та репостів. Вона також може поширюватись на інші платформи і в медіа.

Відсутність алгоритмічних фільтрів: на відміну від інших провідних соцмереж, телеграм не обмежує видимість контенту за його змістом, що сприяє неконтрольованому розповсюдженню маніпуляцій.

Контрольоване зникнення слідів: адміністратори можуть редагувати або видаляти повідомлення без зберігання історії змін, що ускладнює викриття фейків і маніпуляцій.

Мінімізація наслідків блокування: навіть якщо окремі канали видаляють модератори, вони легко відновлюються під іншими назвами або завдяки каналам-дублям.

Автоматизація через ботів: телеграм дозволяє створювати ботів, які можуть виконувати різноманітні завдання, включаючи масове поширення інформації. У контексті дезінформаційних кампаній це відкриває великі можливості. Боти можуть не лише публікувати дописи, а й ставити реакції, залишати коментарі, поширювати повідомлення від імені «звичайних користувачів». Це створює ілюзію масової підтримки певних тез і допомагає просувати дезінформацію у вигідному для маніпуляторів ключі.

Є й інші аспекти, які роблять телеграм надзвичайно зручним для поширення дезінформації та маніпуляції громадською думкою. Причому, використання віртуальних або тимчасових номерів телефонів для реєстрації, завдяки чому в телеграмі створюють та адмініструють канали без прив'язки до реальних даних.

Поєднання функцій месенджера, соціальної мережі та агрегатора для читання каналів, доступність, легкість генерації контенту та поширення інформації як такої, з початком повномасштабного вторгнення Росії спричинили різке зростання популярності телеграму серед українців. Людям важливо було якнайшвидше дізнаватися про хід бойових дій, загрози й наслідки обстрілів, отримувати новини й коментарі без затримки; також зросла потреба у швидкій комунікації між собою, адже чимало сімей виявились розділеними війною. Важкий емоційний стан,

постійний стрес спонукав українців підсісти на «голку» безперервного читання стрічки швидких новин — і телеграм надав таку можливість.

Традиційним медіа важко конкурувати з телеграмом насамперед через його оперативність. В умовах війни відповідальність професійних журналістів і медіа за їхні публікації зростає; закони воєнного часу зобов'язують їх затримувати оприлюднення певної інформації або узгоджувати повідомлення з військовими. Перед ними постало чимало етичних дилем і ситуацій, у яких оперативністю й повнотою подання інформації доводиться жертвувати, щоб не нашкодити.

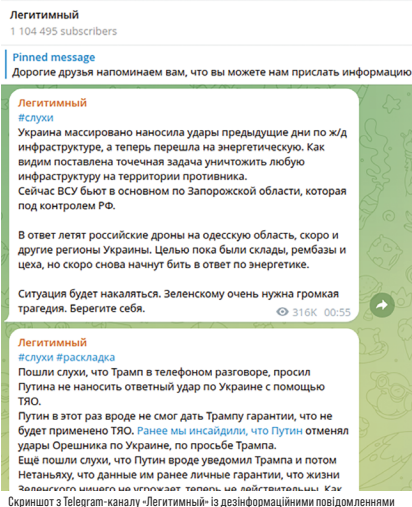
Значна частина телеграм-каналів не обтяжені такими професійними чи етичними обмеженнями. Вони публікували й публікують інформацію, наприклад, про результати обстрілів, без необхідної затримки, наражаючи рятувальників на небезпеку через повторні російські удари. Власники й адміністратори цих каналів часто перебувають за межами України, тож кара за порушення закону їм не загрожує [63].

Аудиторію приваблює не тільки швидкість новин, а й контент, якого уникають традиційні медіа: сцени насильства, плітки, чутки, неправдива інформація, що викликає сильні емоції.

У грудні 2021 року, напередодні повномасштабного вторгнення, телеграм для отримання новин використовували тільки близько 20 % українців. Але вже в червні 2022 року цей показник зріс утричі — до 65,7 %. У 2024 році він перевищив показники 2021 року майже вчетверо: новини в телеграмі читали вже понад 78 % опитаних [64; 65].

Російська пропаганда й дезінформація, якій із початком великої війни стало значно важче проникати у традиційні українські медіа, скористалась популярністю телеграму сповна.

Визначити точну кількість російських пропагандистських та контрольованих спецслужбами Росії майданчиків неможливо. Платформа не надає відкритої статистики щодо загальної кількості каналів або їхньої аудиторії. Самі дезінформаційні мережі є гнучкими та можуть мімікувати під українські чи іноземні. Такі канали також можуть працювати як анонімні «інсайдерські» блоги або псевдоаналітичні проєкти. Частина контенту поширюється в закритих групах і чатах.

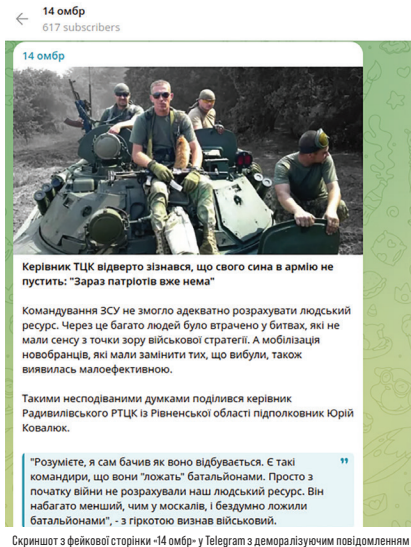
Можна припустити, що існують **десятки тисяч** російських або пов'язаних із Росією каналів і груп у телеграмі, які поширюють пропагандистські повідомлення та фейки, впливаючи на громадську думку. До цього масиву слід віднести:

- офіційні канали державних російських медіа (RT, «РИА Новости» тощо) та екосистему навколо них;
- «воєнкорів» і блогерів, навколо яких теж створені цілі мережі;
- відомих пропагандистів, які мають свої канали, чати, ботоферми;
- локальні версії великих каналів, створені під конкретні регіони чи теми;

Також слід врахувати

- канали, які мімікрують під українські;
- канали для мешканців окупованих територій;
- канали для прифронтових регіонів України, створені, щоби сіяти паніку й деморалізувати;
- чати й групи, які використовують для координації інформаційних атак.

До мережі російської пропаганди в телеграмі входять канали, що маскуються під офіційні українські структури. Зокрема, російська розвідка створює фейкові телеграм-канали підрозділів Збройних сил України для збору інформації та дискредитації українських військових [66].

Скриншот з фейкової сторінки «14 омбр» у Telegram з деморалізуючим повідомленням

Спектр способів використання телеграму російськими спецслужбами та пропагандистами з метою поширення своїх наративів і маніпуляцій надзвичайно широкий. Вони намагаються максимально інтегруватись в українське інформаційне поле.

Є також «інсайдери» — анонімні канали, які видають себе за джерела з доступом до «таємної», «закритої» або «внутрішньої» інформації. Вони можуть імітувати незалежність або опозиційність. Водночас публікують фейки або маніпулятивну інформацію з ефектом сенсації, підриваючи довіру до влади, армії, союзників і намагаючись посягти зневіру серед українців [67].

Дезінформаційна політика Росії в телеграмі системна й ретельно спланована: робота з різними аудиторіями, розмаїті ролі й «маски», які різними шляхами допомагають досягти стратегічних цілей Кремля.

Ця багаторівнева система не могла би бути втілена на іншій, суворіше модернованій соціальній платформі. Але телеграм дає російським агентам інформаційного впливу повну свободу під зручним приводом «свободи слова».

Павло Дуров і його прихована співпраця з російською владою

Політика невтручання й мінімального обмеження будь-якого, навіть відверто деструктивного інформаційного впливу — принципова позиція засновника Telegram, росіянина Павла Дурова.

У 2006-му Дуров створив соцмережу «Вконтакте» — клон фейсбуку, що став найпопулярнішим соціальним ресурсом у Росії та в сусідніх країнах, які раніше входили до СРСР. В Україні «Вконтакте», яка мала на той час понад десять мільйонів зареєстрованих українських користувачів, заблокували 2017 року в межах санкційної політики проти російських компаній.

У 2014 році Дуров позбувся своєї частки «Вконтакте» й емігрував. Приблизно тоді ж він запустив телеграм, який, за його словами, мав бути побудований на абсолютній свободі слова і збереженні конфіденційності даних користувачів [68]. Така політика привабила до телеграму терористів, торгівців зброєю та наркотиками, поширювачів дитячої порнографії; пізніше Дурова навіть затримують у Франції як співучасника кіберзлочинів [69]. До речі, в день свого затримання в серпні 2024 року Дуров прилетів до Франції з Баку. Його перебування в Азербайджані збіглося з візитом Путіна до цієї країни.

Виїхавши з Росії, Дуров позиціонувався як дисидент і постраждалий від тиску російських спецслужб, які вимагали від нього розкриття даних користувачів. Це, втім, не заважало йому потайки їздити в Росію. Розслідувачі встановили, що Дуров із 2014 року бував у Росії понад п'ятдесят разів. У тому числі влітку 2020 року — саме в той день, коли «Роскомнагляд» відмовився від претензій до телеграму [70].

Хоча доказів, що Дуров їздить у Росію саме на зустрічі з російськими спецслужбами, немає, є промовистий факт: російська влада, яка блокує модеровані фейсбук та інстаграм, водночас припинила тиск на телеграм. У квітні 2025 року телеграм видалив анонімний канал «ВЧК-ОГПУ», відомий публікаціями компромату та інсайдів про російських чиновників, олігархів і силовиків. Канал мав понад мільйон підписників, а його закриття вимагали «Роскомнагляд» і Генеральна прокуратура Росії [72].

«Ми бачимо, що на території Росії російські спецслужби можуть дуже оперативно розв'язувати питання з адміністрацією Telegram. Натомість... коректної взаємодії, яка би стосувалася захисту національних інтересів України, захисту персональних даних, — адже є величезна кількість каналів, яка поширює не просто фейки, а персональні дані українських оборонців, українських полонених, — немає», — говорив представник Головного управління розвідки Міністерства оборони України Андрій Юсов [71].

Отже, телеграм із його декларованою «свободою слова», анонімістю, відсутністю модерації і доступністю виявився надзвичайно вигідним для російської влади у її загарбницьких планах щодо України та гібридних операціях щодо інших держав.

Соцмережа X: зміна політики й нові можливості Росії

Якщо в телеграмі російські спецслужби діють без суттєвих обмежень — «як удома», то на інших соціальних платформах вони адаптуються до правил і можливостей. Твітер, який віднедавна має назву X, стає дедалі гостиннішим до російської дезінформації.

У жовтні 2022 року твітер, одну з найпопулярніших у світі соцмереж, дуже важливу для комунікації західного світу, купив бізнесмен Ілон Маск. Як і Дуров, він проповідує ідею «повної свободи слова». Тому з його приходом соцмережа змінила політику модерації контенту, послабивши обмеження дезінформації [73].

Російські спецслужби і ботоферми й до 2022 року використовували твітер як ключовий канал впливу на західну, особливо американську аудиторію. «Агентство інтернет-досліджень» Євгенія Пригожина створило тисячі фальшивих акаунтів у твітері, які поширювали дезінформацію та намагалися впливати на громадську думку під час президентських виборів у США 2016 року. Дослідження показали, що ці акаунти змінювали тактику залежно від перебігу кампанії [74].

У січні 2018 року твітер повідомив, що майже сімсот тисяч користувачів платформи зазнали впливу російської пропаганди через понад п'ятдесят тисяч автоматизованих акаунтів, пов'язаних із російською «фабрикою тролів», а отже і з Кремлем [75].

Одним зі способів убезпечитись від підробок і гарантувати якість інформації у твітері була синя галочка — позначка акаунта, верифікованого адміністрацією. Переименовавши твітер на ікс, Маск змінив механізм верифікації: тепер синю галочку можна купити. Верифікацію для цього проходити не потрібно. Це призвело до появи маси фейкових акаунтів.

Відчинивши двері для пропаганди, Ілон Маск не зупинився. Будучи прихильником європейських правих популістських партій, він посприяв тому, щоби в іксі їхні погляди стали більш поширеними й видимими [76]. Йдеться про партії, більшість яких виступає проти допомоги Україні і звинувачує Захід, а не Росію, у продовженні війни.

Маск у своєму профілі в іксі поширював інформацію щодо України, яку низка медіа та фактчекерів визнали недостовірною. Це стосувалося нібито оплати USAID світовим знаменитостям за візити в Україну та придбання нерухомості у Франції чиновником часів Януковича, хоча Маск звинуватив у корупції у зв'язку з цим чинного посадовця Міноборони України [77].

Соцмережа X не надто популярна в Україні — нею користуються, за різними даними, 6–10 % українців. Втім в іксі є російські акаунти, які маскуються під українські і поширюють дезінформацію або намагаються вплинути на громадську думку [78].

Але вістря російських дезінформаційних операцій в іксі спрямоване на західну аудиторію. І зараз для цього в російських спецслужбах фактично розв'язані руки.

Тіток: нова й дедалі більша загроза для інформаційної безпеки України

Платформа TikTok, призначена для поширення коротких відео, належить концерну Bytedance, головний офіс якого розташований у Китаї. Станом на початок 2025 року тіток має понад півтора мільярда активних користувачів щомісяця, зокрема значну аудиторію серед молоді [79].

Тіток став першим китайським ресурсом, що набув такої популярності у світі, зокрема на Заході. Звісно, у політиків і спецслужб західних держав виникли побоювання, що Пекін використовує модну соцмережу і як канал інформаційного впливу та пропаганди, і як інструмент незаконного збору персональних даних користувачів. У квітні 2024 року президент США Джо Байден підписав закон, який забороняв тіток на території Америки, якщо соцмережу не продадуть американським інвесторам. Втім обраний президентом Дональд Трамп відклав виконання цього закону на 75 днів, і станом на літо 2025 року соцмережа досі не заблокована у США й не змінила власника.

У Європейському Союзі також обговорювали можливість заборони тіткою через побоювання щодо безпеки даних і потенційного втручання у вибори. У квітні 2024 року президентка Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн заявила, що загальноєвропейська заборона тіткою «не виключена» [80].

Побоювання виявилися небезпідставними. У листопаді 2024 року ультраправий політик Келін Джорджеску несподівано набрав найбільше голосів у першому турі виборів президента Румунії. Його раптовий успіх експерти пояснюють саме впливом соцмереж: Джорджеску називали «месією з тіткою» [81].

У Німеччині опитування показують, що молодь, особливо користувачі тіткою, має іншу думку, ніж ті, хто використовує традиційні медіа. Користувачі тіткою більш схильні вірити дезінформації, зокрема тій, яку поширюють Росія і Китай [82].

Росія, звісно, використовує тіток для поширення антиукраїнської дезінформації. Масштаби цієї загрози поки що важко оцінити, але

очевидно, що платформа дає величезні можливості для токсичних інформаційних впливів.

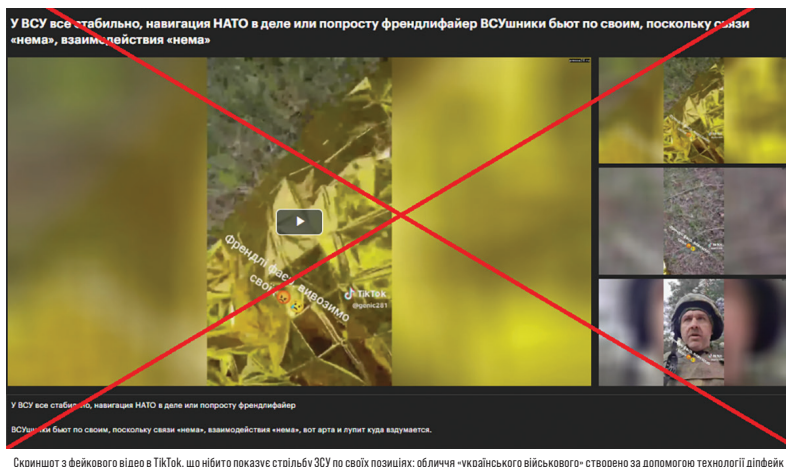
«Telegram вже вивчений і ми розуміємо його структуру й будову. Зараз набагато більшу шкоду завдає TikTok. Тому що там вразлива аудиторія — підлітки, молодь і, як не дивно, аудиторія 55+. TikTok насправді є зараз великою проблемою», — казала заступниця керівника Центру протидії дезінформації РНБО України Аліна Алексєєва [83].

Наприклад, дослідники виявили, що у 2023 році майже 13 тисяч ботів у тіктоку генерували фейки про корупцію в уряді України. Дослідники охарактеризували це як таємну операцію російського впливу [84]. Деякі фейкові відео були озвучені голосом, згенерованим штучним інтелектом. Кампанія охопила 847 тисяч підписників, і оскільки відео публікувались сімома мовами, могла мати сотні мільйонів переглядів. Згодом адміністрація тіктоку, яка стверджує, що прагне дієвіше боротися з дезінформацією, заявила про видалення облікових записів, які брали участь у цій операції.

Українські журналісти змогли знайти понад 2000 акаунтів, створених у межах лише однієї російської інформаційної операції. Вона мала на меті дискредитувати мобілізацію в Україні й була об'єднана хештегом #ценемояукраїна [87].

В іншому розслідуванні йшлося про реакцію користувачів на жартишливі дипфейк-відео з українськими політиками. Попри примітивне виконання та очевидні ознаки сфальшованості, щонайменше 20 % коментаторів сприйняли їх за справжні [85].

Алгоритми тіктоку сприяють вірусному ефекту й поширенню фейкових відео за межі аудиторії каналу, на якому їх було опубліковано, посилюючи ризик маніпуляції. Відео може набрати мільйони переглядів, навіть якщо його опублікувала новостворена сторінка з мінімальною кількістю підписників. Алгоритми налаштовані на якнайдовше утримання уваги користувача через контент, який викликає сильні емоції, незалежно від його достовірності. Вони самі формують стрічку рекомендацій, орієнтуючись на попередню взаємодію. У результаті користувач може не усвідомлювати, що перебуває в «резонансній бульбашці».

Скриншот з фейкового відео в ТікТок, що нібито показує стрільбу ЗСУ по своїх позиціях; обличчя «українського військового» створено за допомогою технології дідфейк

Українська аудиторія платформи зростає. У 2025 році вона може становити 17 мільйонів користувачів [86].

Порівняно з телеграмом та іксом, тікток справді відкритіший до протидії дезінформації й робить певні кроки, аби вберегти свою репутацію. Проте робить недостатньо, й часто починає діяти запізно. Адже йдеться про масштабні маніпуляції, зокрема з використанням відео, створеного чи озвученого штучним інтелектом. Ці відео встигають охопити величезну аудиторію, перш ніж їх ідентифікують і знешкоднують.

Отже, тікток становить серйозну потенційну загрозу інформаційній безпеці не тільки України, а й Заходу.

Стратегія російських кампаній дезінформації через фейсбук та інстаграм

Попри те, що соцмережі компанії Meta заблоковані для російської аудиторії, саме Росія є «джерелом номер один» скоординованих глобальних кампаній поширення дезінформації та фейків у фейсбук та інстаграмі. Про це йшлося в доповіді з безпеки компанії Meta у 2024 році [88].

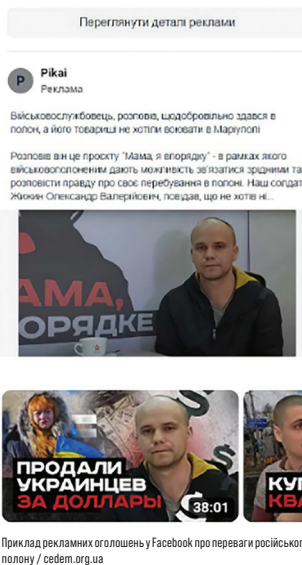
Фейсбук — перша соціальна мережа, що стала по-справжньому популярною в усьому світі. Вона досі має найбільше користувачів серед топових платформ (майже три мільярди) і зберігає вплив у глобальному масштабі. За понад два десятиліття роботи корпорація Facebook (із 2021 року — Meta) виробила механізми боротьби проти дезінформації й неприйнятних матеріалів, зокрема мови ворожнечі, цькування й зображення насильства. Це як власні модераторські команди, так і співпраця з незалежними фактчекінговими організаціями. Втім система модерації все ж далека від ідеальної.

2017 року Комітет із розвідки Палати представників США розслідував інформацію про закупівлі політичної реклами у фейсбуку російською «фабрикою тролів». У 2018 році засновника фейсбуку Марка Цукерберга викликали в Конгрес свідчити про можливе втручання у президентські вибори в США 2016 року (на яких переміг Дональд Трамп) за допомогою соцмережі [90]. 2024 року Євросоюз перевіряв фейсбук та інстаграм через підозри, що модерація цих соцмереж не така ретельна, як необхідно для протидії дезінформації Росії та інших держав [89].

У соцмережах Meta практично будь-хто може швидко розмістити рекламне повідомлення, націливши його на потрібну аудиторію. Те, що Росія користується націленою рекламою у війні проти України, відзначали аналітики Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки Міністерства культури та стратегічних комунікацій і Центру демократії та верховенства права [91].

Україномовні дезінформаційні повідомлення публікують на щойно створених сторінках із абстрактними назвами й фото. Мета — зачепити почуття читачів. Тож найчастіше в публікаціях ідеться про несприятливі для України події на фронті (як правило, поразки і труднощі української армії), про мобілізацію (з наголосом на її несправедливості), про критичний стан української енергетики, корупцію у владі, людські втрати тощо.

Водночас політика фейсбуку щодо запобігання поширенню насильницького контенту теж фактично грає на руку Росії, бо обмежує можливість українців розповідати правду про російську агресію

і воєнні злочини окупантів. Наприклад, фейсбук видаляє дописи про російські обстріли, які супроводжуються численними жертвами [92]. Російські ботоферми навчилися користуватися вразливістю алгоритму модерзації, аби блокувати проукраїнський або невігідний Росії контент, сторінки українських публічних діячів чи медіа, й обмежувати поширення української точки зору.

Meta, на відміну від телеграму, веде діалог з українською владою, зокрема РНБО, про спільну протидію інформаційним атакам та адаптацію правил модерування контенту [93]. Проте ця корпорація орієнтується передусім

на глобальні та американські політичні тренди. У січні 2025 року, після обрання Дональда Трампа президентом США, Марк Цукерберг заявив, що фейсбук, інстаграм і тредз (ще одна соцмережа Meta, близька за функціональністю до іксу) припинять сувору модерацію контенту, й оголосив про скасування системи співпраці з незалежними фактчекерами [94]. Натомість на платформах запровадили систему Community Notes («замітки спільноти»), схожу на ту, що вже діє в соцмережі X. Вона дозволяє користувачеві самому скажитись на неприпустимий контент і помилки.

На відміну від фейсбуку, інстаграм орієнтований на візуальний контент — зображення, відео, сторіз — і на менш політизовану аудиторію. Це визначає й формат дезінформації, яку тут поширює Росія: емоційні відеонарізки, мему. Помітну роль відіграють також інфлуенсери — користувачі з великою кількістю підписників, які поширюють наративи, співзвучні з російською пропагандою.

Відмова Meta від співпраці з фактчекерами й лібералізація правил модерування контенту відкриває нові можливості для російських

інформаційних атак — не тільки на Україну, а й на інші демократичні країни. Знімаючи з себе відповідальність за правдивість контенту, компанія створює нове поле для маніпуляцій, особливо в контексті війни.

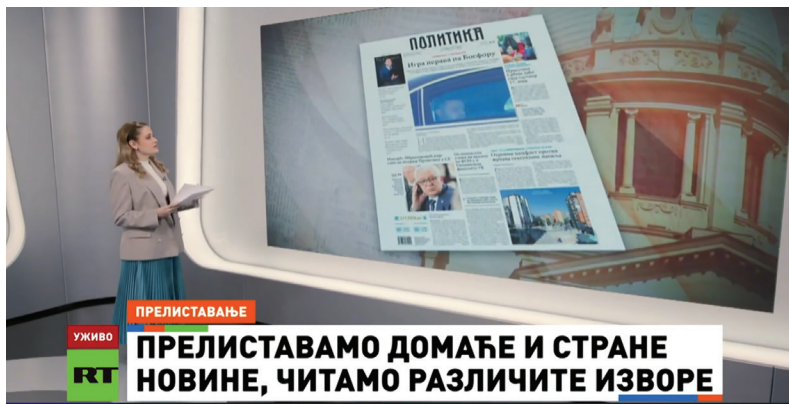
Російське іномовлення — інструмент інформаційних атак за кордоном

Російська система іномовлення — медіахолдинги, створені спеціально для роботи на зовнішню аудиторію, — є важливим елементом дезінформаційної машини. Через ці медіа «легалізуються» наративи, які пізніше поширюються в соціальних мережах.

Russia Today

Головним рупором державної медіакомпанії RT (Russia Today) є англomовний інформаційний телеканал RT International. Крім того, до компанії входять телеканали RT Arabic, RT en Español, RT France, RT DE, RT Balkan, а також документальні канали RT Documentary англійською мовою, RT Doc російською та RT Doc Hindi. 2015 року RT стверджувала з посиланням на європейську дослідницьку компанію Ipsos, що щотижнева аудиторія її каналів становила 70 мільйонів глядачів у 38 країнах. 35 мільйонів нібито дивилися ці канали щодня. Ці цифри сумнівні і, скоріш за все, були частиною стратегії просування RT на міжнародному рівні. Наприклад, у Великій Британії, за даними рейтингової агенції Barb, середня денна аудиторія RT становила лише 122 тисячі глядачів, що дорівнює частці 0,02 % від загальної телевізійної аудиторії. Для порівняння, BBC News мала 2,6 мільйона глядачів, а Sky News — 1,6 мільйона [96].

Видання The Daily Beast провело розслідування й довело, що реальна аудиторія RT значно менша, ніж заявляє канал. Зокрема, в Європі кількість глядачів каналу не перевищувала 0,1 % телевізійної аудиторії [97].

Скриншот з ефіру RT Balkan

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну мовлення каналів RT у країнах Європейського Союзу та США заборонили. Втім заборона спрацювала не цілком — у 2024 році компанія RT мовила в країнах ЄС шістьма мовами, адже влада окремих держав не змогла добитися припинення трансляції, а національні провайдери проігнорували розпорядження й не заблокували російський канал. Фактично заблокованою виявилася лише російськомовна телевізійна версія RT [98].

До того ж, навіть після блокування ефіру контент Russia Today залишається доступним на сайті, в мобільних додатках і соціальних мережах. У лютому 2025 року, за даними компанії Semrush, сайт RT.com мав 103 мільйони відвідувань. Найбільші джерела трафіку — Росія, США й Мексика, однак на ці дані може впливати використання сервісів анонімізованого доступу (VPN). Користувачі з країн, де доступ до RT.com заблокований, можуть обходити заборону через VPN-сервіси [99].

Інформагенція Sputnik

Те саме стосується інформаційної агенції Sputnik, яка включає сайти, мобільний застосунок, онлайн-трансляції, радіомовлення і прес-центри. Її ресурси теж, попри санкції, далі працюють у європейських країнах. Новинні сайти агентства працюють тридцятьма мовами, що дозволяє охоплювати країни, важливі для Росії в геополітичному плані.

Sputnik особливо інтенсивно працює на пострадянському просторі, використовуючи культурні зв'язки, слабкість місцевих медіа та брак обмежень на поширення проросійської дезінформації. Співпраця з іншими медіаресурсами, зокрема локальними медіа, дозволяє агентству значно розширювати свій вплив. У 2019 році Sputnik повідомляв, що сукупна аудиторія його сайтів — понад 60 мільйонів відвідувачів на місяць, однак незалежного підтвердження цих цифр немає [100].

У соцмережах, особливо в іксі, фейсбуку й телеграмі, Sputnik нарощує присутність через мережі ботів та фейкових акаунтів, які допомагають штучно збільшувати охоплення [101].

Sputnik та RT діють скоординовано, як єдина частина великої системи поширення російської дезінформації. А ще співпрацюють із антизахідними ресурсами різних країн, зокрема іранськими і китайськими, і з праворадикальними групами в країнах Заходу [102].

Пропагандист Дмитро Кисельов анонсує розширення мовлення агентства Sputnik на окупованих територіях України / скріншот з Telegram-каналу «Радио Sputnik»

Ресурси російського іномовлення використовують низку прийомів дезінформації, спрямованих на маніпуляцію громадською думкою в різних країнах. Вони поширюють наративи, що відповідають інтересам російської зовнішньої політики, часто через викривлення фактів, маніпулятивні заголовки або створення уявлення про «альтернативну правду». Експлуатують теми кризи довіри до інституцій, розколу в суспільстві, просувають антизахідні меседжі, намагаються дискредитувати медіа й демократичні уряди, вибудовують теорії змов. Одним із системних інструментів є використання ботів і скоординованих кампаній у соцмережах, що дозволяє формувати штучну видимість підтримки певних поглядів чи інтересу до певних тем. Усі ці методи створюють ефект інформаційного шуму та знижують здатність аудиторії відрізнити правду від брехні.

Штучний інтелект: нова епоха дезінформаційних загроз

З появою генеративних моделей штучного інтелекту дезінформація вийшла на новий технологічний рівень. ШІ автоматизує і прискорює процеси, які раніше потребували участі великої кількості людей, тривалого часу й інших ресурсів [103].

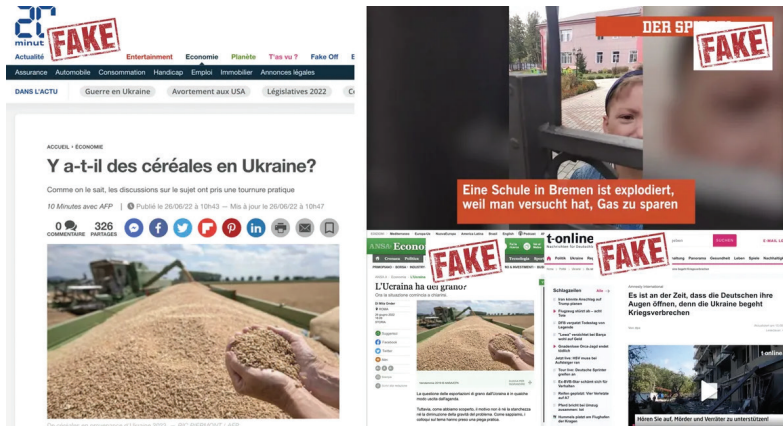
ШІ допомагає створювати переконливі тексти, зображення, аудіо- та відеоконтент, що імітує достовірні джерела. Це може бути новина, блогівий допис, коментар у соцмережі, «цитата» експерта. Для ідентифікації такого контенту необхідні спеціальні інструменти, про які звичайні користувачі часто просто не знають.

Крім того, великі мовні моделі (LLM), якщо не мають надійних фільтрів, можуть відтворювати наративи, закладені в їхніх навчальних даних. Фактично можна «нагодувати» ШІ дезінформаційним контентом із розрахунком, що модель використовуватиме його як джерело.

Росія вже створює мережі сайтів, які масово поширюють контент кремлівських медіа й телеграм-каналів. Наприклад, так звана мережа

«Правда» включає понад півтораста сайтів, які переважно не мають реальної аудиторії, але стабільно републікують російську пропаганду різними мовами. Їхня функція — не інформувати людей, а створювати інформаційний фон для індексації й використання в системах ШІ, пошуковиках, агрегаторах новин тощо [104].

Ще один приклад — операція Doppelganger («Двійник»), у межах якої Росія вже кілька років створює десятки фейкових сайтів-двійників — копій впливових медіа з різних країн. Ресурси імітують стиль, візуальне оформлення й домени оригінальних видань. Їхні публікації — перекручені або вигадані новини, що дискредитують Україну, ЄС, НАТО чи демократичні інститути [105]. Контент цих сайтів масово поширюється через соціальні мережі, телеграм-канали, мережі ботів, а також може потрапляти в масиви даних, які згодом використовуються для навчання ШІ. Таким чином створюється замкнене коло, у якому вигадана інформація починає циркулювати як «реальна» навіть у цифрових екосистемах.

Приклади фейкових сторінок відомих європейських медіа, які функціонували в рамках операції Doppelganger / Disinfo.eu

Ще одним інструментом дезінформації стали дипфейки — сфальшовані відео- чи аудіозаписи, які імітують реальних людей. Їх використовують для маніпуляцій, дискредитації чи залякування аудиторії.

Дипфейк може виглядати як звернення політика, як нібито запис розмови посадовців або «зізнання» українських військових. Ідентифікувати якісно зроблений дипфейк без спеціального аналізу дуже складно, тому цей інструмент вкрай небезпечний у контексті війни.

Також ШІ використовується для моделювання поведінки користувачів у соцмережах. Боти коментують, лайкають і поширюють контент, і їх стає дедалі важче виявляти. Штучний інтелект допомагає обходити фільтри соцмереж, створюючи різні варіанти одного й того самого повідомлення. Це маскує інформаційні атаки й дозволяє підлаштовуватись під алгоритми модерації, аби багато разів повторювати фейки. Після завершення дезінформаційної кампанії ШІ може «підчищати» її сліди — видаляти контент або автоматично змінювати ім'я користувача, аватарку та іншу особисту інформацію, щоб набути нової «ідентичності».

ШІ також можуть використовувати в дезінформаційних операціях для координації великої кількості інформаційних ресурсів. Ані адміністрації соціальних мереж, ані інші добросовісні інституції ще не мають достатніх інструментів для боротьби проти такого рівня автоматизації шкідливих впливів.

Усі описані вище канали поширення російської дезінформації працюють не самі по собі, а скоординовано — разом або окремо в залежності від цільової аудиторії. Тому їх можна вважати елементами гібридної дезінформаційної екосистеми, кожна частина якої посилює ефект інших. Тож і сприймати, і аналізувати цю систему потрібно як цілісну загрозу інформаційній безпеці.

Список джерел

54. "When government communications become propaganda: how Russia uses its embassies' Twitter pages in the US and South Africa to spread lies", Detector Media, 06.11.2024. URL: <https://en.detector.media/post/when-government-communications-become-propaganda-how-russia-uses-its-embassies-twitter-pages-in-the-us-and-south-africa-to-spread-lies>
55. "Concert hall attack was Isis, not Ukraine, admits Russian spy chief", 04.10.2024, The Times. URL: <https://www.thetimes.com/world/russia-ukraine-war/article/concert-hall-attack-was-isis-not-ukraine-admits-russian-spy-chief-0dwv83zr2>
56. "Ukrainian POWs said Russians shocked, beat them, led false confessions", Business Insider, 16.08.2023. URL: <https://www.businessinsider.com/ukrainian-pows-said-russians-shocked-beat-them-led-false-confessions-2023-8>
57. «Во втором вузе России ввели курс идеолога путинизма», The Moscow Times, 03.04.2025. URL: <https://www.moscowtimes.ru/2025/04/03/vo-vtorom-vuze-rossii-veli-kurs-ideologa-putinizma-a160090>
58. «Патріарх РПЦ Кирило благословив війська Росії на війну проти України», Детектор медіа, 14.03.2022. URL: <https://detector.media/infospace/article/197480/2022-03-14-patriarkh-rpts-kyrylo-blagoslovyy-viyska-rosii-na-viynu-proty-ukrainy/>
59. «МЗС: Лукашенко повністю засвоїв шаблони російської пропаганди», Українська правда, 27.09.2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/09/27/7308560/>
60. «Чому й навіщо українське суспільство зробили заручником російського телеграму?», 02.01.2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/01/2/7435597/>
61. «Буданов: Telegram — це загроза національній безпеці», Українська правда, 07.09.2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/09/7/7473898/>
62. «Данілов: Головна загроза Telegram-каналів — анонімність їхніх власників», Інтерфакс-Україна, 15.11.2023. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/947770.html>
63. «Діти, тіла загинилих та неблюр. Як медіа та анонімні телеги писали про атаку росіян на Київ», ІМІ, 11.07.2024. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/dity-tila-zagyblyh-ta-neblyur-yak-medijnyky-ta-adminy-teleg-zmagalysya-za-uvagu-chytachiv-i62403>
64. «Ставлення населення до медіа та споживання різних типів медіа», 2021, ІМІ. URL: <https://imi.org.ua/upload/media/2021/11/17/61951144dc1fc-usaid-internews-media-report-2021-ukr.pdf>
65. «Telegram, YouTube чи TikTok: звідки українці дізнаються новини», Українська правда, 26.07.2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/07/26/7467557/>
66. «У телеграмі завівся фейковий канал бригади ЗСУ імені князя Романа Великого», Укрінформ, 29.03.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3442618-u-telegrami-zavivsa-fejkovij-kanal-brigadi-zsu-imeni-knaza-romana-velikogo.html>
67. «СБУ оприлюднила список Telegram-каналів, які координує російський Генштаб», LB.ua, 01.03.2022. URL: https://lb.ua/society/2022/03/01/507575_sbu_oprilyudnila_spisok.html
68. "How the founder of the Telegram messaging app stood up to the Kremlin — and won", The Washington Post, 27.06.2020. URL: https://www.washingtonpost.com/world/europe/russia-telegram-kremlin-pavel-durov/2020/06/27/4928ddd4-b161-11ea-98b5-279a6479a1e4_story.html

69. «Дуров назвав “хибним підходом” обвинувачення проти нього», DW, 06.09.2024. URL: <https://www.dw.com/uk/durov-nazvav-hibnim-pidhodom-obvinuvacenna-proti-nogo/a-70149917>
70. «Павло Дуров відвідував Росію понад 50 разів після свого “вигнання”, — “Важные истории”», MediaSapiens, 27.08.2024. URL: <https://ms.detector.media/withoutsection/post/35988/2024-08-27-pavlo-durov-vidviduvav-rosiyu-ponad-50-raziv-pislya-svogo-vygnannya-vazhnye-ystoryy/>
71. «Андрій Юсов: російські спецслужби можуть дуже оперативно розв’язувати питання з адміністрацією Телеграму. З Україною взаємодії наразі немає», Детектор медіа, 15.02.2024. URL: <https://detector.media/infospace/article/223011/2024-02-15-andriy-yusov-rosiyski-spetssluzhby-mozhut-duzhe-operatyvno-rozvyazuvaty-pytannya-z-administratsiieyu-telegramu-z-ukrainoyu-vzaiemodii-narazi-nemaie/>
72. «Из Telegram пропал признанный “иноагентом” канал со сливами от силовиков “ВЧК-ОГПУ”», The Moscow Times, 07.04.2025. URL: <https://www.moscowtimes.ru/2025/04/07/iz-telegram-propal-priznannii-inoagentom-kanal-so-slivami-ot-silovikov-vchk-ogpu-a160236>
73. “Musk fires outsourced content moderators who track abuse on Twitter”, CBS News, 14.11.2022. URL: <https://www.cbsnews.com/news/elon-musk-twitter-layoffs-outsourced-content-moderators/>
74. “Russian operatives blasted tweets ahead of huge news day”, The Washington Post, 20.07.2018. URL: <https://www.washingtonpost.com/technology/2018/07/20/russian-operatives-blasted-tweets-ahead-huge-news-day-during-presidential-campaign-did-they-know-what-was-coming/>
75. “Twitter says it exposed nearly 700,000 people to Russian propaganda during US election”, The Verge, 19.01.2018. URL: <https://www.theverge.com/2018/1/19/16911086/twitter-russia-propaganda-us-presidential-election-bot-accounts-findings>
76. «Як Ілон Маск перетворює соцмережу X на політичний інструмент», ЛІГА.net, 11.01.2025. URL: <https://www.liga.net/ua/politics/opinion/yak-ilon-mask-peretvoriue-sotsmerezhu-kh-na-politychnyy-instrument>
77. «Ілон Маск поширив фейк про те, що USAID “купляв” візити знаменитостей в Україну: реакція ЦПД та зірок», Дзеркало тижня, 06.02.2025. URL: https://zn.ua/ukr/usa/ilon-mask-poshiriv-fejk-pro-te-shcho-usaid-kupljav-viziti-znamenitostej-v-ukrajinu-reaktsija-tspd-ta-zirok.html?utm_source=chatgpt.com
78. «Кількість користувачів соцмереж в Україні за рік зменшилася на 10%», MediaSapiens, 15.04.2024. URL: <https://ms.detector.media/internet/post/34670/2024-04-15-kilkist-korystuvachiv-sotsmerezh-v-ukraini-za-rik-zmenshylasya-na-10/>
79. “11 TikTok Statistics You Should Know”, Printful, 11.04.2025. URL: https://www.printful.com/uk/blog/tiktok-statistics?utm_source=chatgpt.com
80. «В Єврокомісії не виключають, що можуть заборонити TikTok на території ЄС», Kyiv Post, 30.04.2024. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/post/31886>
81. “Romania’s ‘TikTok Messiah’ Is Gone But Admirers Live On”, 27.03.2025 CEPA. URL: <https://cepa.org/article/romanas-tiktok-messiah-is-gone-but-admirers-live-on/>
82. «Чому німці в TikTok більше вірять Росії та Китаю, ніж Заходу», DW, 22.01.2025. URL: <https://www.dw.com/uk/comu-nimci-v-tiktok-bilse-virat-rosii-ta-kitau-niz-zahodu/a-71369374>

83. «У Центрі протидії дезінформації наголосили на небезпеці TikTok», Суспільне, 28.09.2024. URL: <https://suspiilne.media/846339-u-centri-protidii-dezinformacii-nagolosili-na-nebezpeci-tik-tok/>
84. «Російське ІПСО проти Резнікова. Як тисячі ботів у TikTok створювали фейки про корупцію в уряді України — розслідування», Тексти, 18.12.2023. URL: <https://texty.org.ua/fragments/111363/rosijske-ipso-proty-reznikova-yak-tysyachi-botiv-u-tiktok-stvoryuvaly-fejky-pro-korupciyu-v-uryadi-ukrayiny-rozsliduvannya/>
85. «Як же нами легко маніпулювати. Аналіз коментарів до жартівливих дипфейків у тіктоці», Тексти, 19.09, 2024. URL: <https://texty.org.ua/articles/113438/yak-zhe-namy-lehko-manipulyuvaty/>
86. «Напади на ТЦК та боти. Як TikTok перетворився на головну інформаційну загрозу України», Українська правда, 15.04.2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2025/04/15/7507576/>
87. «#ценемояукраїна. Ми виявили російську мережу з 2000 акаунтів у тіктоці, створених для дискредитації мобілізації та ТЦК», Тексти, 01.08.2024. URL: <https://texty.org.ua/articles/113070/cenemoyaukrayina/>
88. «Meta: Росія збільшила виробництво антиукраїнської дезінформації із ШІ», MediaSapiens, 19.08.2024. URL: <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/35906/2024-08-19-meta-rosiya-zbilshyla-vyrobnytstvo-antyukrainskoi-dezinformatsii-ta-propagandy-z-vykorystannyam-shi/>
89. «Євросоюз перевірить Facebook та Instagram через російську дезінформацію — FT», Главком, 29.04.2024. URL: <https://glavcom.ua/techno/telecom/jevrosojuz-perevirit-facebook-ta-instagram-cherez-rosijsku-dezinformatsiju-ft-998392.html>
90. "Facebook ads show Russian effort to stoke political division", AP News, 03.05.2028. URL: <https://apnews.com/article/dcbc0859dd324a55a87422b78ef1c362>
91. «Інформаційні атаки в соцмережах: дослідження впливу російської дезінформації через рекламу в Facebook», SPRAVDI, 2024. URL: <https://spravdi.gov.ua/wp-content/uploads/2024/04/informacijni-ataky-v-soczialnyh-merezhah.-doslidzhennya-vplyvu-rosijskoyi-dezinformacziyi-cherez-reklamu-v-facebook.pdf>
92. «Facebook заблокував новину про обстріл у Краматорську та забанив тих, хто поширював цю новину», Судово-юридична газета, 08.04.2024. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/234370-facebook-zablokuvav-novinu-pro-obstril-lyudey-u-kramatorsku-ta-zabaniv-tikh-khto-poshiryuvav-tsyu-novinu>
93. «НКЦК поглиблює співпрацю з компанією Meta для посилення інформаційної та кіберстійкості України», РНБО, 25.12.2023. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/6749.html>
94. «У Facebook і Instagram скасовують фактчекінг», DW, 07.01.2025. URL: <https://www.dw.com/uk/u-facebook-i-instagram-skasovuut-faktceking/a-71242156>
95. "RT claims 70m weekly viewers", Advanced Television, 10.03.2016. <https://www.advanced-television.com/2016/03/10/rt-claims-70m-weekly-viewers/>
96. «У Британії російський телеканал RT визнали упередженням», BBC, 20.12.2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-46635412>
97. «Телеканал RT перебільшує свої рейтинги, — The Daily Beast», IMI, 24.09.2015. URL: <https://imi.org.ua/news/tekanal-rt-perebilshue-dani-pro-svoji-visoki-reytingi-rozsliduvannya-saytu-the-daily-beast-i12690>

98. «У країнах Євросоюзу, незважаючи на санкції, продовжується мовлення прокремлівських Russia Today та Sputnik», Радіо Свобода, 01.02.2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yes-russia-today-sputnik/32800746.html>
99. "RT.com: overview", Semrush. URL: <https://www.semrush.com/website/rt.com/overview/>
100. "How effective is Russia's disinformation?", FDD, 12.08.2020. URL: <https://www.fdd.org/analysis/2020/08/12/how-effective-is-russias-disinformation/>
101. "Russia's Information War Is Being Waged on Social Media Platforms", Scientific American, 08.03.2022. URL: <https://www.scientificamerican.com/article/russia-is-having-less-success-at-spreading-social-media-disinformation/>
102. "Conventional Bedfellows: The Russian propaganda machine and the Western far right", StopFake, 30.10.2017. URL: <https://www.stopfake.org/en/conventional-bedfellows-the-russian-propaganda-machine-and-the-western-far-right/>
103. "Generative propaganda: Evidence of AI's impact from a state-backed disinformation campaign", PNAS Nexus, Oxford University Press, 2024. URL: <https://academic.oup.com/pnasnexus/article/4/4/pgaf083/8097936>
104. Exposing "Pravda": How pro-Kremlin forces poison AI and Wikipedia, Atlantic Council, 18.04.2025. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/exposing-pravda-how-pro-kremlin-forces-are-poisoning-ai-models-and-rewriting-wikipedia/>
105. «Операція Doppelgänger: два роки антиукраїнської пропаганди», Детектор медіа, 05.09.2024. URL: https://detector.media/propahanda_vplyvy/article/231753/2024-09-05-operatsiya-doppelganger-dva-roky-antyukrainskoi-propagandy/

IV. Російська дезінформація. Агенти впливу

Хто такі агенти впливу: визначення й характеристики

Коли ми говоримо про агентів впливу, маємо на увазі вікно для дезінформації в легальне інформаційне поле. Саме легітимність дій таких людей або організацій і робить їх особливо небезпечними. Адже межі між поширенням дезінформації і лобізмом або «м'якою силою» — розмиті. Журналісти, експерти, науковці, аналітичні центри можуть законно й відкрито просувати певну позицію. А можуть поширювати дезінформацію й маніпулювати громадською думкою.

Так само не завжди легко відрізнити агентів впливу від тих, кого заведено називати «корисними ідіотами» — людей, які свідомо чи несвідомо дозволяють себе використовувати.

Національний інститут стратегічних досліджень у своїй аналітичній доповіді визначає агентів впливу як людей та організації, дії яких *«спрямовані на формування в атакованих державах сприятливої для агресора громадської думки чи впливу на прийняття в цих державах позитивних для агресора управлінських рішень»* [106]. Отже, агенти впливу — ключовий елемент ведення інформаційно-психологічної війни і втілення дезінформаційних стратегій.

Розвідувальна й політична складові цього явища виходять за межі нашої теми, але вони також важливі, і вплив часто буває комплексним. Слід також враховувати, що мережі агентів впливу не є однорідними. До них можуть належати журналісти, політики, письменники, вчені чи представники будь-яких інших соціально значущих професій. Агенти впливу можуть відрізнятися статусом — бути здебільшого виконавцями (наприклад, блогерами) або стратегами — політтехнологами,

редакторами медіа. Можуть бути максимально публічними або залишатися переважно в тіні. Поширювати дезінформацію відкрито чи приховано. Роль агента впливу визначається його особистими якостями, компетентністю й рівнем довіри з боку російських спецслужб. А отже рівнем завдань, які йому можуть поставити.

Виконання цих завдань у більшості випадків не відрізняється від звичної для агента професійної активності. Але це дії, спрямовані на досягнення цілей інформаційно-психологічних та дезінформаційних кампаній, і ширше — політичних і військово-політичних цілей Росії. Інакше кажучи, виконуючи завдання, агент робить те саме, що завжди, тож його важко ідентифікувати, а ще важче викрити й нейтралізувати. Особливо в демократичному суспільстві, де свобода слова є важливою цінністю і для її обмеження потрібні вагомі легальні причини.

Оскільки російське політичне керівництво і спецслужби — наступники радянських, вони спираються не лише на методи радянських спецслужб, а й на кадри, успадковані від СРСР. Тобто на людей та організації, які співпрацювали з Радянським Союзом. Ці структури й люди добре інтегровані у власні суспільства і можуть бути дуже цінними для Росії [107]. Водночас Росія адаптується до умов сьогодення й використовує різні формати для створення нових мереж своїх агентів впливу.

Форуми, фонди й публічні ініціативи як інструменти впливу Росії

Валдай

Міжнародний дискусійний клуб «Валдай» заснували у 2004 році. Офіційно це майданчик для обговорення глобальних проблем за участі іноземних експертів, науковців, аналітиків, журналістів та інших. Фактично — інструмент просування російських наративів серед західних інтелектуалів. Путін регулярно долучається до заходів клубу [108].

Путін на Валдайському форумі / джерело – vedomosti.ru

«Валдай» та інші подібні форуми дозволяють впливати на громадську думку за кордоном, встановлювати контакти з іноземними діячами, які можуть стати провідниками російських інтересів у своїх країнах.

Є й інші приклади, які демонструють системність російського підходу до формування мереж агентів впливу та витонченість цієї роботи.

Россотрудничество

«Россотрудничество» («Росспівробітництво») — державна організація, яка має або мала представництва в десятках країн, зокрема на пострадянському просторі, у країнах ЄС, на Балканах, у Латинській Америці та Африці. Офіційно «Россотрудничество» просуває в цих країнах російську культуру й шукає гуманітарних партнерств. На практиці — поширює російські наративи й ідеологemi: спотворене бачення історії, антизахідну й антиукраїнську риторику тощо [109].

Ці щедро фінансовані заходи стають платформами для залучення місцевих діячів — журналістів, викладачів, політиків, лідерів громадської думки. Так виникають неформальні зв'язки, налагоджується співпраця й виникають передумови для появи нових агентів впливу.

Аби виявити лояльну аудиторію, «Россотрудничество» використовує онлайн-курси і стипендійні програми. Щороку російська влада надає через мережу цієї організації до 15 тисяч стипендій для безкоштовного навчання іноземних громадян у російських вишах.

Фонд Горчакова

Фонд підтримки публічної дипломатії Горчакова заснований 2010 року й тісно пов'язаний із міністерством закордонних справ Росії. Фонд організовує заходи й роздає гранти на підтримку проєктів публічної дипломатії, фахівців із міжнародних відносин, політології,

журналістики тощо. Чимало отримувачів цих грошей мешкають у країнах, де Росія прагне зберігати свій вплив [110]. На своїх літніх школах і конференціях фонд безпосередньо поширює наративи російського зовнішньополітичного дискурсу. Частина заходів орієнтована на пріоритетні для зовнішньої політики Росії регіони (Арктичний, Балканський і Кавказький діалоги), інші працюють на створення мереж лояльних до Росії молодих дослідників.

Аналітики Українського інституту зазначають, що одним із найпомітніших регулярних заходів, співорганізованих фондом Горчакова, були так звані Потсдамські зустрічі, на яких німецькі й російські високопосадовці обговорювали зовнішньополітичні теми. Після загарбання Криму й розв'язання війни на Донеччині й Луганщині у 2014 році саме Потсдамські зустрічі стали майданчиком «діалогу» Німеччини з агресором. Схожі майданчики існують для італійських і французьких проросійських політиків і організацій.

Ці організації діяли також в Україні. Служба безпеки України припинила роботу фонду Горчакова в Україні у 2015 році. А філія «Россотрудничества» під назвою «Російський центр науки і культури» працювала до квітня 2021 року, коли Рада національної безпеки і оборони запровадила щодо неї санкції. І навіть після цього в організації заявляли, що працюватимуть на українському напрямку далі — в режимі онлайн [111].

Звісно, ці приклади — лише верхівка айсберга. *«За останні десятиліття російські спецслужби створили величезну мережу неформальних агентів російського впливу в інших країнах. Це не лише люди, а й цілі інституції. І боротися з ними значно важче, адже вони глибоко інтегровані в західний соціум»*, — цитує Liga.net співрозмовника з української розвідки [112].

Він додав, що росіяни використовують для досягнення своїх цілей релігійні середовища (особливо православні), бізнес-асоціації, наукові спільні проєкти й російські академічні гранти, освітні програми обміну, культурні й креативні індустрії, спорт. А також розбудовують в інших країнах власні медіа, часто замасковані під місцеві, й формують власне експертне середовище.

Фінансування цих мереж також доволі розгалужене. Державні гранти, оплата навчання, гонорари за книжки чи дослідження — лише офіційна, видима його частина. Поза нею — численні «сірі» схеми непрямого чи анонімного фінансування. Росія інвестує мільярди доларів у неформальну дипломатію та інформаційний вплив, використовуючи як легальні інструменти, так і приховані механізми. Ці зусилля спрямовані на просування наративів і посилення впливу в різних регіонах.

В Україні Росія роками вибудовувала, підтримувала й використовувала свої мережі впливу: в медіа, політичних партіях, церкві, академічних інституціях, експертному середовищі, серед громадських організацій і псевдоправозахисників, за допомогою бізнес-зв'язків і культурної співпраці, яка була лише прикриттям політичних цілей.

У перші три десятиліття незалежності України протидії російським агентам впливу в різних сферах майже не було або ж вона була надто м'якою. Були періоди, коли російські агенти впливу обіймали найвищі посади у владі: наприклад, керівники адміністрації президента Кучми Віктор Медведчук і Дмитро Табачник, які зараз переховуються в Росії. Список російських креатур, які відігравали вагомий роль у державних органах, зокрема й силових структурах, є довгим [113].

До 2014 року і значна частина суспільства, і більшість політиків не розглядали Росію як джерело прямої загрози; поширена була віра у «братерство народів», «добросусідство» і «стратегічне партнерство» між державами. Вважалося, що публічні люди, які поширюють російські наративи, просто висловлюють особисту думку, адже Україна — демократія, де панує свобода слова.

Навіть після загарбання Криму й початку війни на Донбасі російські агенти впливу діяли в Україні вільно — в інформаційному просторі, в політиці, в гуманітарній сфері. Лише за рік до повномасштабного вторгнення влада вдалась до рішучих дій, запровадивши економічні санкції проти відвертих агентів Кремля і припинивши роботу пропагандистських проросійських медіа. Тоді ж найвідвертіші російські агенти почали виїжджати з України.

Втім під час повномасштабної війни активність російських агентів впливу, спрямована проти України, не послабилась, а навпаки — зросла. Просто зосереджена вона не в телевізійному ефірі, як до 2022 року, а на соціальних платформах.

Медійна екосистема Медведчука, що готувала ґрунт для вторгнення

Як Росії вдалося вже після загарбання Криму й початку війни на Донбасі, — коли ні в кого, здавалося, вже не залишалось ілюзій щодо її реальних намірів, — розбудувати в Україні кілька впливових мереж пропагандистських медіа? Секрет у зловживанні принципом свободи слова, важливим і для українського суспільства, і для іноземних партнерів нашої держави. Повторюючи наративи російської пропаганди і працюючи відверто в інтересах Кремля та його тутешніх політичних союзників, ці канали позиціонувались то як «незалежні», то як «опозиційні», а будь-яку спробу втрутитись у їхню роботу називали політичним репресіями.

Ця тактика була ефективною. У 2021 році, коли президент Володимир Зеленський ввів у дію рішення Ради національної безпеки і оборони щодо застосування економічних санкцій до проросійських телеканалів «112 Україна», NewsOne і ZIK, на захист цих медіа та їхнього номінального власника Тараса Козака — однопартійця й бізнес-партнера Віктора Медведчука — виступила міжнародна організація «Репортери без кордонів». Вони назвали запровадження санкцій порушенням принципу свободи слова і міжнародних зобов'язань України [114].

Українські громадські організації, які протидіють дезінформації, тоді виступили зі спільною заявою. *«Ці канали являють собою інструменти зовнішніх операцій впливу і, відповідно, становлять системну загрозу інформаційній безпеці України»*, — йшлося в ній [115]. Експерти аргументували свою позицію тим, що, за даними Офісу президента України, ці медіа фінансувалися з Росії; систематично просували

дезінформацію Кремля, включно з наративами про «фашистську постмайданну Україну», «русофобію», «Україну як недодержаву» та «Україну під зовнішнім управлінням Заходу» тощо. А загальний наратив цих каналів полягав у тому, що Україна не має права на існування як проєвропейська незалежна держава.

Прикриваючись демократичними принципами й ліберальним українським законодавством, ця медіагрупа — так звані канали Медведчука — вибудувала цілу екосистему, до якої входили проросійські політики, експерти, журналісти і громадські діячі, а також розгалужена мережа каналів поширення. Разом вони транслювали й підсилювали дезінформаційні меседжі Кремля. Створюючи ілюзію плюралізму, насправді ці медіа розмивали межу між свободою слова й ворожими інформаційними впливами. При цьому отримували підтримку й виправдання з боку частини українського суспільства й політикуму, а також міжнародної спільноти, що вбачала в їхній роботі прояв свободи слова. Це класична тактика агентів впливу.

Аналітики проєкту «Тексти» довели, що ZIK, «112 Україна» і NewsOne були початком ланцюжка з тисяч пропагандистських публікацій. В ефірі одного з цих каналів потрібну тезу озвучував псевдоексперт чи проросійський політик. Згодом цю саму тезу поширювали на

Так виглядав анонс телемосту, який мали намір у 2019 році провести російський Первый канал та проросійський Newsone. Ефір зрештою було скасовано через значне суспільне обурення в Україні / скриншот з російського телеканалу «Россия 1»

сайтах із посиланням на пряму мову в ефірі телеканалу [116]. У топде-
сятці найчастіше поширюваних наративів, згідно з дослідженням, —
звинувачення в радикальному націоналізмі, згадки про «зовнішнє
управління» Україною з боку Заходу, невиконання пророкувань розпаду
держави й роздмухування сепаратизму, маніпуляції навколо епідемії
коронавірусної хвороби, зокрема просування російської вакцини
Sputnik V і дискредитація західних вакцин.

Лише з лютого 2020-го по лютий 2021 року у щонайменше двадцяти
тисячах новинних публікацій російською мовою виявили цитати
з «каналів Медведчука». Понад сім тисяч разів за цей період їх циту-
вали українські маніпулятивні онлайн-ресурси. Мережа поширення
дезінформації включала регіональні медіа й російські видання, які
пишуть про Україну.

Три канали, змінивши кількох підставних власників, у 2019 році
стали власністю Тараса Козака. Проте всі розуміли, що фактично
їх контролює і фінансує Віктор Медведчук — кум Путіна, головний
проросійський політик України. І, як стало зрозуміло згодом, ключова
фігура у створенні медійної інфраструктури, що готувала Україну до
повномасштабного вторгнення [117]. Разом із українофобськими
і проросійськими наративами, співзвучними з пропагандою Кремля,
ці канали просували й самого Медведчука як нібито єдиного політика,
здатного домовитися з Путіним. Розбудовуючи свій медійний вплив,
Медведчук розраховував здобути владу після того, як Росії вдасться
упокорити або окупувати Україну.

Аналогічні сподівання, схоже, мав і Євгеній Мураєв — проросій-
ський політик, який свого часу був власником NewsOne, а потім, про-
давши канал, для розкрутки самого себе і свого політичного проєкту
«Наші» заснував телеканал «Наш». Після припинення роботи «каналів
Медведчука» «Наш» на рік став головним рупором російської пропаган-
ди в українському телепросторі. За риторикою й набором маніпуляцій
він нічим не відрізнявся від каналів «112 Україна», NewsOne і ZIK,
хіба що набір коментаторів в ефірі був дещо іншим. Під прикриттям
формальної «незалежності» «Наш» поширював антизахідні меседжі,

легітимізував спікерів із антиукраїнською позицією й підривав довіру до українських інституцій [118]. Як і «канали Медведчука», на будь-яку спробу влади обмежити цю пропагандистську роботу власник і працівники каналу «Наш» реагували голосними наріканнями на «політичні репресії» і «придушення свободи слова». Зрештою напередодні повномасштабного вторгнення Росії проти каналу «Наш» також запровадили санкції, а Євгеній Мураєв невдовзі втік з України.

Цифрові агенти впливу: ютуб-блогери, які поширюють російські наративи

У квітні 2025 року президент України ввів у дію рішення РНБО щодо запровадження санкцій проти пропагандистів — як російських, так і проросійських, які походять з України. Загалом у списку були 71 людина й 18 організацій, серед них і ті, які контролює Віктор Медведчук [119].

Олександр Шелест, Вадим Карасьов

Серед фігурантів списку — Олександр Шелест, відеоблогер і телеведучий, який працював на каналі NewsOne, і Вадим Карасьов — політолог і політтехнолог, якого з 2014 року регулярно запрошували в ефір проросійських каналів спершу гостем, а потім і ведучим. Ютуб заблокував на території України канали, через які ці пропагандисти поширювали російську дезінформацію.

Втім на платформі залишається багато каналів, які ведуть колишні працівники проросійських телеканалів і їхні тогочасні співрозмовники — політтехнологи і псевдоексперти, яких популяризували медіаструктури Медведчука й Мураєва.

Ці люди адаптувались до нових умов, змінивши відверто проросійську риторику на більш завуальовану, позиціонування як «незалежна аналітика» й «альтернативні точки зору». Однак зберегли ключові наративи російської дезінформації, до яких додалося нав'язування ідеї «мирного врегулювання» по-кремлівськи, тобто капітуляції України.

Деякі з цих каналів мають десятки тисяч підписників і успішно розширюють свою аудиторію, співпрацюючи з іншими проросійськими ютуберами або розміщуючи відео в телеграм-каналах, які працюють на Росію.

Анатолій Шарій

Найпомітнішим поширювачем російської дезінформації на ютубі є Анатолій Шарій — колишній український блогер, який багато років систематично працює на Росію, маскуючись під «незалежного журналіста» й «альтернативного аналітика» [120]. Він має понад три мільйони підписників, проте небезпечний не лише через обсяги охоплення, а й через вміння викликати довіру в аудиторії, особливо молодій. Шарію вдалося перетворити себе на політичний бренд: перебуваючи за межами України, він створив «Партію Шарія», яка на виборах 2020 року змогла потрапити до кількох місцевих рад [121].

Контент каналів Шарія має всі ознаки системного інформаційного впливу. Добір тем перегукується з кремлівськими наративами, одна з очевидних цілей — дискредитація України як держави. Хоча, намагаючись зімітувати «незалежну» позицію і ввести глядачів в оману, він іноді демонстративно критикує не тільки Україну, а й російську владу. У 2021 році проти Шарія порушили кримінальне провадження за державну зраду.

Анатолій Шарій в ефірі у пропагандиста Соловйова, лютий 2022 року, кілька днів до повномасштабного вторгнення / Telegram-канал Соловйова

Діана Панченко

Ще однією ключовою проросійською пропагандисткою в ютубі є Діана Панченко, колишня ведуча «каналів Медведчука». Коли мовлення цих медіа припинили, Панченко перейшла в ютуб, де продовжила поширювати кремлівські наративи, виправдовувати російську агресію і просувати ідею «мирного врегулювання» через фактичну капітуляцію України. У 2023 році Служба безпеки України повідомила їй про підозру в державній зраді [122]. Виїхавши з України, Панченко почала створювати контент англійською мовою, щоб досягнути іноземних аудиторій.

Тож, попри санкції, система поширення кремлівських наративів через ютуб працює далі, і для її нейтралізації потрібна масштабніша протидія як з боку української держави, так і з боку адміністрації платформи.

Як працюють іноземні агенти впливу: три кейси

Дмитро Саймс

Дмитро Саймс емігрував із Радянського Союзу до Сполучених Штатів у 1973 році. Інтегрувався там у політичне середовище, здобувши реноме експерта з питань Росії. Ще у 1970-х Саймс очолив Центр із російських і євразійських програм у Фонді Карнегі. Пізніше викладав і займався дослідницькою роботою в кількох американських університетах. Був кореспондентом «Радіо Свобода» у Вашингтоні [123]. А 2014 року очолив Центр національного інтересу, створений колишнім президентом США Річардом Ніксоном. Журнал The National Interest, який видає цей центр, відомий, зокрема, тим, що 1989 року опублікував історичну статтю футуролога Френсіса Фукуями «Кінець історії». Проте в часи директорства Саймса журнал почав публікувати статті російських пропагандистів, тексти авторства Володимира Путіна й секретаря Ради безпеки Росії Миколи Патрушева. The National Interest став одним

Topic: Security Tags: History, Russia, Soviet Union, USSR, and World War II

Vladimir Putin: The Real Lessons of the 75th Anniversary of World War II

Публікація Путіна з історичними російськими наративами / nationalinterest.org

із небагатьох майданчиків у США, де загарбання Криму й агресію Росії проти України виправдовували, як і інші дії режиму Путіна.

Саймс був постійним гостем та ведучим російських пропагандистських ефірів, а у 2022 році, після повномасштабного вторгнення в Україну, повернувся до Росії. Де остаточно перетворився із посередника на відкритого учасника інформаційної війни. У США він під слідством — його підозрюють у відмиванні грошей [124].

Грем Філліпс

Інше амплуа — провокатора — у британського журналіста й відеоблогера Грема Філліпса. Колись він робив матеріали для відомих західних медіа, зокрема висвітлював матчі Євро-2012 у Донецьку. 2014 року Філліпс підтримав дії Росії, яка загарбала Крим і розпалила війну на Донбасі. У своїх публікаціях він критикував Революцію гідності,

заперечував легітимність нової влади і стверджував, що української держави більше не існує. Як і російські пропагандистські медіа, називав українців «фашистами», а керівництво держави — «київською хунтою» [125].

У вересні 2016 року під час обміну українського військовополоненого Володимира Жемчугова Філіпс дозволяв собі принизливі висловлювання: називав його «зомбі», питав «хто тебе зомбував?» і «кому ти тепер потрібен, безрукий?». Він також ображав українських журналістів. Представниця Організації безпеки і співробітництва в Європі Дуня Міятович назвала його дії ганебними й такими, що не мають нічого спільного з журналістикою.

Філіпс провокував скандали і в інших країнах, де Росія має свої інтереси. 16 березня 2016 року його затримали в Ризі під час ходи в пам'ять про латвійських легіонерів. Він намагався очолити колону, ображав учасників і називав їх фашистами.

У 2016 році разом із німецьким журналістом Біллі Сіксом Філіпс увірвався до редакції видання *Correctiv* у Берліні, вимагаючи зустрічі з журналістом, який розслідував обставини катастрофи рейсу МН17. Вони кричали «брехлива преса!» і вели відеозапис, відмовляючись покинути приміщення. Просування версій причин катастрофи, що знімають відповідальність із Росії, було одним із напрямків пропагандистської роботи Філіпса.

У серпні 2018 року Філіпс увірвався до будівлі посольства Грузії в Лондоні під час виставки про російсько-грузинську війну 2008 року. Він назвав експозицію такою, що «виправдовує фашизм», вигукував антигрузинські й антинаатовські гасла.

У листопаді 2018 року намагався спровокувати на бійку посла України в Австрії Олександра Щербу, ображаючи його публічно та штовхаючи в груди. Сам Щерба охарактеризував Філіпса як істоту, що живиться злістю, ненавистю й війною.

Із початком великої війни Філіпс зосередився саме на анти-українському напрямку своєї роботи: заперечував воєнні злочини росіян у Бучі, повторював кремлівські звинувачення в «нацизмі» на

адресу української влади. Інтерв'ю з британським добровольцем Ейденом Асліном, який потрапив у полон до росіян, записане Філіпсом у Маріуполі, викликало обурення у Великій Британії. Його дії розцінили як порушення Женевських конвенцій та можливу причетність до воєнних злочинів. Грем Філліпс став першим громадянином Великої Британії, щодо якого ця держава застосувала санкції. Після цього йому очікувано надала політичний притулок Росія.

Грем Філліпс — приклад людини із західним бекґраундом, яка, переступаючи етичні та правові норми, відверто служить Росії, провокуючи скандали й намагаючись підірвати міжнародну довіру до України. При цьому позиціонує те, що робить, як «незалежну журналістику».

Олексій Венедиктов

Є кремлівські агенти впливу і в середовищі російських медійників та громадських діячів, які позиціонуються як «опозиційні» й «ліберальні». Яскравий приклад — колишній головний редактор радіостанції «Эхо Москвы» та співзасновник ютуб-каналу «Живой гвоздь» Олексій Венедиктов.

У Росії Венедиктов має статус живої легенди. Він належить до зірок ліберального журналістського середовища, які були уособленням суспільно-політичних змін 1990-х. Отримав численні професійні

Олексій Венедиктов в ефірі «Живого гвоздя», скріншот

нагороди й мав репутацію корифея незалежної російської журналістики. Регулярно контактує з представниками західних еліт — політиками, експертами, журналістами. Медіа, які очолював Венедиктов, мали чималу аудиторію в Україні, яка сприймала їх як джерело «альтернативної» інформації про Росію. 2019 року Венедиктов планував відкрити філію «Эха Москвы» в Києві.

Отже, Венедиктов працює одночасно і з західною, і з українською, і з власне російською аудиторіями, і всі вони сприймають його як ліберала і критика Путіна. Та якщо придивитись уважніше, можна побачити співзвучність риторики Венедиктова і кремлівських наративів.

Наприклад, він виправдав загарбання Криму, висловивши думку, що кримчани нібито хочуть бачити півострів у складі Росії, а Україна, мовляв, не зробила нічого, щоб запобігти окупації і фіктивній «анексії» півострова. За словами Венедиктова, «Крим приєднався» до Росії.

Він також стверджував, що у 2014 році на Донбасі не було регулярних російських військ, а лише «інструктори» [126]. Венедиктов фактично визнав Донецьку й Луганську «народні республіки», стверджуючи, що їхні «збройні сили» — окреме військо, яке не входить до російської армії. Хоча він, на відміну від інших пропагандистів, не цурається слова «війна», але разом із ним вживає кремлівські штампи: «спецоперація», «громадянська війна на Сході України» і «спецоперація з підкорення». Знецінює успіхи України у протистоянні російській агресії, стверджуючи, що вільні території «скоро можуть перейти під контроль Росії», і нагадуючи, що «понад 20 % уже окуповані». Політику деколонізації України Венедиктов називає «криком відчаю» українців.

Часто подібні заяви Венедиктов робить не прямолінійно, а ніби мимохідь. Втім саме це може справляти враження на аудиторію, яка не сприймає пропаганду «в лоба».

У схожому стилі працює його ютуб-канал «Живой гвоздь». Він має *«типову для багатьох так званих ліберальних російських медіа позицію “не все так однозначно”, яка утворюється шляхом поєднання антивоєнних поглядів і таких, що виправдовують війну»,* — йдеться в дослідженні Інституту демократії імені Пилипа Орлика [127].

На «Живом гвозде» можна почути людей, які підтримують Україну й засуджують політику Кремля. Але пропагандистські «вкраплення» дають змогу навіювати путінські наративи ліберально налаштованій аудиторії.

«“Живой гвоздь” — це не незалежне російське медіа. І не професійна журналістика. Це пропагандистський проєкт для специфічної російської “ліберальної” аудиторії, яка ніби й Путіна не любить, але й Україну не хоче віддавати. Цю аудиторію “Живой гвоздь” і живить ліберально-імперським вінегретом із соусом по-кремлівськи», — резюмують дослідники.

Журналіст Олег Кудрін описує цю методику так: *«У венедиктовській школі журналістики треба не наблизити читача-глядача-слухача до розуміння чогось, а, перш за все, вміти спритно маніпулювати подіями, фактами, прикладами, порівняннями»* [128].

Одним із найбільш кричущих випадків, який викриває у Венедиктові агента Кремля, став його коментар щодо російського ракетного удару по торговельному центру в Кременчуці 27 червня 2022 року, від якого загинули десятки людей. *«Перш ніж з усіх боків говорити всілякі дурниці, треба подивитися на цю ракету, створену ще наприкінці шістдесятих, і побачити в її технічних характеристиках, що вона може відхилятися від цілі на 600 метрів. От про це хтось скаже? Тобто вона може схибити на пів кілометра вбік — це не високотехнологічна зброя. І тоді люди, які читають про цей жах у Кременчуці, принаймні зрозуміють, що це не злий майор дав наказ обов’язково влучити в цивільних. Випадкові жертви — це тяж жертви. Але це різні жертви. Є умисел, і саме він робить тебе злочинцем», — сказав Олексій Венедиктов* [129].

Фактично Венедиктов зняв відповідальність із Путіна, згадуючи тільки про «майора»-виконавця; але й виконавців він не вважає воєнними злочинцями, поки не буде доведено їхній «умисел».

Цю ж риторику Венедиктов транслює в розмовах із західними політиками й експертами під час регулярних візитів на Захід; водночас, на відміну від більшості «ліберальних» російських медійників,

залишається жити в Росії. А якщо взяти до уваги, що він не приховує своєї дружби із пресекретарем Путіна Дмитром Песковим, і загалом має широке коло контактів у кремлівській верхівці, то його роль, місія і функції можуть набути додаткових вимірів — від впливу під час особистих зустрічей до зондування ґрунту й вивчення настроїв еліт.

Звинувачення в роботі на Кремль на адресу Венедиктова лунають і з уст російських опозиціонерів. Зокрема йому закидають, що саме він просував ідею електронного голосування, яке тепер полегшує Кремлю фальсифікацію виборів [130].

Тож не дивно, що 2022 року директорка українського Інституту масової інформації Оксана Романюк відмовилась від німецької премії за свободу слова, коли дізналася, що її номінували разом із Венедиктовим [131]. *«Я не уявляю, як би я могла фізично стати на одну сцену і розділити нагороду з Венедиктовим. Зі службовим лібералом Кремля, політтехнологом, який не раз просував кремлівську пропаганду, публічно називав Путіна своїм “єдиним начальником”, вихвалявся зв’язками з Лавровим, Песковим і іншими функціонерами»,* — сказала вона.

Масштаб і значення агентів впливу

Наведені вище приклади — від цілих медійних екосистем, захищених законом і демократичними принципами, до «незалежних» експертів і журналістів — демонструють розмаїття російських агентів впливу і глибину їхнього проникнення. Зрозуміло, що протидіяти їм вкрай нелегко.

Класифікувати агентів впливу можна за мотивацією: вона може бути матеріальною (гроші чи інші форми винагороди), ідеологічною (віра в Путіна і Росію, ненависть до України й Заходу) або бути пов’язаною з цілеспрямованим вербуванням, під час якого застосовують як засоби психологічного впливу чи підкуп, так і, наприклад, шантаж.

Вербування агентів і підтримка агентурних мереж — процес, який триває десятиліттями. *«Російські спецслужби не вербують протягом одного чи двох років і потім не кидають цю людину. Ні, вони часто*

можуть працювати з людиною й 20 років. Ми знаємо приклади, коли вербували роками, починаючи з 1970-х і 1980-х», — говорила Наталі Фогель, дослідниця з Інституту світової політики у Вашингтоні [132]. Вербувати можуть не лише політиків, дипломатів і науковців, а й медійників, які через свої зв'язки, доступ до медіа та здатність формувати громадську думку є цінними для спецслужб. Їх не потрібно вчити про-сувати вигідні Росії наративи або підважувати довіру до її опонентів, зберігаючи при цьому реноме «незалежних».

Український аналітичний проєкт «Тексти» зібрав дані щодо людей та організацій, які в різний спосіб підтримують Росію та її політику в 19 країнах Європи. Загалом у базі даних 1300 персоналій і близько 900 організацій; вона періодично оновлюється [133]. І це далеко не вичерпний список «бактерій русского мира».

У сучасному глобалізованому інфопросторі агенти впливу можуть утворювати мережеву інфраструктуру, що поєднує медіа, аналітичні центри, політичні групи, академічне середовище, бізнес, культуру й окремих людей. У багатьох випадках робота таких мереж — частина довгострокових стратегій, які втілюються через російські офіційні або напівофіційні інституції. А сучасні засоби комунікацій дозволяють агентам впливу транслювати меседжі миттєво, масово і практично без географічних обмежень. Наприклад, еміграція не заважає проросійським блогерам і коментаторам впливати на українське інформаційне поле через соціальні платформи. Дії цих людей часто не викликають підозр, бо сприймаються як аналітика, експертна думка чи журналістське розслідування. А спроби держави викрити чи обмежити вплив цих людей критикують як «утиски інакодумців» або «обмеження свободи слова». Росія ж успішно використовує агентів впливу як один із ключових інструментів гібридної війни, зокрема для легітимації своїх дій, створення хаосу, підриву демократичних інституцій і розколу в суспільствах інших країн.

Список джерел

106. «В інтересах іншої держави...»: проблеми виявлення та протидії агентам впливу», НІСД, 2018. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/Dopovid_Agenty_vplyvu.pdf
107. «Патріарх Кіріл виявився екс-агентом впливу СРСР: як працюють сучасні спецслужби Росії», 24 канал, 06.02.2023. URL: https://24tv.ua/patriarh-kirilo-buv-shpigunom-srsr-yak-pratsuyut-suchasni-rosiyski_n2250834
108. «Історія деградації Валдайського клубу. Що старого скаже Путін», Деловая столица, 24.10. 2016. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/world/-valday-kak-barometrkremlevskoy-politiki-24102016162000>
109. "Rossotrudnichestvo: The Unbearable Harshness of 'Soft Power'", Ukrainian Institute, 2022. URL: <https://ui.org.ua/en/sectors-en/rossotrudnichestvo-the-unbearable-harshness-of-soft-power-2/>
110. «Спочатку рублі, тоді гармати. Про російський фонд підтримки публічної дипломатії імені Горчакова», Українська правда, 8 серпня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/8/7362353/>
111. «"Росотрудничество" продолжит работу на Украине после закрытия офиса в Киеве», EADaily, 8 квітня 2021. URL: <https://eadaily.com/ru/news/2021/04/08/rossotrudnichestvo-prodolzhit-rabotu-na-ukraine-posle-zakrytiya-ofisa-v-kieve>
112. «Спрут: як російські спецслужби підривають Європу», LiGA.net, 08.07.2024 URL: <https://project.liga.net/project/viyna-v-yevropi/>
113. «Російська агентура впливу в Україні: руйнація оборонно-безпекового сектору», Universum, 2020. URL: <https://universum.lviv.ua/data/magarticles/files/2758.pdf>
114. «"Репортери без кордонів" висловили занепокоєння через санкції проти каналів Медведчука», Детектор медіа, 27.02. 2021. URL: <https://detector.media/infospace/article/185318/2021-02-27-reportery-bez-kordoniv-vyslovyly-zanepokoieniyya-cherez-sanktsii-proti-kanaliv-medvedchuka/>
115. «Спільна заява українських громадських організацій, що протидіють дезінформації, стосовно санкцій, накладених на Тараса Козака та пов'язаних з ним юридичних осіб», Ukraine Crisis Media Center, 03.02.2021. URL: <https://uacrisis.org/uk/joint-statement-of-ukrainian-ngos>
116. «Як "канали Медведчука" стали основою механізму просування російської пропаганди в Україні», Ukraine Crisis Media Center, 11.02.2021. URL: <https://uacrisis.org/uk/kanaly-medvedchuka>
117. «США в ОБСЄ назвали телеканали Медведчука інструментами російської пропаганди», Укрінформ, 05.02.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3184651-ssa-v-obse-nazvali-telekanali-medvedchuka-instrumentami-rosijskoi-propagandi.html>
118. «Екс-надепу Мураєву повідомили про підозру у держзраді», РБК-Україна, 25.07.2023. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/eks-nardepu-muraevu-povidomili-pidozru-derzhzradi-1690267107.html>
119. «Зеленський ввів санкції проти 71 людини, зокрема Жарких, Марчевського, Карасьова та російських пропагандистів», Детектор медіа, 11.04.2025. URL: <https://detector.media/infospace/article/239908/2025-04-11-zelensky-vviv-sanktsii-proti-71-lyudyny-zokrema-zharkikh-marchevskogo-karasova-ta-rosiyskykh-propagandystiv/>

120. «Шарій Анатолій Анатолійович», Рух «Чесно», без дати. URL: <https://www.chesno.org/politician/166551/>
121. «Чорна каса партії Шарія в рази перевищує її офіційні доходи», Bihus.Info, 13.10.2020. URL: <https://bihus.info/chorna-kasa-partiyi-shariya-v-razy-perevyshhuye-yiyi-oficijni-dohody/>
122. "Diana Panchenko. The Ukrainian propagandist working for the Kremlin", Reporters Without Borders, без дати. URL: <https://rsf.org/en/diana-panchenko-ukrainian-propagandist-working-kremlin>
123. «Волхв с кремлевских высот: что говорят диссиденты в США о Дмитриии Саймсе», BBC, 18.08.2024. URL: <https://www.bbc.com/russian/articles/c204xzr9dro>
124. "TV Presenter Who Worked for Channel One Russia Charged With Violating U.S. Sanctions Imposed on Russia", U.S. Department of Justice, без дати. URL: <https://www.justice.gov/archives/opa/pr/tv-presenter-who-worked-channel-one-russia-charged-violating-us-sanctions-imposed-russia>
125. «Грем Філліпс (пропагандист)», Вікіпедія, без дати. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Грем_Філліпс_\(пропагандист\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Грем_Філліпс_(пропагандист))
126. «Венедітков Алексей», ІнфоПравила, без дати. URL: <https://www.inforules.com.ua/goodrussians-harmful/венедітков-алексей>
127. «"Живой гвоздь": ліберально-імперський вінегрет із соусом по-кремлівськи», Детектор медіа, 10.05.2024. URL: <https://detector.media/rosiiski-zmi/article/226634/2024-05-10-zhyvoy-gvozd-liberalno-impersky-vinegret-iz-sousom-po-kremlivsky/>
128. «Сварка "навальненців" з Венедиктовим — що в ній цікавого для українців», Детектор медіа, 10.03.2023. URL: <https://detector.media/infospace/article/208820/2023-03-10-svarka-navalnentsiv-z-venedyktovym-shcho-v-niy-tsikavogo-dlya-ukraintsiv/>
129. Sensor.net (телеграм-канал), 10.08.2022. URL: https://t.me/censor_net/15304
130. «"Замедление — это моя ответственность". Алексей Венедиктов объясняет процедуру и результаты электронного голосования», Настоящее время, 20.09.2021. URL: <https://www.currenttime.tv/a/venediktov-interview/31469844.html>
131. «Директорка ІМІ відмовилась від німецької премії, бо її номінували разом із росіянином», Укрінформ, 06.12.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3628852-direktorka-imi-vidmovilas-vid-nimeckoi-premii-bo-ii-nominuvali-razom-iz-rosianinom.html>
132. «Вирощують агента 10–20 років: як росіяни вербують політиків і науковців на Заході», Тексти, 23.11.2023. URL: <https://texty.org.ua/fragments/111176/vyroshuyut-ahenta-10-20-rokiv-yak-rosiyany-verbuyut-politykiv-i-naukovciv-na-zahodi/>
133. «Бактерії "русского мира" Версія 2.0», Тексти, без дати. URL: https://texty.org.ua/d/2023/germs_v2/?src=main

V. Як російська дезінформація працює проти України

Чого насправді прагне Росія

У жовтні 2022 року Росія звинуватила Україну в намірі застосувати «брудну» ядерну бомбу. Тодішній міністр оборони Росії Сергій Шойгу навіть спеціально телефонував із цього приводу міністрам оборони США, Великої Британії, Франції і Туреччини [134].

«Брудна бомба» — це не ядерна зброя. Це вибуховий пристрій, що містить радіоактивні речовини, але приводиться в дію звичайною вибухівкою. Теоретично (на практиці «брудну бомбу» ще ніхто не використовував) її застосування має забруднити територію навколо місця вибуху. Звинувачення на адресу України було абсурдним і голосливим, але Росія вивела цю дезінформацію на найвищий рівень. Міноборони Росії телефонувало військовим командувачам держав НАТО. Опублікувало «мапу» можливих наслідків вибуху, що нібито мав статися в Енергодарі — місті біля Запорізької атомної станції. Україна, у свою чергу, на найвищому рівні мусила не лише спростовувати брехню, а й запевняти, що її ядерні інститути й дослідницькі центри повністю відкриті для перевірок Міжнародної агенції з атомної енергії.

У травні-червні 2023 року Росія оголосила загиблими або важкопораненими тогочасного головнокомандувача української армії Валерія Залужного і керівника Головного управління розвідки Кирила Буданова [135; 136]. Тлом для фейків про смерть Залужного стала його відсутність на кількох офіційних заходах, а дезінформацію про загибель чи важке поранення Буданова синхронізували із серією ракетних ударів по Києву. Фейки про «ураження бункера на Херсонщині, де перебував Залужний» і «намагання врятувати Буданова в німецькій клініці» поширювались не тільки в соцмережах: про це говорили на

російському телебаченні, зокрема й такі провідні пропагандисти, як Володимир Соловйов. Він послався на новину німецького видання Stern, якої насправді не існувало. За даними німецьких журналістів, дезінформація про «важке поранення» Буданова з'явилася на сайті фейкової італійської новинної агенції Nova News. Стаття з цим фейком була опублікована англійською, іспанською, італійською, німецькою, сербською, французькою і хорватською мовами.

У травні 2022 року міністр закордонних справ Росії Сергій Лавров в інтерв'ю італійському телеканалу Mediaset сказав, що Гітлер «мав єврейське коріння». Він натякав на єврейське походження українського президента Зеленського, яке, мовляв, не суперечить необхідності «денацифікувати» Україну. Багаторічна кампанія звинувачення України в «нацизмі», яку провадили і для російської, і для міжнародної аудиторій, сягнула апогею. Слова Лаврова спричинили дипломатичний конфлікт з Ізраїлем, тож міністр мусив перепрошувати [137].

Атакуючи енергетичну інфраструктуру України, Росія поширювала фейки про «чорну зиму» без тепла й електрики, яка начебто чекала на українців. Намагаючись сіяти паніку й дискредитувати українську владу, пропагандисти стверджували, що держава продає електроенергію за кордон і наживається на підвищенні тарифів, поки народ сидить без світла [138].

Розмінною монетою для пропаганди стали українські діти, викрадені Росією. У квітні 2022 року російські медіа поширювали неправдиве повідомлення, що «український режим відправляє дітей на фронт». Для підкріплення фейків росіяни використали відео депортованої малечі. Водночас пропаганда розповідала про дітей, яких нібито «врятували» з України й «подарували їм нове життя» в Росії [139]. Насправді ж примусова депортація і зміна ідентичності дітей — воєнні злочини. Міжнародний кримінальний суд у Гаазі в березні 2023 року оголосив, що Путін, *«скоріше за все, несе відповідальність за воєнний злочин у вигляді незаконної депортації населення (дітей) і незаконного переміщення населення (дітей) з окупованих територій України до Росії»*, і видав ордер на арешт російського диктатора.

Це приклади того, як Росія за допомогою дезінформації в різних сферах, у різному форматі та для різних аудиторій намагається досягти цілей, які поставила перед собою багато років тому. Певні напрямки дезінформації не слід розглядати як окремі явища, спрямовані на досягнення локальних результатів. Усе це — системна політика, всі ланки якої пов'язані між собою. Це павутина сенсів, наративів і кейсів, у яку заплутують Україну, її громадян і тих, хто ухвалює рішення.

Кінцева мета Кремля — ліквідація України як міжнародного суб'єкта. Росія прагне переконати світ, що Україна — лише проблемна частина «Великої Росії», яка не здатна існувати самостійно і без зовнішнього управління несе загрозу собі й іншим. Що це держава, яка не відбулася (failed state), і її територія має бути або інкорпорована до імперії або розділена між сусідами [140].

Росія прагне дискредитувати українських лідерів, зруйнувати державні інституції, стерти українську ідентичність, перевиховати наймолодше покоління й виростити з нього гарматне м'ясо для майбутніх війн. Росія хотіла би знищити Україну. З цього розуміння варто виходити, описуючи напрямки російської дезінформації, наративи, меседжі й конкретні дезінформаційні сюжети, що їх наповнюють.

Ключові напрямки кремлівської дезінформації щодо України

Дослідницька увага до російської дезінформації посилилась після загарбання Криму й початку війни на Донбасі 2014 року, а особливо — з початком повномасштабного вторгнення 2022 року. Експерти з інформаційної війни, фактчекери й журналісти не раз формулювали й описували її ключові напрямки. Втім слід враховувати, що система російської дезінформації — наче фігура з пластиліну: вона може змінювати акценти й елементи, інтегрувати нові частини або відмовлятися від застарілих. Тож хоча основний перелік великих наративів залишається сталим, їхня форма змінна й потребує постійного аналізу й уточнення.

Засновник і головний редактор фактчекінгового ресурсу StopFake Євген Федченко визначає великі наративи як *«інструменти конструювання глобальної картини світу для різних аудиторій, інструменти формування ідеологічної парадигми та нових ідентичностей»* [141]. Ось перелік фундаментальних напрямків, на яких тримається система російської інформаційної агресії. Вони покликані змінювати картину світу та конструювати ідентичність, і саме від них відштовхуються подальші дезінформаційні потоки.

1. Україна не має права на існування як незалежна держава. Мовляв, Україна — «штучне утворення», яке не має підстав бути самостійним.

2. Захід використовує Україну. Цей наратив позбавляє Україну суб'єктності, змальовуючи її як інструмент, маріонетку «колективного Заходу» в його нібито протистоянні з Росією. При цьому Захід, використавши Україну, нібито легко покине її напризволяще.

3. Україна — держава у стані глибокої системної кризи, слабка і приречена, неспроможна впоратись із хронічними хворобами — беззаконням, корупцією тощо.

4. Українське суспільство розколоте. Росія намагається використати будь-які справжні й вигадані відмінності між українцями, поглиблюючи їх і провокуючи внутрішні конфлікти.

5. Некомпетентне військове й політичне керівництво України. Причиною кризи та проблем, які спричинила російська агресія, називають «непрофесійних» керівників держави, а причиною невдач на фронті — військове командування. Плюс постійні заклики до відставок і перевиборів.

6. Збройні сили України — слабкі, неефективні, злочинні. Руйнування довіри до армії має знизити готовність суспільства й самої армії чинити спротив агресії.

7. «Захист російськомовних», «порятунок Донбасу», «відновлення справедливості» тощо. Різноманітні версії нібито високої мети, з якою Росія напала на Україну, задля морального виправдання агресії.

8. Україна — нацистська / фашистська держава. Глобалізація виправдання: Росія нібито не просто «захищає російськомовних», а веде боротьбу проти жорстокої, людиноненависницької ідеології, яка панує в Україні.

Цей список не вичерпний, однак саме ці ключові напрямки Росія використовує вже багато років, і у 2024–2025 роках вони залишаються так само актуальними.

Як працюють дезінформаційні наративи

Головне управління морально-психологічного забезпечення і Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних сил України видали збірник інформаційно-аналітичних матеріалів «100 брехливих російських наративів про російсько-українську війну» [142]. За допомогою кількох прикладів із цього збірника ми проілюструємо зв'язок дезінформаційних наративів зі стратегічними напрямками російської дезінформації в Україні.

«Українські землі історично є російськими». Це заперечення права України на існування (№1 у списку великих наративів), виправдання окупації «історичною справедливістю» (№7) і твердження, що Захід штучно «відрізав від Росії» її споконвічні землі (№2).

«Російська армія під час “спеціальної військової операції” зіткнулася не з регулярною армією України, а з націоналістичними угрупованнями». Тут бачимо дискредитацію регулярної армії — мовляв, воюють лише радикали без законного статусу (№6 у списку); поширення образу України як «нацистської» держави (№8) і заперечення права України на існування — держава неповноцінна, бо її захищає не армія, а бандитські формування (№1).

«Захід не допускає України до мирних переговорів». Росія формує уявлення про Україну як несамоїйну, яку змушують воювати (№2), неспроможну домовлятись (№3) і очолювану некомпетентною владою, яка не хоче миру (№5).

«Європа замерзне через Україну». Цей наратив Росія регулярно застосовувала в контексті так званих газових воєн, а потім — припинення постачання газу до Європи. Тут бачимо пункт №2 (санкції, які Захід застосовує проти Росії, шкодять звичайним європейцям і українцям), №3 (Україна в кризі й неспроможна забезпечувати транзит газу), а також нагадування, що підтримка «штучної» України шкодить Європі (№1) — мовляв, надійніше було би мати справу з Росією.

Нижче у форматі візуальної матриці продемонстрована взаємодія інших наративів у межах цих напрямків. Ключові напрямки — у верхньому рядку. У вертикальному стовпчику — поширені наративи, зафіксовані в дослідженнях Центру протидії дезінформації РНБО, Інституту масової інформації, «Детектора медіа», StopFake, Українського кризового медіацентру, а також авторами збірника «100 брехливих російських наративів про російсько-українську війну».

Таблиця 1. Взаємодія додаткових наративів у межах напрямків російської дезінформації

Ключові напрямки	Заперечення права України на існування	Використання України Заходом	Системна криза в Україні	Поглиблення розколів і внутрішніх конфліктів	Дискредитація політичного та військового керівництва	Дискредитація збройних сил України	Моральне виправдання агресії	Нацистська держава
Наративи								
Протистояння армії і президента України			✓	✓	✓	✓		
Україна готує провокації на Запорізькій АЕС			✓		✓	✓		✓
Українські солдати стріляють у цивільних						✓	✓	✓

Українська армія продає зброю на чорному ринку			✓			✓		
Президент України нелегітимний	✓			✓	✓			
Росія воює з НАТО, а не з Україною	✓	✓						
Росія воює не проти України, а проти націоналістичного режиму	✓			✓		✓	✓	
Постачання зброї продовжує страждання українців		✓			✓			
Росія веде священну війну проти безбожних сатаністів в Україні	✓				✓		✓	✓
Українські біженці шкодять тим, хто їх приймає			✓	✓				
Українська влада не має підтримки на Сході та Півдні і проводить політику репресій	✓			✓			✓	✓
Росія бореться в Україні проти західного імперіалізму й неоколоніалізму	✓	✓						
Українські землі історично є російськими	✓						✓	✓
США фінансували й керували секретними біолабораторіями в Україні		✓				✓	✓	
Україна — це проєкт «антиросія»	✓		✓				✓	✓
Мобілізація — це війна до останнього українця			✓	✓	✓	✓		

Детальніше про дезінформаційні наративи

Протистояння армії і президента України. Цей наратив поклика-ний сяти недовіру між військом і військово-політичним керівництвом. Його вплив багатовекторний: по-перше, він підсилює великий наратив про внутрішній розкол (№4 у списку), змальовуючи еліти як неспроможні домовитись і діяти разом. По-друге, дискредитує одночасно і президента, і армію (№№5 і 6), підриваючи довіру до управлінських і оборонних спроможностей держави. По-третє, створює образ України як нестабільної й неефективної держави у стані глибокої кризи (№3), де навіть під час війни немає єдності. Цей наратив працює на стику кількох головних тем і водночас знецінює як вертикаль управління, так і суспільну згуртованість.

Україна готує провокації на Запорізькій атомній електростанції. Наратив створює враження, що не Росія, яка повсякчас погрожує всім «ядерною ескалацією», а саме Україна несе загрозу ядерній безпеці регіону і світу. Дискредитує українську армію (№6) і політичне керівництво держави (№5). Цей наратив вписується в картину системної кризи в державі (№3), яка у відчаї нібито готова вдатися до найрадикальніших дій. Звинувачення у провокації демонізують Україну в очах іноземної аудиторії, змальовуючи її владу як безпринципну, людиноненавистницьку і кровожерну (№8). У такий спосіб Росія намагається виправдати свою присутність на Запорізькій АЕС, що нібито «захищає» станцію від загроз із боку безвідповідальної і неадекватної України.

Українські військові стріляють у цивільних і чинять теракти проти мирного населення. Демонізація української армії (№6): військових змальовують жорстокими злочинцями, які не зупиняться ні перед чим. Цей наратив також апелює до «захисту російськомовних» (№7), обґрунтовуючи, що Росія в ході «спеціальної військової операції» діє в інтересах українців. Звинувачення в тероризмі підтримують образ України як нелюдської, фашистської держави (№8).

Українська армія продає зброю на чорному ринку. Наратив дискредитує українські збройні сили (№6), зображаючи їх корумпованою,

неефективною й некерованою структурою, яка шкодить і Україні, і її союзникам. Підсилює уявлення про глибоку кризу в Україні (№3), де армія нібито діє всупереч державним інтересам. Підриває довіру до українського командування й підводить до думки, що Захід правильно робить, коли відмовляється надавати Україні необхідну їй зброю.

Президент України нелегітимний. Це безпосередня дискредитація політичного керівництва України (№5) для української та міжнародної аудиторій. Цей наратив також підсилює стратегічний напрямок №1 — заперечення права України на існування як незалежної держави: якщо президент нелегітимний, то й справжнього суверенітету нібито немає. Нарешті, цей наратив сприяє розпалюванню внутрішніх конфліктів (№4), адже може провокувати інспіровані Росією загострення політичної боротьби, протести й заворушення.

Росія воює проти НАТО, а не проти України. Цей наратив виправдовує агресію Росії проти України, подаючи її як «вимушену самооборону» в межах глобального конфлікту. Він працює на стратегічний напрямок «використання України Заходом» (№2), підкріплює тезу про відсутність в Україні права на незалежність (№2). Україна тут — територія чи інструмент, але не суб'єкт. Така риторика покликана виправдати тривалість і жорстокість війни, легітимізуючи її в очах російської і зовнішньої аудиторії.

Росія воює проти націоналістичного режиму, а не проти України. Подібні наративи Росія (а до того — СРСР) не раз використовувала у своїх актах збройної агресії, подаючи їх не як напад на іншу державу, а як боротьбу з недружнім, а отже й нелегітимним «режимом». Цей наратив дискредитує політичне керівництво України (№5 у списку), змальовуючи його як «режим» або «хунту». Часто вживається слово-сполучення «київський режим», що має також протиставляти столицю регіонам і розпалювати внутрішні конфлікти (№4). «Режим» зображають як загрозу, від якої треба рятувати мирних людей (№7). І нарешті, цей наратив заперечує право України на таку державність, яку вона обрала сама (№1), адже «справжня» Україна, мовляв, можлива лише під «захистом» Росії.

Постачання зброї продовжує страждання українців. Цей наратив зображає іноземну підтримку як джерело трагедії. Він підтримує стратегічний напрямок «використання України Заходом» (№2), подаючи Україну як інструмент у руках зовнішніх сил, що продовжують війну заради власних інтересів. Одночасно він працює на дискредитацію української влади (№5), звинувачуючи її в тому, що вона ставить власні політичні цілі вище за життя громадян. Отже, цей наратив деморалізує, відохочує українців підтримувати спротив, а громадян інших держав — вимагати скорочення чи припинення допомоги Україні.

Священна війна Росії проти сатаністів, на захист християнства і традиційних цінностей. Цей наратив змальовує російську агресію проти України як високу духовну місію. Це легітимізація агресії (№7 у списку), яка може бути переконливою для аудиторій, схильних до релігійного фундаменталізму. Це також дискредитація української влади (№5) і приписування сучасній Україні всіляких «ізмів» (№8), здатних викликати негативний емоційний відгук в аудиторії. Через це наратив підтримує напрямок №1 (заперечення права України на існування), адже Україна змальовується як осередок зла, який потрібно знищити. Ідея «священної війни» небезпечна тим, що героїзує агресію, виправдовуючи її найжорстокіші й найзлочинніші форми.

Українські біженці шкодять тим, хто їх приймає. Цей наратив спрямований на підри्व підтримки України з боку міжнародної спільноти, передусім держав Заходу. Він працює на напрямок №4 (поглиблення розколу), посилюючи напругу між мешканцями інших країн та українськими біженцями, яких ці країни приймають. Формує образ українців як загрози чи тягаря. Водночас він провокує посилення напруги між біженцями й тими, хто залишається в Україні, і представляє українське суспільство як джерело проблем і небезпеки, які «експортуються» за кордон (№3). Цей наратив не лише деморалізує українців, а й працює на зменшення гуманітарної та політичної підтримки України в довгостроковій перспективі.

Люди у східних і південних областях не підтримують владу, тому вона чинить проти них насильство й репресії. Тут і вже знайома

нам технологія «поділу на сорти», що посилює розкол (№4 у списку), і заперечення підстав для української державності — мовляв, «київський режим» не здатний без насильства тримати своїх громадян у покорі. Відповідно до напрямку №7, він легітимізує російську агресію як «захист гноблених», а твердження, що українська влада застосовує насильство щодо власних громадян, змальовує її як жорстоку, «фашистську» (№8).

Росія бореться в Україні проти західного імперіалізму (нео-колоніалізму) і за створення багатополярного світу. Цей наратив подає російську збройну агресію як частину «боротьби із Заходом за справедливий світовий порядок» (№2 у списку), водночас об'єктивуючи Україну і виправдовуючи дії Росії, спрямовані на її «визволення». Це також перегукується з напрямком №1: якщо Україна — лише інструмент Заходу, то й державність її несправжня. Цей наратив добре спрацьовує в країнах, які в минулому були колоніями і де поширені антизахідні й антиглобалістські настрої.

Українські землі є історично російськими. Цей наратив є ключовим для напрямку №1, адже прямо заперечує право України на існування в конституційних межах. Намагання України відстояти свою державність подаються як незаконні чи тимчасові. Наратив також підтримує напрямок №7, легітимізуючи агресію як «повернення своєї землі», і №8 — дерусифікація й відмова від нав'язаної російською / радянською владою «спільної культурної спадщини» трактується як нацизм. У зв'язці з іншими наративами це формує основу ідеології війни, де спротив України — це «бунт васала».

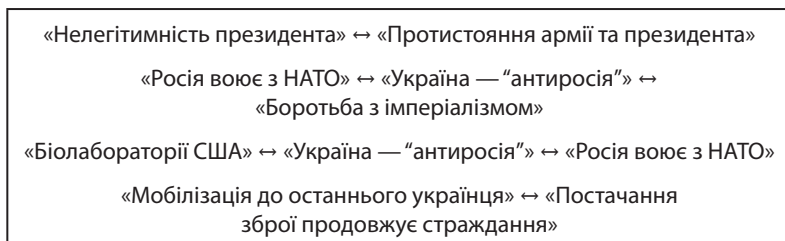
США фінансували, розробляли й керували секретними програмами з розробки біологічної зброї в лабораторіях в Україні, випробовуючи її на місцевих мешканцях та надаючи цю зброю Україні для нападу на Росію. Цей наратив поєднує конспірологію з демонізацією Заходу, працюючи на підтримку стратегічного напрямку №2: мовляв, Україна — безсуб'єктний полігон для антиросійських експериментів Америки. Згадка про застосування біологічної зброї також підживлює напрямок №6, дискредитує українську армію як готову на злочини проти людяності. Американське втручання, від

якого потрібно було «звільнити» Україну, нібито легітимізує російську агресію (№7), а жахливі подробиці на кшталт експериментів на людях створюють образ абсолютного зла, що виправдовує війну на знищення.

Україна — це «антиросія». Сенс цього наративу в тому, що Україна створена й існує виключно для того, аби шкодити Росії. Він формує образ України як штучного утворення, а не повноцінної держави (№1 у списку), існування якого є загрозою. У межах напрямку №7 наратив легітимізує війну як «захист» від агресивного антиросійського проєкту, який загрожує Росії. Наголошуючи на радикалізмі і ксенофобії, наратив посилює напрямки №8, змальовуючи українську державу як нелюдський, жорстокий режим, і №3, демонструючи приреченість і відсутність перспективи.

Влада мобілізує громадян із кричущими порушеннями, щоб воювати до останнього українця. Цей наратив спрямований на формування недовіри до влади в українському суспільстві (№5 у списку), зображаючи політичне керівництво як цинічне й безвідповідальне. Твердження про беззаконня і примус розпалює розкол між цивільними й військовими, підживлює суспільне невдоволення (№4). Описуючи мобілізацію як хаотичну й негуманну, наратив посилює образ держави у кризі, яка руйнується зсередини (№3). Він дискредитує армію (№6), зображаючи її як інструмент насильства над власним народом, а не силу спротиву зовнішній агресії.

Дезінформаційні наративи часто не існують ізольовано, а підсилюють один одного, тож зв'язки між ними можна простежити. Наприклад:

Антиукраїнських меседжів російської дезінформації, а також окремих фейків (неправдивих фактів чи повідомлень), які їх просувають, — тисячі.

Українські й іноземні аналітики щодня фіксують нові варіації. Втім усі вони, як правило, є частинами восьми основних напрямків дезінформації, які оформилися з 2014 року і стали активніше використовуватись із 2022-го. Щоби створити в межах цих напрямків дієві й переконливі меседжі, Росія ретельно вивчає різні аудиторії в Україні та за її межами.

Профілі аудиторій, на які спрямована дезінформація

Російська дезінформація, як правило, чітко націлена на конкретну аудиторію. Це націлювання засноване на розумінні страхів, травм, потреб і слабких місць окремих груп суспільства. Кремль не просто поширює фейки, а прицільно «вкручує» їх у голови, щоб досягти максимальної ефективності. Тому важливо з'ясувати не тільки те, що комунікує російська пропаганда, а й кому, а також із якою метою.

Ми згрупували аудиторії за інформаційною вразливістю, спираючись на узагальнені спостереження Інституту масової інформації, StopFake, «Детектора медіа» й Центру стратегічних комунікацій, а також власний аналіз фейків, які системно таргетуються на певні сегменти українського суспільства. Цей поділ не є вичерпним, але дозволяє краще зрозуміти вразливі місця, у які б'є російська пропаганда, й допомагає точніше протидіяти дезінформації.

Таблиця 2. Цільові аудиторії для російської дезінформації

Аудиторія	Вразливості	Канали впливу	Стратегічні напрямки (наративи)
Проросійські громадяни й ті, хто відчуває ностальгію за СРСР (пенсіонери)	Ностальгія за СРСР, довіра до російських джерел, мовна близькість, інформаційна ізоляція, чутливість до антизахідної риторики	Телебачення (спутникові канали), російські соцмережі (через VPN), ютуб, телеграм-канали, «сарафанне радіо»	№№ 1, 2, 3, 6, 7, 8

Патріотично налаштовані активні українці	Емоційне вигорання, критичність до влади, чутливість до зради, загострене відчуття справедливості	Фейкові сторінки й таргетована реклама в соцмережах, коментарі під постами офіційних осіб / лідерів думок — інфільтрація наративів у дискусіях, емоційні відео в тіктоку, інстаграмі	№№ 4, 5
Постраждалі категорії: внутрішні вимушені переселенці, біженці, мешканці прифронтових територій	Травматизація, дезорієнтація, недовіра до держави, фрустрація через втрату дому чи майна	Місцеві телеграм-канали та чати, «сарафанне радіо», фейкові медіа (російські, замасковані під місцеві), фейкові волонтерські сторінки, таргетована реклама в соцмережах	№№ 3, 4, 5
Військові та їхні родини	Стрес, емоційне виснаження, страх за близьких, чутливість до дискредитації командування та до фейків про втрати чи зраду	Усі можливі канали впливу, таргетована реклама в соцмережах, псевдоаналітика, пряма комунікація з боку ворога	№№ 2, 3, 4, 5, 6
Молодь, підлітки, діти	Споживання великої кількості контенту із соцмереж за дефіциту критичного мислення, вплив блогерів і трендів, ізольованість від дорослих	Тікток, ютуб-шортс, рилзи в інстаграмі — короткі, емоційні, візуально привабливі ролики з провокативною «правдою». Геймерські спільноти, Discord-сервери — інфільтрація через інфлуенсерів або «жарти» в чатах	№№ 3, 4, 5, 6
Релігійно орієнтовані аудиторії	Страх втрати традицій, моральна тривога, чутливість до тем церковного розколу, «сатанізму» чи «захисту віри», вплив релігійних лідерів	Церковні спільноти, настоятелі, релігійні новинні ресурси. Ютуб-канали, телеграм-канали з духовними настановами. Форуми, групи у фейсбуку — мішанина духовного контенту й геополітичної дезінформації	№№ 1, 2, 4, 7

Люди або спільноти з конспірологічним мисленням	Недовіра до офіційних джерел, схильність до альтернативних «пояснень» і сенсацій, тяжіння до «альтернативної правди»	Телеграм, ютуб, анонімні форуми, приватні групи в соцмережах, де триває обмін «інсайдами»	№№ 2, 3, 4, 5
---	--	---	---------------

Бачимо, що російська дезінформація цілеспрямовано адаптує свої наративи для конкретних груп. Вона цілить у їхні вразливості, спричинені чи посилені війною: страх за майбутнє, втрату довіри до інституцій, психологічну травму, економічну нестабільність, соціальну ізоляцію, прагнення знайти прості відповіді. Експлуатує культурні особливості, брак критичного мислення й емоційну втому. Саме така гнучкість і точність роблять російську дезінформацію ефективною й небезпечною.

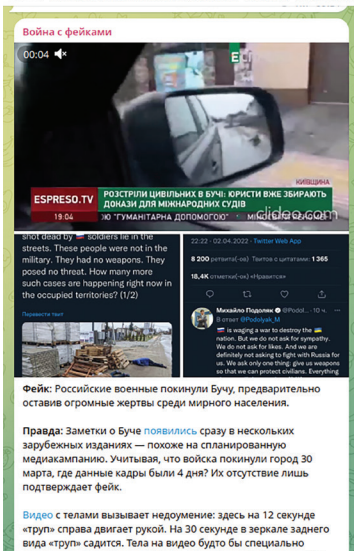
Далі розглянемо кілька прикладів втілення російських наративів на практиці через масштабні інформаційні кампанії. Мета цих кампаній — не лише формувати хибну картину реальності, а й деморалізувати українське суспільство, знизити довіру до влади й державних інституцій, посіяти паніку й розпалити внутрішні конфлікти. А отже й допомогти Росії досягти більших тактичних або стратегічних успіхів.

Механіка впливу: приклади російських дезінформаційних кампаній

Буча: заперечення воєнних злочинів російської армії і теза про «інсценування» страт цивільних. Місто Бучу під Києвом росіяни окупували в кінці лютого 2022 року. Під час окупації, що тривала до 31 березня, російські військові вбивали, катували і гвалтували мешканців міста. Увійшовши в місто, українські солдати виявили на вулицях десятки тіл. Сотні бучанців були поховані у братській могилі.

«Тіла загиблих залишалися на тих же вулицях, де їх потім знайшли українські силовики після звільнення Бучі. Про це свідчить аналіз супутникових знімків Maxar Technologies, оприлюднений The New York Times. На прикладі кількох вулиць працівники видання довели, що цивільних вбили

Pinned message #1
Информация для новых подписчиков: Спасибо, что доверяете

Скриншот російського пропагандистського Telegram-каналу «Война с фейками» зі «спростуванням» різанини у Бучі

та залишили на вулицях у період окупації», — аналітики VoxCheck, квітень 2022 року [143].

Розслідуванням злочинів російських окупантів у Бучі займаються українські й міжнародні експерти, про ці події багато писали медіа з усього світу. Те, що побачили Україна і світ у Бучі, стало одним із переломних моментів у сприйнятті великої війни [144].

Реакція Кремля була блискавичною. Після перших повідомлень про звірства окупантів у Бучі Росія назвала фото і відео з міста «постановкою, фейком і провокацією» чи то українських, чи то західних спецслужб. Російські політики й ди-

пломати, медіа, телеграм-канали й ботоферми почали поширювати різні версії: «привезли тіла пізніше», «трупі підставні», «люди загинули через українські обстріли» тощо [145].

До легітимації брехні підключили самопроголошеного білоруського президента Олександра Лукашенка, який озвучив версію про «британський слід постановки в Бучі». У Росії зняли художній фільм «Свідок», який мав доводити російську версію. Водночас Путін демонстративно нагородив військові частини, які кували і вбивали цивільних українців, буквально заохочуючи до подібних дій [146; 147; 148]. Дезінформаційні кампанії, що стартували у квітні 2022 року, хвилями тривають дотепер, посилюючись у річниці подій або у відповідь на нові розслідування.

Росія не просто заперечує свої злочини й намагається зняти із себе відповідальність; це традиційна для росіян техніка віддзеркалення, коли Україну та її партнерів звинувачують у тому, що робили й роблять самі. Також це демонстративне схвалення жорстокості на найвищому

рівні — недвозначне послання українцям: *«Ми продовжимо вас вбивати та катувати на територіях, які нам вдасться захопити, тому краще не чинити опір»*. На жаль, за роки війни на різних окупованих територіях України росіяни скоїли чимало воєнних злочинів.

Дезінформація щодо подій у Бучі націлена й на частину іноземної аудиторії, вразливу до російської пропаганди. Вона намагається посилити міф про «українських нацистів», начебто здатних на масове вбивство власних співгромадян задля пропагандистського ефекту. Вона підкріплює сфальсифіковані звинувачення у злочинах проти цивільного населення на адресу полонених українських військових, а також підтверджує фейки про нібито жакливе становище місцевих мешканців тієї частини Курської області Росії, яка у 2024-2025 роках була під контролем української армії [149]. Цільовими аудиторіями в цьому випадку є громадяни Росії і мешканці пострадянських країн; громадяни західних держав, дезорієнтовані або вразливі до дезінформації; частина українського суспільства, особливо мешканці прифронтових і звільнених регіонів, які раніше зазнавали впливу російської пропаганди; любителі теорій змов.

Мета цих дезінформаційних кампаній — позбавити Україну легітимності, обґрунтувати російську агресію як «самозахист» від дій України й Заходу, дискредитувати результати розслідувань російських воєнних злочинів, зламати опір України.

Попри всі раціональні аргументи й докази, дезінформаційні кампанії про Бучу частково спрацювали. В очах росіян та іноземців, які мають проросійські погляди, вони легітимізували жорстокість загарбників і дискредитували Україну. У частини українських цивільних ці кампанії спричинили панічний страх перед окупантами. Навіть якщо аргументи Росії не переконали цільову аудиторію в тому, що українці самі вбили своїх цивільних у Бучі, дезінформація створила ефект «нічого не ясно», що підриває уявлення про істину й розхищує картину світу, роблячи людей ще вразливішими до інформаційного впливу.

Мобілізація в Україні: замість виконання громадянського обов'язку — образ внутрішнього ворога. *«У моїй стрічці у TikTok чи не кожне друге пропоноване відео — як не стьоб із ТЦК, так жакливі історії про бусифікацію, життя ухилиантів (добре і забезпечене) чи мобілізованих (погане й недовге). Усе зроблено якісно — видно серйозну роботу. І це при тому, що я належу до доволі обмеженої інформаційної бульбашки. Але мережа настільки переповнена саме такими кліпами, що жодна бульбашка не зменшує потік», — Олексій Голобуцький, політичний експерт, квітень 2025 року [150].*

У другій половині 2022 року російська дезінформаційна машина відреагувала на посилення мобілізаційних процесів в Україні розгортанням масштабної кампанії, спрямованої на зрив мобілізації, дискредитацію Сил оборони й військово-політичного керівництва, деморалізацію суспільства. Ця кампанія відтоді триває постійно, посилюючись під час активних фаз бойових дій, після змін у мобілізаційному законодавстві та посилення суспільно-політичних дискусій, пов'язаних із поповненням Сил оборони.

Основними каналами поширення деструктивного контенту стали фейсбук, телеграм і тіток. Росія експлуатує страхи, втому й недовіру українців, намагаючись посилити розрив між владою та громадянами, протиставити командирів і солдат, створити регіональні або соціальні лінії розколу.

У телеграмі циркулюють фейки, переважно емоційно заряджені: повідомлення про «рейди людоловів» із ТЦК, описи й записи конфліктів під час вручення повісток, відео бійок між військовослужбовцями й цивільними. Навіть якщо такий контент виглядає відверто перебільшеним або неправдивим, він провокує тривожність і недовіру; люди призвичаюються до думки, що загрозою є не тільки ворог, а й представники власної держави [151].

Аналіз 600 таргетованих рекламних повідомлень у фейсбуку виявив, що тема мобілізації входить до п'ятірки ключових тем, які використовуються для інформаційного впливу та маніпуляцій [152].

У тіктоку дезінформація подається у форматі коротких відео з виразним психологічним навантаженням. Такий контент не лише апелює до емоцій, а й закріплює негативні уявлення про всю вертикаль — від ТЦК до армії й держави в цілому — через серію візуальних образів, які легко сприймаються й поширюються серед користувачів [153].

Ця дезінформаційна кампанія спрямована на широку аудиторію з акцентом на чоловіках призовного віку, їхніх близьких, а також на військових і їхніх сім'ях. Особливо вразливими до неї можуть бути люди, схильні до теорій змови: їм легше нав'язати уявлення, що мобілізація несправедлива, а насправді служити має «хтось інший». Кампанія також створює й поглиблює розколи в суспільстві — між військовими й цивільними, між різними категоріями військовозобов'язаних тощо.

Меседжі на кшталт «поки західняки воюють, східняки відпочивають у Карпатах», «мобілізують тільки бідних», «людей пускають на м'ясо» є частинами кількох наративів, на які спирається російська дезінформація. За визначенням Центру протидії дезінформації, це наративи «мобілізація в Україні є соціально несправедливою», «українська влада хоче воювати до останнього українця», «Україна не має майбутнього» [154].

Такі відео масово поширюються у TikTok

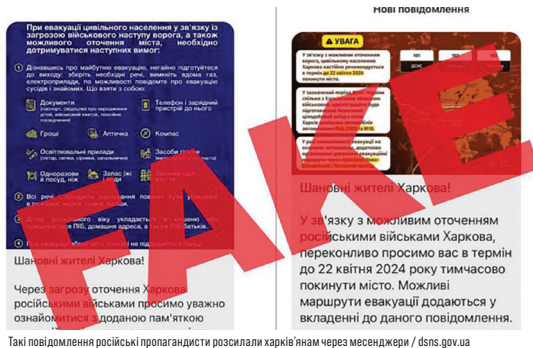
Російські спецслужби намагаються з якнайбільшою користю для себе висвітлювати конфлікти, які трапляються під час мобілізації. Окремі випадки або їхні епізоди виринають з контексту або масово тиражуються, аби створити хибне уявлення про методи поповнення Сил оборони. Мережі ботів, фабрики контенту, згенеровані фейкові відео й аудіо, автоматизоване поширення маніпулятивних повідомлень та інші технології дозволяють швидко масштабувати вплив на різні цільові аудиторії [155].

У підсумку Росія прагне відохотити українців служити в Силах оборони, налаштувати їх проти військовослужбовців, які служать у ТЦК, спровокувати на порушення закону, насильство тощо. Наслідки цієї кампанії багатшарові і стратегічно небезпечні. Вона посилює тривожність, зневіру, недовіру до інституцій, провокує напругу між військовими й цивільними, між різними суспільними групами й різними регіонами. У довгостроковій перспективі така дезінформаційна кампанія спрямована на підрив обороноздатності й політичної стабільності України.

Тиск на прифронтові регіони як частина російського наступу.

«Фейки разом із ракетами знову летять на Харків. Кількість обстрілів значно збільшилася, і водночас росіяни запустили масштабну інформаційну кампанію, розраховану на залякування та вплив на мешканців міста. Людей лякають майбутнім захопленням або оточенням Харкова. На тлі обстрілів російська пропаганда намагається посилити страх харків'ян за допомогою маніпуляцій і дезінформації», — харківське медіа «Накипіло», квітень 2024 року [156].

Росія поєднує бойові дії з інформаційно-психологічними операціями, спрямованими на мешканців атакованих територій. Після відносної стабілізації фронту під інформаційним тиском опинились мешканці Харкова, Херсона й Запоріжжя — обласних центрів, які росіянам не вдалося захопити (або, як у випадку Херсона, втримати), але заволодіння якими — у планах Кремля [157]. Такі дезінформаційні кампанії є продуманою складовою воєнних планів, синхронізованими з наступом на землі та обстрілами з повітря.

Росія використовує дезінформацію щодо прифронтових міст, аби залякати й деморалізувати місцевих мешканців, підсилюючи ефект фізичної загрози. Кампанії будуються навколо навмисного нагнітання паніки, створення відчуття безвиході, поширення чуток про можливу окупацію або прорив фронту. Мета таких дій — зламати психологічну стійкість людей, стимулювати масову евакуацію, дестабілізувати тил, вплинути на рішення місцевої влади й послабити здатність регіонів до опору [158].

Особливістю цих інформаційно-психологічних операцій є масове поширення фальшивих документів — розпоряджень, заяв органів влади і місцевого самоврядування. Водночас росіяни намагаються взяти під контроль інформаційний простір через створення «двійників» місцевих медіа, зокрема радіостанцій із майже ідентичними назвами, і через фізичне знищення інфраструктури, яка забезпечує трансляцію українського радіо й телебачення [159; 160].

У квітні 2024 року російські війська завдали ракетного удару по телевежі в Харкові. Місто й передмістя залишились без цифрового ефірного телебачення. Це було потрібно Росії, щоб посіяти страх серед харків'ян і посилити інформаційну ізоляцію регіону [161].

Щоразу, коли бойові дії на якійсь ділянці фронту посилюються, Росія за допомогою дезінформації намагається «обезголовити» прифронтовий регіон, створити ілюзію хаосу й безвладдя. Зокрема фейк про вивезення документів із обласних військових адміністрацій

у різних варіантах повторювався в Харкові й Херсоні. Типовими є фейкові повідомлення про примусову евакуацію й нібито великі колони автомобілів на виїздах із міст, які мають свідчити про масову втечу [162; 163; 164].

Каналами поширення дезінформації в цих випадках стають соцмережі, а зокрема локальні групи й чати місцевих мешканців. Комунікація та обмін інформацією між окупованими й вільними частинами регіонів не припиняється, що створює зручне середовище для маніпуляцій і поширення брехні. Така тактика особливо характерна для Запорізької й Херсонської областей, розділених лінією фронту.

Інформаційний тиск супроводжується посиленням артилерійських обстрілів, повітряних ударів, диверсіями. Усе це формує цілісну стратегію залякування, яка особливо впливає на найменш стійкі, соціально вразливі категорії людей. Окремою мішенню стає місцевий бізнес, який не може працювати за умов постійної загрози і тривожних чуток; це підриває економічну стійкість регіонів, зменшує податкові надходження і спонукає мешканців виїжджати. А ті, хто залишається, можуть бути дезорієнтовані й позбавлені мотивації для участі у спротиві.

Війна динамічна, її тактики змінюються. Інформаційне поле також не є сталим. Тому інтерпретація ключових напрямків російської дезінформації, спрямованої проти України, відкрита для подальшого аналізу й професійної дискусії. Немає сумнівів, що в основі дезінформаційної машини лежить структурована ієрархія наративів, які творять ідеологічний каркас інформаційної агресії. Вони інтегровані у військову й політичну стратегії Кремля.

Російська дезінформація діє на всіх рівнях — від глобального до локального. Вона швидко адаптується й реагує на зміну обставин, та загалом її кампанії можуть тривати дуже довго. Кожна аудиторія отримує спеціально адаптовані меседжі.

Інформаційний вплив російської дезінформації спрямований на розмивання довіри до армії, суспільства, якісних джерел інформації; на розпалювання внутрішніх конфліктів і позбавлення України

міжнародної підтримки. Дезінформація підточує моральну, емоційну й політичну опору українського спротиву.

Зрозумівши цю структуру, можна ефективно протидіяти російській дезінформації через розвиток критичного мислення, медіаграмотності, посилення довіри всередині суспільства, творення сильних інституцій, якісної комунікацію між державою, суспільством, армією тощо.

Список джерел

134. «"Брудна бомба", якою лякає Росія. Що це таке і чим небезпечна», BBC, 24.10.2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63375340>
135. «Фейк: "Головнокомандувач ЗСУ Валерій Залужний загинув"», Дезінфо, 22.05.2023. URL: <https://disinfo.detector.media/post/holovnokomanduvach-zsu-valerii-zaluzhnyi-zahynuv>
136. «Німецький Stern спростував фейк про тяжке поранення Буданова», DW, 18.06.2023. URL: <https://www.dw.com/uk/nimecke-vidanna-stern-sprostuvalo-fejk-pro-tazke-poranenna-budanova/a-65952742>
137. «Лавров порівняв Зеленського з Гітлером, бо той "теж мав єврейську кров"», Українська правда, 02.05.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/2/7343451/>
138. «Росія збільшує кількість фейків про "чорну зиму", "економічну кризу" і "програв" України у війні», LB.ua, 29.07.2024. URL: https://lb.ua/society/2024/07/29/626697_rosiya_zbilshuie_kilkist_feykiv_pro.html
139. «Росія використовує депортованих українських дітей для пропаганди — Центр протидії дезінформації», Детектор медіа, 17.04.2022. URL: <https://detector.media/infospace/article/198461/2022-04-17-rosiya-vykorystovuie-deportovanykh-ukrainskykh-ditey-dlya-propagandy-tsentri-protydii-dezinformatsii/>
140. «"Україна — це Росія": в ISW проаналізували заяви Медведєва та назвали страшні цілі РФ», ТСН, 05.03.2024. URL: <https://tsn.ua/politika/ukrayina-ce-rosiya-v-isw-proanalizuvali-zayavi-medvedyeva-ta-nazvali-strashni-cili-rf-2527645.html>
141. «Основні наративи дезінформації, які формують війну та її вплив на кінетичну війну», НаУКМА, без дати. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/11754450-31bb-47dc-8bbf-a6f5541857a1/content>
142. «100 брехливих російських наративів про російсько-українську війну», сайт Сил тероборони ЗСУ, 2023. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/06/100-rosiyskikh-narativiv-pro-viynu.pdf>
143. «Фейк: російські військові не причетні до масових вбивств цивільних у Бучі», Vox Ukraine, 16.04.2022. URL: <https://voxukraine.org/fejk-rosijski-vijskovi-ne-prychetni-do-masovyh-vbyvstv-tsyvilnyh-u-buchi>
144. "New Evidence Shows How Russian Soldiers Executed Men in Bucha", The New York Times, 19.05.2022. URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/world/europe/russia-bucha-ukraine-executions.html>
145. «Росія назвала вбивства у Бучі "провокацією" України та першою скликає Радбез ООН», Суспільне, 04.04.2022. URL: <https://suspilne.media/224873-rosia-pisla-rozgoslu-pro-rizaninu-u-buci-sklikae-radbez-onn/>
146. «"Психологічна спецоперація англійців" — Лукашенко про події у Бучі», Радіо Свобода, 06.04.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-lukashenko-bucha/31799058.html>
147. «Російський фільм "Свідок", у якому цинічно брешуть про Бучу, провалився у прокаті», 24 канал, 23.08.2023. URL: https://kino.24tv.ua/rosiyskiy-film-svidok-yakomu-tsinichno-breshut-pro-buchu-provalivsya_n2377723

148. «Путін дав почесне звання російській бригаді, яка влаштувала звірства в Бучі, за “зразкові дії”», 18.04.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/18/7340483/>
149. «РФ вигадала фейк після “звільнення” Курської області: який зв’язок з трагедією в Бучі», РБК-Україна, 27.04.2025. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/rf-vigadala-feyk-pislya-zviltrennya-kurskoyi-1745750520.html>
150. «Чому TikTok варто заборонити в Україні: як платформа стала каналом російського впливу», Liga.net, 21.04.2025. URL: <https://www.liga.net/ua/society/opinion/chomu-tiktok-varto-zaboronyty-v-ukraini-iak-platforma-stala-kanalom-rosiyskoho-vplyvu>
151. «Батальйон Телега: як “проходить мобілізація” в анонімних телеграм-каналах», IMI, 17.01.2024. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/bataljon-telega-yak-prohodyt-mobilizatsiya-v-anonimnyh-telegram-kanalah-i58538>
152. «В Україні дослідили, як російська дезінформація поширюється через рекламу у фейсбуці», MediaSapiens, 15.10.2024. URL: <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/36446/2024-10-15-v-ukraini-doslidyly-yak-rosiyska-dezinformatsiya-poshyryuietsya-cherez-reklamu-u-feysbutsi/>
153. «Напади на ТЦК та боти. Як TikTok перетворився на головну інформаційну загрозу України», Українська правда, 15.04.2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2025/04/15/7507576/>
154. «Як ru-пропаганда намагається зірвати мобілізацію в Україні», Центр протидії дезінформації, 12.10.2024. URL: <https://cpd.gov.ua/result/yak-ru-propaganda-namagayetsya-zirvaty-mobilizaciyu-v-ukrayini/>
155. «“Занурити в наміста”: ворожі боти розповсюджують фейки про мобілізацію в Дніпрі», Інформатор, 01.04.2025. URL: <https://dp.informator.ua/uk/zanuriti-v-namista-vorozhi-boti-rozpovsyudzhuyut-feyki-pro-mobilizaciyu-v-dnipri>
156. «Фейки разом із ракетами знову летять на Харків», Накипіло, 12.04.2024. URL: <https://nakypilo.ua/teksty/feiky-razom-iz-raketamy-znovu-letiat-na-kharkiv/>
157. «Фейк від роспропу: українці скуповують житло на Харківщині, щоб “законно опинитися в РФ”», Укрінформ, 06.11.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-factcheck/3924061-fejk-vid-rospropu-ukrainci-skupovuut-zitlo-na-harkivshini-sobpotim-zakonno-opinitisa-v-rf.html>
158. «Росіяни поширюють ІПСО про неякісні фортифікації у Запорізькій області — у ЗОБА відреагували», Еспресо, 24.06.2024. URL: <https://espresso.tv/viyna-z-rosiyeyu-rosiyani-poshiryuyut-ipso-pro-neyakisni-fortifikatsii-u-zaporizkiy-oblasti-u-zova-vidreaguvali>
159. «Евакуація керівництва Харківщини: Центр протидії дезінформації попереджає про новий фейк РФ», Главком, 03.06.2024. URL: <https://glavcom.ua/country/society/evakuatsiya-kerivnitstva-kharkivshchini-tsentr-protidiji-dezinformatsiji-poperedzhaje-pro-novij-fejk-rf-1003582.html>
160. «На Харківщині росіяни можуть вести мовлення фейкового радіо “Слобожанське FM”», Детектор медіа, 09.03.2023. URL: <https://detector.media/infospace/article/208740/2023-03-09-na-kharkivshchyni-rosiyany-mozhut-vesti-movlennya-feykovogo-radio-slobozhanske-fm/>
161. «Через удар по телевежі у Харкові та прилеглих населених пунктах немає цифрового ТБ», Укрінформ, 23.04.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3855695-cerez-udar-po-televezi-u-harkovi-ta-prileglih-naselenih-punktah-nemae-cifrovogo-tb.html>

162. «Загарбники поширюють фейк про евакуацію української влади та комунальників з Херсона», Kherson Online, 20.12.2024. URL: <https://khersonline.net/lenta/344618-zagarniki-poshiryuyut-feyk-pro-evakuacyu-ukrayinskoyi-vladi-ta-komunalnikv-z-hersona.html>
163. «“Насильницька” евакуація та іноземні найманці: які фейки поширює ворог на Харківщині», Слобідський край, 16.09.2024. URL: <https://www.slk.kh.ua/spec-proekti/zmina-svidomosti/nasilnicka-evakuacia-ta-inozemni-najmanci-aki-fejki-posirue-vorog-na-harkivsini.html>
164. «Харків: наступ ворожих сил, фейки, ІПСО та маніпуляції навколо влади», Бахмут ІН.УА, 27.05.2024. URL: <https://bahmut.in.ua/harkiv-nastup-vorozhyh-syl-fejky-ipso-ta-manipulyacziyi-navkolo-vlady/>

VI. Як російська дезінформація працює в Європі

Чого Росія хоче досягти в Європі за допомогою дезінформації

У травні 2025 року коротке відео з поїзда до Києва, де президент Франції Еммануель Макрон, канцлер Німеччини Фрідріх Мерц і прем'єр-міністр Великої Британії Кір Стармер сідають за стіл, стало приводом для дезінформаційної кампанії. На одному з кадрів Макрон перед початком спілкування з журналістами прибирає зі столу серветку. Речниця російського міністерства закордонних справ Марія Захарова, а вслід за нею й прокремлівські ресурси стверджували, що це був паке-тик із кокаїном, який вживали європейські лідери. Фейк блискавично поширився не лише в російських медіа, а й в англomовному сегменті соцмереж. Наприклад, його підхопив американський блогер Алекс Джонс, відомий своєю ультраправою платформою Infowars, — і зібрав тридцять мільйонів переглядів. Хоча фактчекери швидко спростували брехню, дезінформація встигла охопити велику аудиторію [165].

На столі перед Еммануелем Макроном — та сама серветка / скриншот відео The Associated Press, джерело — apnews.com

Ця атака на лідерів європейських держав була безпрецедентною й через участь у ній російських високопосадовців, і через свідомий виклик політичному етикету. Вона ознаменувала перехід російських інформаційно-психологічних і дезінформаційних операцій щодо європейських країн на якісно новий рівень.

Численні українські й зарубіжні дослідження, зокрема Національного інституту стратегічних досліджень [166], «Детектора медіа» [167], аналітичного центру The Jamestown Foundation [168], Польського інституту міжнародних справ (PISM) [169] тощо, вказують, що російська дезінформація у європейських країнах працює з темами, які розколюють суспільство, спрямовані на дискредитацію політичних інститутів, поглиблення криз (зокрема міграційної), підтримку крайніх лівих і правих партій, поширення теорій змови. Інтенсивність цих кампаній зростає, зокрема завдяки використанню штучного інтелекту.

Окрема ціль російських пропагандистів на європейському напрямку — послабити підтримку України, аби вона отримувала менше військової, фінансової й політичної допомоги. Але це не єдиний зв'язок з Україною. Кампанії дезінформації в Європі повторюють патерни тих, що проводились і проводяться в Україні. Система наративів створює відчуття внутрішньої кризи, розхитує легітимність урядів, поширює страх і недовіру. Це методи, які використовує Росія.

Ця схожість не випадкова. Багаторічний начальник Генерального штабу російської армії Валерій Герасимов у 2013 році виклав основні принципи гібридної війни у статті «Цінність науки у передбаченні» [170]. Ці ідеї називають «доктриною Герасимова». *«Акцент використовуваних методів протистояння зміщується у бік широкого застосування політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових заходів, що реалізуються із залученням протестного потенціалу населення. Усе це доповнюється військовими заходами прихованого характеру, зокрема реалізацією заходів інформаційного протистояння та діями сил спеціальних операцій»,* — писав він.

Те, що Європа, як Україна раніше, стикається саме з цією російською стратегією, підтверджує поєднання інформаційних атак і численних

диверсійних акцій із російським слідом. Найгучніші з них — пошкодження кабелів у Балтійському морі. *«Росія може бути причетна до сотні підозрілих інцидентів у Європі у 2024 році»*, — казав міністр закордонних справ Чехії Ян Ліпавський [171].

Це значить, що фактично Росія вже веде гібридну війну проти об'єднаної Європи, використовуючи дезінформацію, диверсії і провокації. Але потенціал загрози значно більший. Путін не відмовився ані від ідеї загарбання всієї України, ані від претензій до НАТО, висловлених в ультиматумі в кінці 2021 року. Він зазіхає на колишню сферу впливу СРСР, яка включає Східну і Центральну Європу.

Путін також не прагне припинити війну. Чимало експертів висловлювали думку, що для Росії буде надскладним завданням у разі припинення бойових дій в Україні розвернути свою економіку на мирні рейки й повернути сотні тисяч військових до мирного життя. *«Росія вже давно перейшла на воєнну економіку та продовжує озброюватися. Ми не маємо вірити, що Путін зупиниться біля кордонів України, якщо він зайде так далеко»*, — говорив, виступаючи у Бундестагу, міністр оборони Німеччини Борис Пісторіус. За його словами, Німеччина має бути готовою до війни до 2029 року [172].

Голова Служби зовнішньої розвідки України Олег Іващенко заявив, що після завершення війни проти України Росія буде готова до агресії проти Європи вже за два — чотири роки. *«Це вже не “можливо”, а питання часу і того, хто буде наступний. Польща, країни Балтії, Північна Європа — у зоні ризику»*, — сказав він [173].

Отже, російську дезінформацію в Європі слід розглядати не тільки як спрямовану на досягнення політичних та економічних цілей (наприклад, впливу на результати виборів чи скасування економічних санкцій), а й крізь призму потенційної військової агресії, яка може виявитись як гібридною, так і кінетичною. Український досвід вчить: коли пропагандисти в ефірі кремлівських телеканалів обіцяють дійти до Берліна й Парижа, варто ставитись до цих погроз серйозно і готуватись.

Ключові напрямки російської дезінформації в Європі

Узагальнення досвіду спостережень, досліджень та аналізу російських інформаційних операцій, спрямованих на Європу, дозволяє виділити такі ключові напрямки:

- підриив довіри до демократичних інституцій і політиків;
- розкол суспільства через дразливі теми;
- підриив довіри до обороноздатності Європи та єдності союзів (НАТО, ЄС);
- підтримка крайніх політичних сил;
- підриив підтримки України;
- просування образу неспроможного Заходу;
- просування Росії як сильної альтернативи;
- поширення та інформаційна підтримка теорій змов.

Ці напрямки діють одночасно, часто перетинаються і взаємно підсилюють один одного. Активність роботи на тому чи іншому напрямку залежить від інформаційного тла, внутрішніх криз або подій у міжнародній політиці. Загальна ж мета — руйнувати Європу як політичне, безпекове й ціннісне ціле. Розберімо кожен із цих напрямків із прикладами фейків або інформаційних кампаній.

Підриив довіри до демократичних інституцій і політиків

Цей напрямок спрямований на дискредитацію й делегітимізацію політичного керівництва й демократичних процедур у державах Європейського Союзу. Росія поширює меседжі про корумпованість і некомпетентність європейських лідерів, підрииває довіру до результатів виборів, рішень судів, якісних медіа.

Приклади наративів: лідери держав ЄС наближають занепад своїх країн [174]; Захід занепадає, БРІКС починає визначати новий світовий порядок [175].

Приклад застосування: напередодні президентських виборів у Польщі 2025 року Росія активізувала спецоперацію Doppelganger

(«Двійник»). У межах цієї операції російські спецслужби створюють сайти та сторінки в соціальних мережах, які за наповненням і виглядом імітують реальні західні медіа. Основні меседжі, які використовувала Росія під час виборів у Польщі, зводились до критики підтримки України, закликів до виходу держави з Євросоюзу та дискредитації політики уряду Дональда Туска [176].

Розкол суспільства через дражливі теми

Російська дезінформація цілеспрямовано загострює суперечливі питання, які стосуються міграції, міжрасових відносин, ЛГБТ+, пандемії коронавірусної хвороби, кліматичної політики, історичної пам'яті. Це намагання сформувати уявлення про глибокі розколи в суспільствах. Наративи з цього напрямку особливо інтенсивно поширюються в періоди виборів, протестів або соціальних криз.

Приклади наративів: європейські еліти — проти народу [177]. Росія також інформаційно підтримувала рух «жовтих жилетів» у Франції, ультраправі рухи проти мігрантів у Німеччині, прихильників відокремлення Каталонії від Іспанії тощо [178].

Приклад застосування: під час прайд-подій у 2023 році в Європі спостерігався сплеск дезінформації, що походила з Росії. Наприклад, неправдиві повідомлення про створення «ЛГБТ-підрозділів» у польській армії. Також поширювалися твердження, що ЛГБТК-спільнота становить загрозу для суспільства [179].

Підрив довіри до обороноздатності Європи та єдності союзів (НАТО, ЄС)

Наративи цього напрямку зображують НАТО як агресивну або навпаки — слабку структуру, а ЄС — як неефективний союз, що нібито розпадається. Окрему увагу Росія приділяє стимулюванню скептичного ставлення до допомоги Україні, підриву довіри до колективної безпеки й посиленню ізоляціоністських настроїв.

Приклади наративів: ЄС є головною причиною всіх проблем [180]; ЄС / НАТО / Захід слабкі й розпадуться [181].

Приклад застосування: навесні 2025 року міністерство оборони Румунії повідомило про дезінформаційну кампанію в тіктоку, де поширювались фейкові «докази» рішення, нібито прийнятого керівництвом румунської держави, відправити війська до України. У відомстві казали, що ці спекуляції не мали реальних підстав і являли собою спроби посяяти страх [182].

Підтримка радикальних політичних сил

Росія послідовно підтримує ультраліві та ультраправі партії і рухи, які виступають проти основоположних принципів Євросоюзу й НАТО. Росія часто не формує окремих меседжів, а скеровує ресурси на підтримку цих сил на виборах, використовуючи локальні наративи. Хоча в цілому вектор залишається сталим: посилення ненависті до мігрантів і ксенофобії, ненависті до США і євроскептицизму, а також антиукраїнських настроїв.

Приклади наративів: узурпація влади європейськими елітами [183]; Росія — глобальна держава зі своєю сферою впливу, до якої має належати Україна [184].

Приклад застосування: російська дезінформаційна машина запозвлялася вплинути на громадську думку в Німеччині напередодні виборів до Європейського парламенту у 2024 році. Ці кампанії поширювали дискредитаційні наративи про інститути ЄС і традиційні політичні партії, одночасно підтримували ультраправі та ультраліві політичні сили. Для цього використовували як державні медіаресурси, так і приховану рекламу в соцмережах, зокрема на платформах Meta [185].

Підрив підтримки України

Росія створює образ України як корумпованої, невдячної або радикальної, «фашистської» держави. Війну, що точиться на території України, змальовують як далеку, безперспективну й небезпечну для європейців. Кампанії мають спровокувати «втому від війни», страх перед її ескалацією, невдоволення санкціями й військовою допомогою, та в підсумку знизити рівень політичної, військової та гуманітарної підтримки України.

Приклади наративів: втома від війни [184]; українці вбивають цивільних і скоюють воєнні злочини [167].

Приклад застосування: 9 жовтня 2023 року в соцмережах поширили відео, де нібито показано передачу західної зброї палестинському руху ХАМАС, ініційовану українцями. Фактчекери встановили, що відео змонтоване. Інститут вивчення війни заявляв, що Кремль використовує атаку ХАМАС на Ізраїль для інформаційних операцій, щоб послабити підтримку України, зокрема поширюючи фейки про «чорний ринок збуту зброї» [186].

Просування образу неспроможного Заходу

Цей напрямок формує уявлення про Європу як слабку, хаотичну, морально деградовану цивілізацію, яка втратила зв'язок із реальністю. Росія навіть європейцям уявлення про занепад економіки, демографічну кризу, втрату культурної ідентичності. Все це порівнюють з образом «стабільної» Росії. Мета — підірвати віру у здатність Заходу розвиватися, позбавити бачення перспективи європейського проєкту.

Приклади наративів: інфляція та енергетична криза спричинені хибною політикою Європи [167].

Приклад застосування: Іспанія звинуватила Росію в дезінформаційній атаці під час урагану Дана у 2022 році. Спецслужби прямо звинувачують Москву в поширенні «містифікацій і фейкових новин» під час катастрофи, в якій загинули щонайменше 222 людини. *«Прокремлівські діячі зосередилися на формуванні суспільної недовіри до державних інститутів, делегітимізації підтримки України під приводом реальної необхідності допомоги районам, постраждалим від урагану Дана, та на створенні образу країни, що потопає в хаосі»,* — йдеться в доповіді [187].

Просування Росії як сильної альтернативи

Цей напрямок створює образ Росії як держави, що є носійкою традиційних цінностей, відновлює міжнародну справедливість і просуває багатополарний світ. Росію змальовують як силу, здатну кинути виклик Заходу й очолити новий світовий порядок разом із Китаєм, Іраном

і державами так званого Глобального Півдня. Це спроба не лише легітимізувати агресивну зовнішню політику Росії, а й здобути прихильність євроскептиків.

Приклади наративів: країни третього світу обирають Росію, а не Захід [167]; санкції більше шкодять Заходу, а не Росії [167].

Приклад застосування: російська дезінформація змальовує БРІКС як новий глобальний центр сили — ООН 2.0, у якій немає Заходу, а Росія відіграє провідну роль [188].

Поширення й інформаційна підтримка теорій змови

Росія використовує і множить конспірологічні теорії про COVID-19, біолабораторії, глобальні змови, «глибинну державу» чи залежність впливових медіа, які нібито просувають нав'язаний їм порядок денний. Такий контент не лише дестабілізує інформаційний простір, а й привертає увагу специфічних людей, схильних до недовіри, протестних або антиелітарних настроїв. Цей напрямок також є способом маскування інших дезінформаційних меседжів через «альтернативні» джерела.

Приклади наративів: в Україні працюють лабораторії, які розробляють біологічну зброю [167]; західні медіа брешуть [167].

Приклад застосування: російські пропагандисти поширювали новину про смерть Папи Римського Франциска зі згадками «Пророцтва про пап». Це список із 112 коротких латинських фраз, які нібито описують усіх пап від Целестина II (1143 рік) до останнього понтифіка, який має правити перед кінцем світу. Деякі інтерпретації стверджують, що цей останній — саме Франциск. Так зване пророцтво, ймовірно, є підробкою 16 століття, створеною з політичною метою [189].

Ці приклади демонструють масштабність і системність дезінформаційних кампаній на різні теми. Російська дезінформаційна машина поширює тисячі фейків і сотні меседжів щомісяця в багатьох європейських країнах [190]. Це повноцінна інформаційна війна, частина гібридної війни Росії проти Заходу.

Вісім ключових напрямків російської дезінформації задають певну рамку сприйняття, яка допомагає зрозуміти логіку дезінформаційних атак і побачити кожен окремий епізод як частину великої системи. Маючи цю рамку, ми можемо відповісти на питання, навіщо Росія поширила фейк про кокаїн, який європейські лідери нібито вживали під час візиту до Києва.

Цей епізод працює одночасно в кількох напрямках. Передусім підриває довіру до демократичних лідерів та інституцій через дискредитацію політичних лідерів із натяком на неетичну й незаконну поведінку. Він розколює суспільства, апелюючи до табу, культурних кодів і морального осуду. Підживлює конспірологічні теорії на кшталт «еліт, які вживають наркотики». Опосередковано це також підтримка радикальних політичних сил як альтернативи «скомпрометованим» лідерам при владі. І нарешті — підлив підтримки України: візит до Києва, який насправді був потужним політичним жестом, дискредитується. Це грає на руку Росії в контексті війни й переговорів.

Для повного розуміння принципів роботи російської дезінформації проти Європи треба знати її цільові аудиторії у європейських країнах.

На кого спрямована російська дезінформація в Європі

«Росія становить загрозу. Це розуміння, безумовно, дуже сильне на північному сході Європи, і поступово слабшає в міру руху на південний захід. Я не хочу сказати, що Іспанія чи Італія зовсім не відчують загрози. Але неминуче існує географічна різниця між північним сходом і південним заходом», — каже директорка італійського Інституту міжнародних справ Наталі Точчі [191].

Та географічні відмінності не єдині, якщо йдеться про сприйняття європейцями Росії загалом і російської дезінформації зокрема. В кожній країні є соціальні групи, які в силу психологічних особливостей або статусу більше чи менше піддаються інформаційним впливам.

А політична ситуація і традиції, які мають локальні відмінності, можуть мати вирішальне значення. Міфи щодо історичної ролі Росії та СРСР, а також ілюзії щодо «великої російської культури», укорінені в деяких країнах Європи, сприяють поширенню фейків і тривалим інформаційно-психологічним операціям.

Розгляньмо три типології, які допоможуть систематизувати цільові аудиторії російської дезінформації в Європі.

Географічна типологія

Східна Європа. Характерне сприйняття Росії як безпосередньої загрози й менша вразливість до російських наративів. Інформаційна активність Росії часто спрямована на підриг довіри до союзів і єдності Заходу.

Західна Європа. Тема Росії є менш емоційно забарвленою, а суспільні настрої — більш плюралістичними. Це створює простір для проникнення «альтернативних» інтерпретацій війни, в тому числі з відтінком «нейтралітету».

Південна Європа. Відчуття віддаленості від війни сприяє меншій чутливості до загроз із боку Росії. Проросійські наративи часто заходять через канали, пов'язані з пацифістськими, антиамериканськими або антиелітарними групами.

Північна Європа. Переважає раціонально-критичне ставлення до Росії, але водночас є вразливість до інформаційних операцій, що грають на темах безпеки або біженців.

Центральна та Південно-Східна Європа (Балкани). Тут більше симпатизують Росії й толерантніше ставляться до проросійської риторики в силу історичних, політичних і релігійних чинників.

Політико-ідеологічна типологія

Крайні праві. Просувають наративи про «захист традиційних цінностей», «загрозу мігрантів» і «занепад Європи», які Росія радо підхоплює. Їхня риторика часто збігається з російськими меседжами про «загниваючий Захід».

Крайні ліві. Антиімперіалізм, антиамериканізм, пацифізм і ностальгія за соціалістичними моделями роблять цю групу відкритою до меседжів про «провокації НАТО», «втрату суверенітету» та «подвійні стандарти Заходу».

Євроскептики. Сприймають Євросоюз як слабку чи нав'язану згори структуру, яка «не представляє реальних інтересів громадян». Російські меседжі, спрямовані на підриг довіри до європейських інституцій, часто знаходять у них відгук.

Пацифісти. Негативне ставлення до війни як такої в них часто виливається у вимогу припинити військову допомогу Україні, що переростає в риторику «треба домовлятися з Росією». Росія використовує цю риторику як інструмент послаблення солідарності з Україною.

Системні критики. Це групи, які мають стійку недовіру до влади, інституцій, політичного мейнстріму. Російські наративи підсилюють їхню переконаність у «неспроможності Європи» або «корумпованості еліт».

Медійно-психологічна типологія

Конспірологи. Люди, схильні до теорій змови, швидко підхоплюють меседжі про «біолабораторії», «масонів» чи «таємний світовий уряд у Вашингтоні». Ця аудиторія охоче приймає будь-який альтернативний наратив, який суперечить офіційному.

Люди з низьким рівнем медіаграмотності. Вони не мають навичок критичного аналізу джерел, легко поширюють фейки, не перевіряючи їх. Особливо це стосується літніх і наймолодших.

Шукачі «альтернативної інформації». Люди, які свідомо уникають мейнстримних медіа й орієнтуються на «незалежні канали» або блогерів, яких вважають «голосом правди». Вони стають ціллю для проросійських інфлюенсерів або каналів, що маскуються під «незалежну аналітику».

Активні користувачі соцмереж. Люди, які споживають короткі відео, меми, емоційні реакції, часто не розрізняють джерело й контекст. Російська дезінформація використовує цю групу для розкручування простих, вірусних меседжів.

Є країни, де російська дезінформація працює інтенсивніше. Це зумовлено геополітичним значенням (Німеччина — ключова держава ЄС і НАТО), історичними зв'язками з Росією (Балкани), високою активністю радикальних політичних сил або антисистемних рухів (Франція, Італія). Важить також наявність у країні значної російської (російськомовної) діаспори, економічні зв'язки з Росією, майно та бізнес російських олігархів і політиків тощо. Подекуди проросійські меседжі доносять до локальних груп, зокрема з використанням мов національних меншин. Кремль прагне використати будь-яку вразливість. Це ще раз демонструє системність інформаційної війни проти Заходу.

Типологія європейських аудиторій дозволяє окреслити ключові точки інформаційного тиску. У поєднанні з основними напрямками дезінформації це допомагає краще зрозуміти логіку таргетування. Це найзручніше показати у формі візуальної матриці, де:

Таблиця 3. Фокуси дезінформації за основною типологією

- — основний фокус дезінформації,
- — побічний фокус дезінформації.

	Підірв довіри до інституцій	Розкол суспільства	Підірв обороноздатності	Підтримка крайніх політсил	Підірв підтримки України	Неспроможний Захід	Росія як альтернатива	Теорії змови
Географічна типологія								
Східна Європа	●	○	●	●	●	○	○	○
Західна Європа	●	●	○	●	●	●	○	○
Південна Європа	●	○	○	●	○	●	○	○
Північна Європа	○	○	●	○	○	○	○	○

Центральна та Південно-Східна Європа (Балкани)	○	○	○	●	●	●	●	○
Політико-ідеологічна типологія								
Крайні праві	●	●	○	●	●	●	○	●
Крайні ліві	●	●	●	●	●	●	●	●
Євроскептики	●	○	●	○	●	●	●	○
Пацифісти	○	○	●	○	●	○	●	○
Системні критики	●	○	○	○	●	●	○	●
Медійно-психологічна типологія								
Конспірологи	●	○	●	●	●	○	○	●
Низька медіаграмотність	○	●	●	●	●	○	●	●
Шукачі «альтернативної інформації»	●	○	●	○	●	●	●	●
Активні користувачі соцмереж	○	●	○	●	●	●	●	○

Ця матриця не є догмою або вичерпною схемою; це радше аналітичний інструмент, що допомагає орієнтуватися у складній і динамічній картині дезінформаційних впливів. Вона пропонує робочу модель для розуміння, які напрямки дезінформації домінують у різних регіонах, серед певних соціальних чи ідеологічних груп.

Основні фокуси (●) визначені за ознакою регулярності, системності і стратегічної ваги тематики для російської пропаганди щодо конкретної групи чи регіону. Побічні фокуси (○) позначають другорядну, але помітну присутність наративів. Важливо: ● у таблиці означає саме пріоритетність тематики для російської дезінформації, а не вразливість аудиторії чи ефективність впливу на неї. Тож матриця відображає не лише вразливість певної групи, а й те, наскільки інтенсивно Кремль намагається діяти на неї. Такий підхід дозволяє структуровано аналізувати дезінформаційні кампанії. Ми пропонуємо фахівцям

із дезінформації використовувати цю матрицю як гнучкий інструмент, який можна адаптувати, уточнювати або розширювати відповідно до практичних потреб. Вона допоможе впорядковувати хаотичний потік фейків та ухвалювати рішення щодо форматів і пріоритетів протидії.

Як змінюється російська дезінформація в Європі

Розгляньмо кілька показових випадків російського інформаційного впливу в Європі, які не тільки демонструють розмаїття форм і механізмів — від технологічно складних багатомовних спецоперацій до маніпуляцій у межах окремих виборчих кампаній, — а й окреслюють основні напрямки змін. Йдеться про поєднання класичних інформаційних впливів із кіберопераціями, використання штучного інтелекту, удари по ключових інституціях із метою руйнування довіри до них, а також опанування нових популярних платформ, зокрема тіктоку. Ці приклади дозволяють побачити, як дезінформація з окремих «вкидів» перетворюється на комплексний інструмент впливу.

Кампанія Doppelganger діє щонайменше з 2022 року й охоплює десятки країн, зокрема Францію, Німеччину, Італію, Польщу та США. Її мета — підірвати підтримку України в суспільствах цих країн, дискредитувати західні уряди й інститути. Для цього росіяни створюють сайти — клони найвпливовіших медіа, на яких публікують фейкові матеріали. Далі контент масово розганяється через мережі ботів і таргетовану рекламу в соцмережах, що дозволяє масштабувати кампанії [192].

Операція «Матрьошка» спрямована проти самого інституту перевірки фактів. Алгоритм дії побудований як пастка: фейки навмисно подають на перевірку, аби створити ситуацію, в якій будь-яка реакція працює на ініціаторів атаки. Ігнорування інтерпретується як ознака цензури, реагування — як доказ того, що фейк є сенс обговорювати. У такий спосіб підривають довіру до перевірки фактів як об'єктивного інструменту [193].

Мережа Portal Combat об'єднує близько двохсот сайтів, що імітують локальні медіа. Насправді вони є синхронізованою системою поширення дезінформації, орієнтованою на країни Європи та Глобального Півдня. Контент публікується п'ятнадцятьма мовами, значну частину створено за допомогою генеративного штучного інтелекту. Матеріали адаптовані до локального контексту, але у всіх випадках відтворюють основні російські наративи: від делегітимізації українського спротиву до звинувачень Заходу в розпалюванні війни [194].

Ці приклади засвідчують нову якість російської дезінформації: технологічну складність, адаптивність, здатність точно працювати з різними аудиторіями. Дезінформація дедалі більше виходить за межі лише медійного явища і стає елементом ширших гібридних стратегій.

Варто згадати й вибори в Румунії 2025 року, про які вже йшлося вище: кампанія супроводжувалася хвилею дезінформації, значна частина якої поширювалася саме через тікток — платформу, яка дедалі частіше використовується для політичного впливу, особливо серед молоді. Кандидати в президенти, які представляли крайні праві сили, раніше практично невідомі широкому загалу, несподівано стали впізнаваними і здобули підтримку, зокрема завдяки агресивному просуванню в соціальних мережах. Популяризації сприяли російські фабрики контенту й ботоферми.

Доля держави вирішувалась у другому турі виборів, де зрештою перемогу все ж здобув проєвропейський політик. Значною мірою це вдалося завдяки мобілізації виборців із вищим рівнем медіаграмотності та критичного мислення [195].

Втім немає сумнівів, що Росія й надалі намагатиметься впливати на політичний процес різних європейських держав, у тому числі застосовуватиме дезінформацію та інші інструменти для просування вигідних їй кандидатів на виборах. Тож вкрай важливо розробляти і вміти застосовувати дієві методи протидії російським інформаційним впливам.

Список джерел

165. «Фейк. Президент Франції Макрон перед камерами забув прибрати пакетик з наркотиками», Gwara Media, 12.05.2025. URL: <https://gwaramedia.com/fejk-prezident-franczi%D1%97-makron-pered-kamerami-shovav-paketik-z-bilim-poroshkom/>
166. «Російські дезінформаційні кампанії в Європі», НІСД, 15.07.2024. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/rosiyski-dezinformatsiyini-kampaniyi-v-evropi>
167. «330 відтінків російської дезінформації: досліджуємо інформаційний простір Східної Європи», Детектор медіа, 30.12.2022. URL: https://detector.media/propahanda_vplyvy/article/206535/2022-12-30-330-vidtinkiv-rosiyskoi-dezinformatsii-doslidzhuemo-informatsiynyy-prostir-skhidnoi-ievropy/
168. «Russian Disinformation Targets the European Union», Jamestown Foundation, 02.10.2024. URL: <https://jamestown.org/program/russian-disinformation-targets-the-european-union/>
169. «Breaking Down Russian and Chinese Disinformation and Propaganda About the War in Ukraine», PISM, 17.01.2023. URL: <https://www.pism.pl/publications/breaking-down-russian-and-chinese-disinformation-and-propaganda-about-the-war-in-ukraine>
170. «Терор як покликання: як з 2014 втілювалася доктрина Герасимова», Справді, 28.07.2022. URL: <https://spravdi.gov.ua/teror-yak-poklykannya-yak-z-2014-vtilyuvalasya-doktryna-gerasymova/>
171. «Ліпавський: Росія може бути причетна до сотні диверсій у Європі», Радіо Свобода, 04.12.2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-lipavskiy-rosija-dyversiji-v-evropi/33227028.html>
172. «Pistorius' klare Ansage: „Wir müssen bis 2029 kriegsfähig sein“ - und nennt 3 Punkte», Focus, 05.06.2024. URL: https://www.focus.de/politik/deutschland/bundestag-imm-liveticker-bundestag-im-liveticker_id_260007662.html
173. «Олег Іващенко, голова Служби зовнішньої розвідки України. Після завершення війни за 2–4 роки Росія буде технічно готова до нової агресії — проти Європи», Укрінформ, 26.05.2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3996575-oleg-ivashenko-golova-sluzbi-zovnisnoi-rozvidki-ukraini.html>
174. «Як російська пропаганда розпалює в ЄС внутрішні конфлікти: ключові наративи за місяць», Еспресо, 04.12.2024. URL: <https://espresso.tv/svit-yak-rosiyska-propaganda-rozpalyue-v-es-vnutrishni-konflikti-klyuchovi-narativi-za-misyats>
175. «Які антиукраїнські наративи просуvalа російська пропаганда в Європі в листопаді», Еспресо, 28.11.2024. URL: <https://espresso.tv/svit-yaki-antiukrainski-narativi-prosuvala-rosiyska-propaganda-v-evropi-v-listopadi>
176. «Росія активізувала спецоперацію Doppelganger на тлі виборів у Польщі», MediaSapiens, 18.05.2025. URL: <https://ms.detector.media/internet/post/37954/2025-05-18-rosiya-aktyvizovala-spetsoperatsiyu-doppelganger-na-tli-vyboriv-u-polshchi/>
177. «Ключові наративи прокремлівської дезінформації», EUvsDisinfo, 20.09.2022. URL: <https://euvsdisinfo.eu/ua/ключові-наративи-прокремлівської-де-7/>
178. «Французький політолог назвав три пропагандистські наративи Кремля у Європі», Укрінформ, 26.10.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-antifake/3339482-francuzkij-politolog-nazvav-tri-propagandistski-narativi-kremla-u-evropi.html>

179. "Surge in anti-LGBTQ disinformation targets Pride in Europe", France 24, 23.06.2023. URL: <https://www.france24.com/en/live-news/20230623-surge-in-anti-lgbtq-disinformation-targets-pride-in-europe-1>
180. «Як змінювалися наративи кремлівської пропаганди у Європі та про що вона розповідає тепер?», Укрінформ, 03.01.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3645782-ak-zminuvalisa-narativi-kremlivskoi-propagandi-u-evropi-ta-pro-so-vona-rozpovidae-teper.html>
181. «Які наративи російської пропаганди поширені у країнах-сусідах України», Справді, 25.05.2023. URL: <https://spravdi.gov.ua/yaki-naratyvy-rosijskoyi-propagandy-poshyreni-u-krayinah-susidah-ukrayiny/>
182. «У TikTok розганяють дезінформацію щодо відправлення румунських військ до України», RFI, 23.05.2025. URL: <https://www.rfi.fr/uk/європа/20250523-y-tiktok-rozganlyayut-dezinformatsiyu-shodo-vidpravlennya-rumunskykh-viysk-do-ukrayini>
183. «Вибори в Румунії: як Росія намагалася вплинути на вибір», Справді, 20.05.2025. URL: <https://spravdi.gov.ua/vybory-v-rumuniyi-yak-rosiya-namagalasya-vplynuty-na-vybir/>
184. «Як кремлівські наративи беруть участь в європейських виборах. Дослідження», Еспресо, 30.09.2023. URL: <https://espresso.tv/yak-kremlivski-narativi-berut-uchast-v-evropeyskikh-viborakh-doslidzhennya>
185. "Pro-Kremlin Campaigns Intensify in Germany Ahead of European Elections", ISD Global, 07.06.2024. URL: https://www.isdglobal.org/digital_dispatches/pro-kremlin-campaigns-intensify-in-germany-ahead-of-european-elections/
186. «Фейк. Україна продає зброю ХАМАСу», Детектор медіа, 09.10.2023. URL: <https://disinfo.detector.media/post/ukraina-prodaie-zbroiu-khamasu>
187. "El informe de Seguridad Nacional atribuye a Rusia campañas desestabilizadoras de desinformación por la dana", El País, 22.05.2025. URL: <https://elpais.com/espana/2025-05-22/el-informe-de-seguridad-nacional-atribuye-a-rusia-campanas-de-desinformacion-por-la-dana.html>
188. «Меседж. Без долара та майже з Путіним: як російський агітпроп висвітлював саміт БРІКС», Детектор медіа, 25.08.2023. URL: <https://disinfo.detector.media/post/bez-dolara-ta-maizhe-z-putinyim-iak-rosiyskiy-ahitprop-vysvitliuvav-samit-briks>
189. «Конспірологічні теорії. Як конспірологи пояснюють події в Україні і світі: "Пророцтво про Папу"», Детектор медіа, 22.04.2025. URL: <https://disinfo.detector.media/post/yak-konspirolohy-poyasnuyut-podii-v-ukraini-i-sviti-prorotstvo-pro-pap>
190. «У медіа шести країн ЄС виявлено понад 8 тисяч кейсів російської пропаганди — VoxCheck», Суспільне, 06.11.2023. URL: <https://suspilne.media/611143-u-media-sesti-krain-es-viavleno-ponad-8-tisac-kejsiv-rosijskoi>
191. «Стратегічне пробудження Європи: якими є чотири ключові виклики», Liga.net, 13.05.2025. URL: <https://www.liga.net/ua/politics/opinion/strategichne-probudzhennia-yevropy-iyakymy-ie-4-kluchovi-vyklyky>
192. "Doppelganger (disinformation campaign)", Wikipedia, без дати. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Doppelganger_%28disinformation_campaign%29
193. «СМИ: Молдова стала объектом кампании сети РФ "Матрёшка"», Deutsche Welle, 19.04.2025. URL: <https://www.dw.com/ru/smi-set-rf-matreska-vpervye-zapustila-kampaniu-dezinformacii-protiv-moldovy/a-72287144>

194. «У Франції викрили спецоперацію Росії “Портал Комбат” з поширення пропаганди про війну в Україні», Детектор медіа, 12.02.2024. URL: <https://detector.media/infospace/article/222864/2024-02-12-u-frantsii-vykryly-spetsoperatsiyu-rosii-portal-kombat-z-poshyrennya-propagandy-pro-vynu-v-ukraini/>
195. «Що змінило хід виборів у Румунії і який урок з них має винести Україна», Ліга.net, 19.05.2025. URL: <https://www.liga.net/ua/world/opinion/shcho-zminylo-khid-vyboriv-u-rumunii-i-iakyy-urok-z-nykh-maie-vynesty-ukraina>

VII. Як Україна протистоїть російській дезінформації

Російська збройна агресія проти України триває понад одинадцять років. За цей час ми мали змогу простежити, як змінювалась і масштабувалась російська дезінформація, і водночас як поступово формувалась українська відповідь на неї: від перших рішень державної влади і появи фактчекінгових ініціатив, таких як StopFake і телевізійна програма «Антизомбі», до розгортання розгалуженої мережі протидії ворожому інформаційному впливу.

Жодна з ланок — державна, громадська чи медійна — не могла й не може самотужки забезпечити повноцінний спротив намаганням Росії взяти під контроль український інформаційний простір в умовах спочатку гібридної, а згодом повномасштабної агресії. Лише їхня спільна дія здатна забезпечити сталий і дієвий захист. Така синергія дозволяє вибудувати багаторівневу динамічну систему, розподілені зони відповідальності, але водночас зберегти гнучкість і координацію.

Перед борцями проти російської дезінформації в Україні постає чимало викликів.

Основні виклики у протистоянні російській дезінформації

Тривалість і системність російської інформаційної агресії. Скоординовані дії Росії проти України, що можуть тривати роками, вимагають сталих і послідовних заходів протидії.

Вразливість інформаційного простору до інфільтрації та залежність від міжнародних платформ. Український національний інфопростір неможливо ізолювати, й значна частина комунікації

і споживання контенту відбувається на майданчиках, на які Україна не має жодного впливу. Ці проблеми вимагають постійного моніторингу, ефективних інструментів реагування, широких інформаційних кампаній і системного виявлення ворожих інформаційних операцій.

Масштабність і швидкість поширення фейків. Аби нейтралізувати їх, потрібно діяти оперативно і злагоджено на всіх рівнях; потрібна також стала дієва інфраструктура, здатна виявляти і спростовувати неправдиві повідомлення.

Гібридний характер загроз. Вимагає інтегрованого підходу, що поєднує інформаційну, політичну й військову складові, а також врахування стратегічних цілей Росії в інфопросторі.

Еволюція форм і каналів дезінформації. Постійна поява нових форматів, розвиток платформ і технологій, зокрема із застосуванням штучного інтелекту, ускладнює ідентифікацію і протидію дезінформації, вимагаючи адаптивних підходів та оновлення інструментів.

Вразливість цільових аудиторій. Потрібні таргетовані комунікаційні стратегії, що враховують соціальні, вікові, культурні й психологічні особливості різних груп і спрямовані на підвищення їхньої стійкості до маніпуляцій.

Психоемоційні виклики. Суспільство втомлене роками війни і кризи, а Росія використовує будь-які засоби, не маючи обмежень у застосуванні брехні як політичного інструменту.

Юридичні, етичні й політичні виклики. Захист від дезінформації доводиться балансувати з дотриманням громадянських прав і свобод, а для ухвалення і впровадження дієвих рішень необхідна політична воля.

Всі ці виклики поєднуються в одній проблемі: Росія використовує соціальні мережі, щоби просувати свої наративи й поширювати фейки. Вдале блокування в Україні доступу до російських соціальних мереж та інших онлайн-сервісів суттєво зменшило інструментарій інформаційного впливу Кремля [196]. Інша частина проблеми потребує окремого стратегічного розв'язання: це телеграм і тікток, які залишаються ключовими каналами поширення дезінформації, перебувають під впливом Росії та Китаю відповідно, а їхня адміністрація відмовляється

від співпраці або обмежується суто формальними жестами у протидії шкідливому контенту [197].

Причиною блокування російських інтернет-сервісів був не лише їхній вплив на громадську думку в Україні, а й питання кібербезпеки та захисту даних. Адже 2014 року в Росії набув чинності так званий анти-терористичний пакет поправок до законів, що дозволяє спецслужбам отримувати доступ до даних користувачів російських інтернет-ресурсів без рішення суду [198]. 2016 року російський парламент ухвалив «пакет Ярової» — законодавчі зміни, які розширили можливості стеження, зокрема зобов'язали інтернет-провайдерів зберігати не лише технічну інформацію, а й вміст листування користувачів [199]. У ті часи російськими соціальними мережами, месенджерами й поштовими ресурсами користувались мільйони українців, зокрема військово-службовці. До того ж, під контролем російських спецслужб були не тільки соціальні платформи, а й популярні тоді в Україні російські бухгалтерські та антивірусні продукти, використання яких (зокрема в державному секторі) створювало можливості несанкціонованого доступу до інформації, хакерських атак і диверсій [200].

У травні 2017 року за рішенням Ради національної безпеки і оборони, введеним у дію указом Президента, інтернет-провайдерам заборонили надавати доступ до російських соціальних мереж «ВКонтакте» та «Однокласники», пошуковика та інших продуктів компанії «Яндекс», поштового сервісу Mail.ru, сайтів антивірусних компаній «Лабораторії Касперського» і Dr.Web, дистриб'ютора 1С, а також ключових російських телеканалів та онлайн-медіа. У 2020 році санкції продовжили [201]. З початком повномасштабної війни блокування розширили на практично всю доменну зону .ru.

До середини червня 2017 року, за даними SimilarWeb, аудиторія російських соцмереж та сервісів в Україні впала в середньому на 60 %. Водночас помітно зросла українська аудиторія фейсбуку [202]. Критики блокування прогнозували, що значна частина аудиторії російських сервісів далі користуватиметься ними за допомогою сервісів VPN. Справді, одразу після заборони відбувся сплеск інтересу українських

користувачів до VPN, але вже за три тижні інтенсивність використання цих сервісів для доступу до російських сайтів знизилась. Вже в червні 2017 року в п'ятірці найпопулярніших сайтів вперше за історію досліджень не було жодного російського. Компанії «Яндекс» і Mail.ru закрили офіси в Україні [204].

Забороні російських онлайн-сервісів (а до того — телеканалів) сприяли не лише висновки й попередження українських спецслужб, а й активна позиція медійної та експертної спільнот. Фактчекінгові ініціативи та просвітницькі матеріали, які викривали російські інформаційні впливи й наголошували на небезпеці тотального використання російських сервісів, додали діям влади легітимності в очах суспільства [205].

Проте тогочасна протидія російським інформаційним впливам обмежувалась переважно інструментарієм мирного часу. Посилення воєнної загрози і зростання обсягу російської пропаганди, спрямованої проти України, у 2020–2022 роках змусило багатьох діячів фронту боротьби проти дезінформації переглянути свої підходи. Поширені ідеалістичні уявлення, що російську дезінформацію можна перемогти самим лише поширенням правди за повної відсутності обмежень, розвіялись. І хоча дискусії про необхідність тих чи інших обмежень і заборон тривали й тривають надалі, більшість діячів погоджується, що рішуча протидія ворожим інформаційним атакам і нейтралізація російських інструментів впливу — виправдані. Іноземні партнери України, які почасти насторожено ставились до рішень 2015–2017 років, зараз підтримують Україну в її боротьбі проти російської дезінформації.

На середину 2025 року мережа протидії російській дезінформації в Україні в цілому сформована. Вона залишається динамічною й адаптивною, а коло її дієвців — державних і військових структур, спеціальних служб, громадських організацій, медіа тощо — розширюється. За роки протидії російським інформаційним впливам Україна набула унікального досвіду й компетенцій, хоча й заплатила за це високу ціну.

Дискусія про загрози, які несуть телеграм і тіток, ведеться вже в іншому ключі. Небезпека поширення дезінформації на цих платформах очевидна, але заблокувати їх повністю в Україні складно. Ці сервіси не належать безпосередньо російським компаніям. До того ж вони є ключовими інструментами спілкування і споживання новин для великої частини українців. Проте досвід і налагоджені вертикальні й горизонтальні зв'язки між різними дієвцями в цій сфері дозволяють ефективно використовувати інші інструменти: оперативні й масові спростування, перевірку фактів, попередження і зрив російських інформаційних операцій. Ефективна протидія інформаційним загрозам можлива лише тоді, коли держава й громадянське суспільство працюють разом, доповнюючи одне одного. Саме в цій синергії — запорука стійкості і здатності чинити спротив дезінформації в будь-якій формі.

Ключові дієвці протидії дезінформації в Україні

Державні структури

У час війни державні структури є першочерговими мішенями інформаційних атак, адже Росія прагне посіяти хаос і знищити суб'єктність України. Тому з проблемою дезінформації та необхідністю її протидіяти стикаються державні органи всіх рівнів і профілів. Для будь-якого органу влади стійкість до дезінформації — це питання не лише інформаційної гігієни, а й національної безпеки.

Органи влади і структури, які відіграють ключову роль у виявленні, попередженні та нейтралізації дезінформаційних атак, координуючи системну відповідь держави:

- **Рада національної безпеки і оборони України** — стратегічне планування та координація політики інформаційної безпеки
- **Служба безпеки України** — виявлення та нейтралізація інформаційних загроз, інформаційно-психологічних спецоперацій, ботоферм
- **Головне управління розвідки Міністерства оборони України** — аналіз розвідданих, у тому числі про інформаційні операції Росії, протидія психологічним спецопераціям
- **Міністерство оборони та Генеральний штаб Збройних сил України** — комунікація в умовах війни, спростування фейків
- **Міністерство цифрової трансформації** — впровадження технологічних рішень для виявлення та блокування дезінформації, посилення цифрової безпеки
- **Міністерство закордонних справ** — дипломатія, боротьба з фейками про Україну за кордоном
- **Національна рада з питань телебачення і радіомовлення** — моніторинг телерадіомовлення, обмеження роботи медіа, які поширюють дезінформацію і російські впливи

Спеціалізовані структури

Спеціалізовані структури, завдання яких — протидіяти дезінформації: створення таких структур стало окремою історією успіху в українській протидії російським інформаційним впливам. Ці структури стали центрами тяжіння, точками координації зусиль державних органів. Вони забезпечують системний аналіз і проактивну реакцію на інформаційні загрози. Саме через їхню роботу формується новий підхід до інформаційної безпеки як стратегічної державної політики, що поєднує оперативність та взаємодію різних дієвців.

- **Центр протидії дезінформації (ЦПД) при РНБО** — моніторинг, спростування фейків, інформаційні роз'яснення: cpd.gov.ua

- **Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки (СтратКом)** — стратегічні меседжі, деконструкція наративів, кризові комунікації: spravdi.gov.ua

Центр протидії дезінформації (ЦПД) при РНБО став ключовим координатором у боротьбі з російськими інформаційними впливами на національному рівні. ЦПД проводить цілодобовий моніторинг інформаційного простору, виявляє і спростовує фейки, оперативно роз'яснює офіційну позицію держави. Він також бере участь у формуванні політики у сфері інформаційної безпеки та пропонує стратегічні рішення для протидії інформаційним загрозам.

Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки (СтратКом) при Міністерстві культури та інформаційної політики (з вересня 2024 року — Міністерстві культури та стратегічних комунікацій) зосереджений на виявленні й деконструкції ворожих наративів, формуванні державних меседжів у відповідь на інформаційні атаки, кризовому реагуванні та системній комунікації з громадськістю й медіа. Центр також розробляє і впроваджує навчальні програми для держслужбовців, інформаційні кампанії та просвітницькі ініціативи, що підвищують загальну стійкість українського суспільства.

Громадські ініціативи

Мережа організацій, що протидіють дезінформації в Україні, постійно розширюється й адаптується до нових викликів. Ми назвемо лише деяких учасників, які мають багаторічний авторитет і широке визнання в інформаційному просторі. Їхні напрацювання використовують журналісти, експерти й державні інституції.

- **StopFake** — спростування російської пропаганди і фейків через фактчекінг, аналітику, моніторинг та поширення матеріалів у медіа й соціальних мережах: stopfake.org
- **«Детектор медіа»** — протидія дезінформації в медіапросторі України. Фіксація, систематизація й дослідження російських фейків і наративів, підвищення рівня медіаграмотності та критичного мислення українців через освітні ініціативи, а також

участь у розробці законодавчих ініціатив для протидії пропаганді й захисту свободи слова: detector.media

- **«Тексти»** — дослідження, систематизація і публікація даних щодо російської дезінформації, аналіз стратегічних інформаційних загроз, розслідування, спрямовані на викриття російських інформаційно-психологічних операцій: texty.org.ua
- **VoxUkraine / VoxCheck** — фактчекінговий проєкт незалежної аналітичної платформи «Вокс Україна». Викриває російську пропаганду як в Україні, так і за її межами: voxukraine.org / voxcheck.org
- **Інститут масової інформації** — протидія російській дезінформації через системний моніторинг, дослідження й аналіз стратегічних інформаційних загроз, фіксацію фактів (геноцидної риторики тощо), публікацію аналітичних матеріалів та інші формати просвітницької роботи: imi.org.ua
- **«Internews-Україна»** — розробка і впровадження системних стратегій протидії російській дезінформації в умовах війни: створення контрнаративів, інструментів перевірки фактів, аналітичних матеріалів, посібників, навчальних кампаній і тренінгів для медіа й громадян: internews.ua

Медіа

Посилення російської дезінформації, спрямованої проти України, стало викликом для українських медіа. Насичення інформаційного простору російськими фейками й спецопераціями вимагає від журналістів особливо ретельного дотримання стандартів, перевірки фактів, спростування неправдивих повідомлень і маніпуляцій, поширюваних Росією та її агентами впливу. Ще одна місія, яку взяли на себе медіа, — підвищення рівня медіаграмотності, критичного мислення й опірності до російської дезінформації серед своїх читачів, глядачів і слухачів. Особливо важливою є роль локальних медіа, які працюють у громадах, найближче до людей. Саме вони часто першими фіксують фейки й доносять перевірену інформацію туди, куди не сягає увага

всеукраїнських медіа. Ось функції, які виконують медіа в системі протидії російській дезінформації:

- **Перевірка фактів і джерел.** Оперативне виявлення і перевірка сумнівних повідомлень, публікацій і заяв
- **Спростування фейків і дезінформації.** Документування, розвінчання та логічне спростування неправдивих повідомлень і ворожих інформаційних вкидів
- **Швидке донесення достовірної інформації.** Оперативна публікація перевірених фактів для нейтралізації дезінформації та забезпечення доступу людей до правди
- **Аналіз ворожих наративів.** Відстеження тем, меседжів і риторичних конструкцій, які використовує Росія, з подальшим роз'ясненням їхнього змісту та цілей
- **Взаємодія з державними структурами.** Обмін інформацією з офіційними установами для координації дій у кризових ситуаціях і вчасного інформування аудиторії
- **Підвищення інформаційної грамотності.** Пояснення аудиторії принципів критичного мислення та базових навичок розпізнавання фейків і маніпуляцій
- **Формування довіри до достовірних джерел.** Системна робота над зміцненням авторитету незалежної журналістики як надійного джерела інформації в умовах війни
- **Журналістські розслідування та аналітика.** Поглиблене дослідження джерел дезінформації, механізмів поширення та зацікавлених дієвців із використанням журналістських методів збору даних

Крім цих ключових інституцій, у роботу системи протидії дезінформації залучено чимало різних дієвців. Важливою є й роль громадян: їхня готовність відповідально споживати й поширювати інформацію, перевіряти факти, свідомо добирати джерела і працювати над собою, розвиваючи навички критичного мислення.

Приклади системної протидії російським інформаційним операціям

Прагнення Росії зірвати постачання зброї Україні. Допомога іноземних партнерів була і є критично важливою для здатності України чинити опір російській агресії. Якби Росії за допомогою інформаційного впливу вдалося зірвати постачання зброї, це кардинально змінило би хід війни. Адже надходження ракетних систем залпового вогню (зокрема HIMARS), систем протиповітряної оборони, бронетехніки, артилерійських снарядів та інших критично важливих видів озброєння впливає на боєздатність сил оборони і спроможність захистити цивільних.

Попри системні спроби Росії вплинути на лідерів та суспільства західних держав і на саму Україну (зокрема переконати, що чинити опір немає сенсу), партнери ухвалювали рішення про надання критично важливого озброєння: танків Leopard, HIMARS, літаків F-16, далекобійних ракет. У 2022–2024 роках обсяги допомоги не зменшувалися, а в окремих випадках — зростали. США, Німеччина, Франція, Велика Британія та інші союзники не лише надавали нове озброєння, а й формували довгострокові програми та стратегічні плани підтримки [206]. У ключових державах НАТО, попри інформаційні атаки Росії, зберігався політичний консенсус. Водночас на темпи та обсяги постачання впливали внутрішньополітичні чинники: вибори, бюджетні пріоритети, політична дискусія [207].

Залюквування і реальність / колаж, джерело — zn.ua, bbc.com/ukrainian

Росія проводила системні інформаційні кампанії, покликані демотивувати й залякати союзників України, а також посяяти серед них сумніви у спроможності нашої держави ефективно використовувати отриману допомогу. Впливати намагались водночас на політичних лідерів, експертне середовище й громадську думку в країнах Євро-союзу та Північної Америки. Залучали для цього і традиційні медіа, і соціальні мережі, і проросійських політиків та коментаторів [208]. Також через дипломатичні канали й неофіційні переговори Росія намагалась посяяти розбіжності серед союзників щодо подальшої підтримки України. У деяких випадках використовувалися анонімні телеграм-канали — переважно для впливу на українське суспільство, стимулювання зневіри й недовіри до іноземних партнерів.

Ключові наративи, які поширювала Росія, — твердження, що надана Україні зброя потрапляє на чорний ринок, а більша частина допомоги розкрадається. Пропаганда наголошувала, що втягування Заходу у війну з Росією, ознакою якого Кремль вважає надання військової допомоги Україні, створює ризик ескалації аж до третьої світової війни. Експлуатували також теми невдячності України; корумпованості української армії і влади; безперспективності війни, яку слід припиняти, терміново проводячи переговори про «мир» [209].

Протидія цій кампанії вимагала не тільки базової перевірки фактів, а й глибокої роботи з деконструкції російських наративів. Потрібно було ідентифікувати цільові аудиторії, на які були скеровані ці наративи, і працювати з ними через усі можливі канали: медіа, соціальні мережі, дипломатію, публічні виступи. Важливо було також системно виявляти агентів впливу, аналізувати інформаційні мережі, розслідувати поширення фейків, зокрема через ботоферми. Вагому роль відігравала стійкість українського суспільства, сформована через медіаграмотність, пояснення складних зовнішньополітичних процесів, участь експертів, у тому числі військових.

Відповідь на кампанію була багаторівневою. Формувалися контр-наративи, що підкреслювали прозорість обліку зброї, її ефективне використання, а також важливість українського спротиву для безпеки

всієї Європи. Ці наративи демонстрували, що допомога контролюється і використовується результативно [210]. Президент, інші посадовці та дипломати послідовно озвучували ці меседжі, посилюючи довіру партнерів і утверджуючи позицію держави на міжнародній арені [211].

Аналітичні дослідження ворожих наративів і системна перевірка фактів стали базою для формування й корекції політичних меседжів, забезпечуючи владу об'єктивною інформацією та аргументами. Україна ділилась цими даними з іноземними партнерами, проводила спільні дослідження дезінформації й надавала переконливі докази для спростування фейків.

Результати застосування отриманої від партнерів зброї й нікчемність «червоних ліній», які Росія постійно декларувала в контексті західної допомоги Україні, стали найсильнішими доказами доцільності подальшої підтримки [211].

Поєднання контрнативів, послідовної політичної позиції, системної експертної роботи та широкого висвітлення теми в медіа забезпечило ефективну протидію інформаційним атакам на постачання Україні сучасного озброєння, необхідного для захисту її суверенітету.

Використання штучного інтелекту в дезінформації.

Доступність генеративного штучного інтелекту вивела дезінформацію на новий рівень. Ефект дезінформації з початком масового використання ШІ можна порівняти зі зливою після невеликого дощу. З'явився інструмент, що дозволяє масово і швидко створювати переконливий фейковий контент: тексти, зображення, відео, аудіо. Штучний інтелект використовують у масштабних і тривалих операціях впливу.

Крім того, штучний інтелект почали навчати на спотворених або цілком неправдивих даних. Це формує самопідживлювану екосистему: фейки циркулюють у пошуковиках, потрапляють у соцмережі та новинні стрічки, і з часом починають сприйматись як частина загального інформаційного фону [212].

Все це ускладнило розпізнавання неправдивої інформації, особливо для середньосереднього споживача. Людям стало важко зрозуміти, що насправді

Штучний інтелект і його роль у дезінформації / Ілюстративне зображення, створено за допомогою ШІ

відбувається в інформаційному полі; вони мусять витратити дедалі більше часу й енергії на визначення, чи правда перед ними, чи фейк.

Йдеться не лише про технічну новизну, а про зміну логіки інформаційних операцій, коли швидкість і масштаб починають відігравати ключову роль. Небезпека посилюється тим, що розвиток штучного інтелекту випереджає здатність створювати інструменти протидії, а законодавче регулювання цієї сфери не встигає за змінами.

Російські спецслужби використовують штучний інтелект для автоматизованого створення текстів, візуальних матеріалів і відео, які імітують реальні заяви політиків, військових або авторитетних медіа [213]. Такі матеріали швидко потрапляють у соцмережі та месенджери, де поширюються через мережі ботів і таргетовану рекламу. Особливу увагу приділяють тіктоку й інстаграму — платформам із алгоритмічною видачею, що дозволяє штучно «розкручувати» потрібні нарративи [214].

Створюються фальшиві сайти, які копіюють зовнішній вигляд відомих медіа і публікують написані штучним інтелектом вигадані новини антиукраїнського або антизахідного змісту. Ці ресурси часто мають майже нульове реальне охоплення, але добре індексуються в пошукових системах. Штучний інтелект також допомагає генерувати варіації повідомлень для уникнення блокування. Такий підхід дозволяє

системно впливати на аудиторії, намагаючись дискредитувати українську владу, поглибити розбіжності й спровокувати розкол у суспільстві, послабити підтримку України серед громадян іноземних держав, зірвати мобілізацію.

Фейковий контент поширюють не лише боти, а й реальні люди з великою аудиторією: лояльні до Росії блогери, аналітики, журналісти й інші агенти впливу [215]. Росія дедалі більше використовує штучний інтелект для дезінформації й розширює спектр напрямів, де він застосовується.

Щоб ефективно протидіяти дезінформації з використанням ШІ, треба значно прискорити реакцію, збільшити кількість ресурсів і поглибити координацію між Україною й іноземними партнерами. Штучний інтелект може бути використаний як інструмент протидії, зокрема в моніторингових системах для виявлення однотипних повідомлень, які свідчать про інформаційні кампанії, для розпізнавання фейків тощо.

Українські дієвці у сфері боротьби проти дезінформації розробляють і публікують аналітичні матеріали, які пояснюють, як працюють технології штучного інтелекту у створенні фейків, а також як їх розпізнавати [216]. Фактчекінгові ініціативи, незалежні журналісти та аналітики проводять розслідування, які виявляють приклади дезінформації з використанням ШІ. Ці приклади не лише демонструють техніки, що використовуються проти України й Заходу, а й підказують слабкі місця. Частина аудиторії довіряє штучно згенерованому контенту [217]. Тому велику увагу в Україні приділяють посиленню медіаграмотності й критичного мислення громадян [218].

Посадовці (наприклад, представники Центру протидії дезінформації при РНБО), експерти й лідери думок регулярно розповідають про нові виклики дезінформації. Аналітичні центри застосовують штучний інтелект для моніторингу інфопростору і швидкої реакції на нові хвилі фейків. Зібрану інформацію оперативно передають державним органам та іноземним партнерам для координації дій.

Медійна спільнота веде дискусію про стандарти використання технологій штучного інтелекту в журналістиці, що має підвищити ефективність протидії дезінформації в режимі реального часу.

Цей комплексний підхід — аналітика, просвітництво, політична підтримка, застосування ШІ для протидії й міжнародна співпраця — допомагає не лише адаптуватись до нової реальності, а й діяти на випередження, прогнозувати розвиток технологій і готувати довгострокові стратегії інформаційного спротиву.

Поки що не розв’язані проблеми у протидії дезінформації

Досвід України у протидії російській інформаційній війні засвідчує, що йдеться не про роботу в окремо взятій сфері, а про спільну відповідальність. Відповідь України на російський інформаційний вплив еволюціонувала від спорадичної реакції до системної взаємодії, в основі якої лежить стратегічне бачення й усвідомлення масштабу загроз. У цій системі кожна з ланок має свою роль. Держава забезпечує стратегічний, дипломатичний, управлінський і розвідувальний компоненти. Громадський сектор — аналітичну складову. Медіа проводять розслідування, оперативно реагують на фейки й формують тло достовірної інформації.

Війна тимчасово зняла з порядку денного перешкоди, які виникають у цій взаємодії: недостатню координацію, закритість державних структур (частково виправдану у воєнний час), критичність медіа й експертного середовища до влади. Всі сторони зацікавлені в результативній боротьбі проти дезінформації, але держава часто ставить на перше місце безпеку й стабільність, громадські організації — прозорість і довіру, медіа — оперативність і потреби своєї аудиторії. Це може породжувати різне бачення пріоритетів і тактик.

Але ми розуміємо, що боротися проти російських інформаційних впливів Україні доведеться ще довго. Тому всім дієвцям у цій сфері треба бути в постійному діалозі для вироблення найкращих практик. Така синергія має стати постійною і стосуватися не лише протидії російській збройній агресії. Адже навряд чи виклики, які зараз постають перед нами, зникнуть із закінченням активної фази бойових дій.

«Простір медіа свободи в умовах розширення впливу держави» — одна з панелей National Media Talk 2024 / джерело — nrada.gov.ua

Є й інші проблеми. Одна з них — об'єктивна оцінка ефективності протидії дезінформації. Для цього не досить поррахувати виявлені ворожі фейки чи меседжі. Варто говорити й про «домашню роботу» — аналіз власних дій і вироблення загальнодоступних кризових протоколів на підставі найвдаліших кейсів. Оцінка ефективності має стати постійним структурним елементом протидії дезінформації.

Бракує й правового визначення поняття дезінформації — його досі немає в українському законодавстві [219]. Тому важко притягати до відповідальності тих, хто систематично поширює дезінформацію, й залучати всі необхідні інструменти для дієвої нейтралізації ворожого впливу.

Та попри всі труднощі, Україна дає гідну відсіч Росії в інформаційному просторі. Українська держава, суспільство, експерти й медіа набули унікальних навичок і стають експортерами досвіду відбиття російської агресії в різних сферах, зокрема в інформаційній.

Список джерел

196. «Указ Президента України №133/2017», Офіс Президента України, 15.05.2017, URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850>
197. «Telegram — проблема не тільки України, а й усього світу», Главком, 07.08.2024. URL: <https://glavcom.ua/columns/centrstrategichnuhcomunikacii/telegram-problema-ne-tilki-ukrajini-a-j-usoho-svitu-1014089.html>
198. «ФСБ хоче знати більше», Радіо Свобода, 30.07.2014. URL: <https://web.archive.org/web/20220125165524/https://www.radiosvoboda.org/a/25474658.html>
199. «Путін закручує гайки: що приніс росіянам “пакет Яровой”», Еспресо, 07.07.2016. URL: https://espreso.tv/article/2016/07/07/putin_zakruchuye_gayky_scho_prynis_rosiyanam_paket_yarovoji
200. «“Штірлиці” російського ПЗ: для чого потрібні санкції», Укрінформ, 18.05.2017. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2230411-stirlici-rosijskogo-pz-dla-cogo-potribni-sankcii.html>
201. «Указ Президента України №184/2020», Офіс Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1842020-33629>
202. «Facebook обійшов ВКонтакте вже в перший тиждень після введення санкцій проти російських соцмереж», Watcher, 07.06.2017. URL: <https://web.archive.org/web/20170607145956/http://watcher.com.ua/2017/06/07/facebook-obiyshev-vkontakte-vzhe-v-pershyy-tyzhden-pislya-vvedennya-sanktsiy-proti-rosiyskyh-sotsmerezh/>
203. «Українці шукають VPN в 7 разів менш інтенсивно, ніж це було 3 тижні тому», Watcher, 14.06.2017. URL: <https://web.archive.org/web/20170614191425/http://watcher.com.ua/2017/06/14/ukrayintsi-shukayut-vpn-v-7-raziv-mensh-intensyvno-nizh-tse-bulo-3-tyzhni-tomu/>
204. «У топ-5 сайтів, на які заходять українці, ВПЕРШЕ немає російських (інфографіка)», Тексти, 10.07.2017. URL: https://texty.org.ua/fragments/77751/U_top5_sajtiv_na_jaki_zahodat_ukrajinci-77751/
205. «Заборона російських соцмереж: наступ на свободу слова чи вимога держбезпеки?» Центр громадського моніторингу та контролю, 26.05.2017. URL: <https://naglyad.org/uk/2017/05/26/zaborona-rosijskih-sotsmerezh-nastup-na-svobodu-slova-chi-vimoga-derzhbezpeki/>
206. «Комплексний пакет допомоги (КПД) Україні», NATO, без дати. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_231639.htm
207. «Мерц: більше жодних публічних дебатів про зброю для України», DW, 10.05.2025. URL: <https://www.dw.com/uk/merc-bilse-zodnih-publicnih-debativ-pro-zbrou-dla-ukraini/a-72502673>
208. «Russia-linked propaganda campaign pushes to undercut German support for Ukraine», Reuters, 18.02.2025. URL: <https://www.reuters.com/investigations/russia-linked-propaganda-campaign-pushes-undercut-german-support-ukraine-2025-02-18/>
209. «Undermining Ukraine: How Russia Widened Its Global Information War in 2023», Atlantic Council, 29.02.2024. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/undermining-ukraine-how-russia-widened-its-global-information-war-in-2023/>

210. «Зброя під контролем: 10 аргументів на користь того, що західна зброя в Україні у надійних руках», *spravdi*, 28.04.2023. URL: <https://spravdi.gov.ua/zbroya-pid-kontrolem-10-argumentiv-na-koryst-togo-shho-zahidna-zbroya-v-ukrayini-u-nadijnyh-rukah/>
211. «Військові ЗСУ блискавично опановують західну зброю — колишній очільник ЦРУ», УНІАН, 20.02.2023. URL: <https://www.unian.ua/war/viyskovi-zsu-bliskavichno-opanovuyut-zahidnu-zbroyu-kolishniy-ochilnik-cru-12151968.html>
212. "Russia seeds chatbots with lies. Any bad actor could game AI the same way", *The Washington Post*, 17.04.2025. URL: <https://www.washingtonpost.com/technology/2025/04/17/llm-poisoning-grooming-chatbots-russia/>
213. «Росія використовує дипфейки проти українських біженців, — розслідування», *Детектор медіа*, 02.02.2025. URL: <https://detector.media/infospace/article/237826/2025-02-02-rosiya-vykorystovuiye-dypfeyky-proti-ukrainskykh-bizhentsiv-rozsliduvannya/>
214. «TikTok: все набагато серйозніше, ніж ви думаєте. Чому науковці і розвідки б'ють на сполох?», *Главком*, 08.03.2025. URL: <https://glavcom.ua/publications/tiktok-vse-nabahato-serjoznishe-nizh-vi-dumajete-chomu-naukovtsi-i-rozvidki-bjut-na-spolokh-1048331.html>
215. «ABCNews: в мережі поширили фейкове аудіо, де син Трампа нібито підтримує Росію», *IMI*, 27.02.2025. URL: <https://imi.org.ua/news/abcnews-v-merezhi-poshyryly-fejkove-audio-de-syn-trampa-nibyto-pidtrymuye-rosiyu-i66900>
216. «"Мертві новини": як боти та ШІ захоплюють інтернет-простір — Ірина Семенюта в подкасті "Медіуми"», *Детектор медіа*, 30.09.2024. URL: <https://detector.media/mediumy/article/232832/2024-09-30-mertvi-novyny-yak-boty-ta-shi-zakhoplyuyut-internet-prostir-iryna-semenyuta-v-podkasti-mediumy/>
217. «Дослідники виявили нову інформаційну операцію Росії з використанням ШІ-відео», *Детектор медіа*, 12.12.2024. URL: <https://detector.media/infospace/article/235900/2024-12-12-doslidnyky-vyavyly-novu-informatsiynu-operatsiyu-rosii-z-vykorystannya-shi-video/>
218. «Вебсеминар "Штучний інтелект і медіаграмотність: інструменти та рекомендації"», *Гурт*, 14.08.2024. URL: <https://gurt.org.ua/news/trainings/101825/>
219. «Законопроект про дезінформацію у Раді на "стадії пропозицій" — Юрчишин», *Укрінформ*, 27.02.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3833077-zakonoproekt-pro-dezinformaci-u-radi-na-stadii-propozicij-urcisin.html>

VIII. Виклики боротьби з дезінформацією

«Хто контролює минуле, — казало гасло Партії, — той контролює майбутнє. Хто контролює теперішнє, той контролює минуле».

Це було дуже просто. Все, що було потрібно, — так це підтримувати нескінченний ряд перемог над своєю власною пам'яттю. "Контроль реальності", так вони це називали. Мовою Новосуржу — "двоєдумство"».

Джордж Орвелл, «1984»

Роман-антиутопія Джорджа Орвелла «1984» часто стає джерелом метафор для опису практик дезінформації та маніпулювання свідомістю.

Сучасна Росія досягла в цих практиках значних успіхів. Згадаймо хоча б, як порівняно нещодавно більшість росіян вважала дружні й родинні зв'язки з українцями нормою і зберігала тяглість стосунків між двома народами (хоча росіяни й бачили ці стосунки не так, як українці). Зараз ті самі росіяни підтримують війну проти України [220], щиро вважають українців нацистами й радіють ракетним ударами по українських містах [221].

Ця зміна в поглядах сталась не сама собою. Це результат тривалої, систематичної інформаційної обробки свідомості. Хоча росіяни століттями вважали себе «старшими братами», 15–20 років тому відкрита збройна агресія проти України була для них немислимою. Вони не уявляли, що українців убиватимуть і катуватимуть, руйнуватимуть їхні житла, школи, дитячі садки й лікарні і десятки тисяч росіян підписуватимуть контракт із армією, аби брати в цьому участь. А суспільство сприйматиме пропагандистські тези, що «українці самі себе обстрілюють», «ми ні на кого не нападали» і «Україна сама планувала напасти на Росію».

Отже, Росія вже продемонструвала ефективність дезінформації й технік маніпулювання свідомістю, спрямованих на внутрішню аудиторію за відсутності системної протидії. Кремль не просто брехав: він конструював для росіян альтернативну реальність.

Сьогодні ми бачимо, як починається нова доба у сфері дезінформації: її масштаб, швидкість і технологічна складність різко зростають. Нові цифрові інструменти відкривають безпрецедентні можливості для маніпуляцій, для яких не є перешкодою державні кордони, мови чи платформи. Інформаційне поле стало глобальним, а цілеспрямований вплив на свідомість мільйонів людей — масовим.

Розвиток штучного інтелекту відкриває новий рівень інформаційної агресії. Йдеться не лише про кампанії з дезінформації та інформаційний вплив. Будь-яка авторитарна держава, не тільки Росія, отримує можливість якщо не повністю демонтувати реальність для цільових аудиторій у будь-якій точці світу, то бодай сегментувати її. Це значить, що різні верстви суспільства, різні групи можуть опинитись у паралельних інформаційних реальностях, можуть бути збиті з пантелику й не могли орієнтуватись в інформаційному середовищі; втратити довіру до джерел інформації й розуміння правди як такої.

Мета дезінформації в цій новій ситуації полягає вже не просто в переконуванні, а в переписуванні матриці, в якій існує людина. Важливу роль тут відіграє схильність людей вірити не доведеним фактам, а твердженням, у які їм хочеться вірити. У психології це явище називається підтверджувальним упередженням (confirmation bias): це коли людина сприймає тільки ту інформацію, яка відповідає її переконанням, та ігнорує те, що їм суперечить [222]. Ця особливість робить людей вразливішими.

Акцент на зміні у сприйнятті реальності, який набуває все більшого значення в дезінформації, — перший стратегічний виклик для тих, хто їй протидіє. Цього вже достатньо, щоб дестабілізувати суспільства, розпалювати конфлікти, впливати на результати виборів. Російські практики в цій сфері можуть бути відтворені іншими авторитарними режимами.

Ще один виклик — природа нинішньої системи влади в Росії. Дезінформація стала основою як внутрішньої, так і зовнішньої політики цієї держави. По суті, Росія інституціоналізувала дезінформацію.

У Радянському Союзі, наступницею якого називає себе нинішня Російська Федерація, пропаганда забезпечувала владу комуністичної партії і зовнішню експансію виправдовували ідеологічними причинами. Власне, СРСР прагнув експортувати комуністичну ідеологію. Путінська Росія офіційно позбавлена ідеологічних рамок, хоча експлуатує й радянські, й імперські, й націоналістичні ідеї. Її пропаганда спрямована на досягнення прагматичних цілей. При цьому вона гнучка, адаптивна, з легкістю може змінювати як внутрішні, так і зовнішні наративи. А суспільство готове вірити у будь-що, навіть якщо вчора вірило у протилежне.

Тож головна загроза — не поширення російських фейків, меседжів і наративів, а існування цілої держави, яка мислить маніпуляціями, піднесла дезінформацію на рівень «абсолютної зброї» й невпинно її вдосконалює. Росія діє за принципом «усе дозволено», не обмежується жодними етичними чи правовими рамками. І при цьому ставить за мету своєї зовнішньої політики реванш за геополітичну поразку Радянського Союзу. Така Росія, доки вона існуватиме, становитиме загрозу для всіх своїх сусідів, у тому числі й держав Заходу.

Тому ще одним величезним викликом є (не)спроможність демократичних держав протидіяти тотальній російській дезінформаційній війні. Як знайти баланс між свободою слова й потребою захищатися від маніпуляцій? Чи треба обмежити свободу слова ворогів демократії? Де межа між «альтернативною думкою» й інформаційною атакою? Як протидіяти використанню технологічних інновацій у дезінформації? Відповіді на ці питання важливо шукати разом і негайно. Демократичний світ має знайти спосіб захиститися від зловживання свободою слова в умовах інформаційної війни.

На тлі радикальної трансформації інформаційного середовища й постійного дезінформаційного тиску постає також виклик адаптації людей до нових обставин. Росія веде не просто інформаційну,

а когнітивну війну, тобто війну за спосіб мислення [223]. Дедалі частіше в цій війні разом із поширенням неправди застосовується технологія перенасичення свідомості інформаційними повідомленнями. Використання при цьому штучного інтелекту, який створює ілюзію автентичності, підриває здатність людини розрізняти правду й вигадку. Дезінформація вже не є одиничним актом поширення брехні чи навіть кампанією: це постійний елемент інформаційного поля. Для людини, звиклої довіряти «очевидному», це серйозний виклик. Щоб відповісти на нього, не досить застосовувати критичне мислення, спростовувати фейки й підвищувати рівень медіаграмотності. За певних обставин і певного рівня насиченості інформаційного поля неправдивими й токсичними повідомленнями критичне мислення перестає працювати. До того ж, критичне мислення — енергозатратний процес, і навіть у професійних борців проти дезінформації може вичерпатись ресурс.

Маємо ситуацію, коли інформаційне навантаження перевищує спроможність людини осмислювати інформацію. Дезінформація може досягати мети не тому що переконлива, а тому що мозок втомився її фільтрувати.

Щоб відповісти на ці стратегічні виклики, слід системно працювати з новими інтерпретаційними рамками. Якщо дотепер дезінформацію розуміли просто як брехню, перекручення фактів, маніпулятивне подання часткової правди, а основними засобами протидії дезінформації були перевірка фактів і спростування, то в найближчому майбутньому ключовим стане формування інтерпретаційних навичок. Тобто здатності розуміти рамки, у яких подається інформація; усвідомлювати маніпулятивні контексти; критично працювати із сенсами. Бачити не тільки те, що сказано, а як, чому і з якою метою це сказано.

Фальсифікувати сьогодні можуть не тільки факти, а й джерела: постають сайти-клони, створені за допомогою штучного інтелекту дипфейки, а мережі ботів та алгоритми соцмереж створюють ілюзію масової підтримки дезінформаційних повідомлень. Тому інтерпретувати інформацію потрібно вже «на підступах», а не постфактум:

шукати відповідь на питання, як це повідомлення хоче змусити нас думати або діяти.

Зараз ці навички є в арсеналі експертів із дезінформації та інформаційної безпеки, журналістів і дослідників. Потрібно, аби їх набула якомога більша кількість людей. Ця зміна в поведінці кожного є передумовою безпечного існування в сучасному світі. Вона дає шанс не бути об'єктом маніпуляцій і не потрапити в чужу — зокрема російську — інформаційну матрицю.

Список джерел

220. «Жителі Росії за війну, але хочуть її закінчення, за переговори, але проти припинення вогню», РБК-Україна, 03.06.2025, URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/zhiteli-rosiyi-viynu-ale-hochut-yiyi-zakinchennya-1748930395.html>
221. «Пропаганда працює: полонений окупант назвав українців “цивілізованими нацистами” — відео», 5 канал, 09.08.2023, <https://www.5.ua/dv/tresh/311323>
222. «“Що й потрібно було довести”: феномен підтверджувального упередження», Детектор медіа, 29.01.2020, URL: <https://detector.media/infospace/article/174295/2020-01-29-shcho-y-potribno-bulo-dovesty-fenomen-pidtvverdzhuvalnogo-uperedzhennya/>
223. «Ваш мозок під прицілом: український вимір когнітивної війни», DeepStateUA, 12.03.2024, URL: <https://deepstateua.com/kognitivni-viini-ukrayinskii-vimir/>

Науково-популярне видання

Біла книга

Крізь мінне поле
російської пропаганди

Автор: Медіацентр Україна

Публікація підготовлена за фінансової
підтримки Європейського Союзу. Її зміст є
виключною відповідальністю Медіацентру
Україна і не обов'язково відображає
позицію Європейського Союзу

**ПРЯМУЄМО
РАЗОМ**

← ПРОЄКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ